N. PETRAȘCU

DIMITRIE BOLINTINEANU

1 9 3 2

BR 09

Nu se împrumută acasă.

223

N. PETRAȘCU

DIMITRIE BOLINTINEANU

BIBLIOTECA
DOCUMENTARĂ
ORAȘUL PIATRA NEAMȚ

7.911
1.241

TIPOGRAFIA „BUCOVINA" I. E. TOROUȚIU, BUCUREȘTI

K. III. 3543

SCRIITORI ROMÂNI CONTIMPORANI

STUDII

I

VASILE ALECSANDRI (1930)

II

DIMITRIE BOLINTINEANU (1932)

III

MIHAI EMINESCU (1932)

GENERAȚIA ARTISTĂ

AMINTIRI

I

DIMITRIE C. OLLĂNESCU

II

IOAN MINCU

III

DUILIU ZAMFIRESCU

IV

N. GRIGORESCU

V

ANGHEL DEMETRIESCU

VI

IOAN GEORGESCU

ROMANE

MARIN GELEA

Bolintineanu a fost un poet mare al timpului său, un evocator strălucit şi puternic al amintirilor măreţe din trecutul nostru, un cântăreţ duios şi pururea mişcat al suferinţei omeneşti şi al dragostei curate. Versurile lui au stăpânit sufletele părinţilor noştri între anii 1840 şi 1865 provocându-le admiraţia şi entuziasmul mai mult decât ori care alt poet de pe vremea aceea. Ei cântau şi recitau elegiile şi legendele lui ca pe nişte rugăciuni zilnice.

Alecsandri îl numeşte „poetul cel mai poet al Munteniei, omul care a vărsat pe altarul patriei sale toate comorile sufletului, inteligenţei şi geniului său" [1]), iar Eminescu, în poezia sa *Epigonii*, făcând aluzie la elegia *O tânără fată pe patul morţii*, ne lasă să înţelegem simţirea adâncă a tânărului poet, din a cărui

...liră curgeau note şi din ochi lacrămi amare...

Dar nu numai poeziile lui, ci şi firea şi viaţa omului ne prezintă un interes deosebit. Prin îmbinarea talentului său de poet instinctiv, cu sufletul nepăsător de sine al unui boem nobil, trăind toată viaţa ca pasările cerului, mai curând din atenţia altora, modest, sărac şi onest, chiar când ajunsese mare demnitar al ţării, şi cântând timp de 30 de ani ca un trubadur sau, şi mai drept, ca un antic vates, luându-şi cântecul drept slujbă sfântă şi visul drept realitate, —

1) Manuscrisele Academiei Române.

Bolintineanu este una din figurile poetice cele mai vrednice de stima și admirația noastră.

Cu toate acestea, și, deși poet înăscut, generația care a urmat după el l'a neglijat sau l'a ironizat, după obiceiul ei, iar tineretul de astăzi l'a uitat și-l ignorează cu desăvârșire. Poeziile lui au început astfel, cu o putere de înălțare unică în istoria noastră literară și au mers coborând, până ce au dispărut cu totul din atenția publică. Aceleași versuri care au părut pline de simțire și de frumusețe sub ochii contimporanilor, fermecându-i până la fascinație, au devenit pentru urmași versuri amorfe, fără sonoritate și fără viață poetică, un fel de umbre de versuri.

In fața unei astfel de schimbări de apreciere a poeziilor sale, dela o epocă la cea imediat următoare, întrebarea firească ce se pune oricui e : de ce aceste poezii au plăcut atât de mult odinioară și de ce ele nu mai plac astăzi ba chiar sunt disprețuite cu totul ? Și al doilea, dacă nu cumva în părerea aceasta de astăzi, este o greșală și o nerecunoștință. Iată ce ne propunem a cerceta și lămuri pe cât cu putință în paginile de mai departe, aruncând o privire asupra vieții poetului și a împrejurărilor în care a trăit el, cât și asupra operei lui, una din cele mai întinse și mai variate ale timpului.

Ca și la Alecsandri și Eminescu, data nașterei lui Bolintineanu nu e pe deplin stabilită. In prefața volumului poeziilor sale, traduse de el însuși sub titlul *Brises d'Orient*, George Marianu afirmă că Bolintineanu s'a născut în 1824, în vreme ce George Popescu, în broșura sa *Viața și Operele lui Bolintineanu*, zice că-i născut la 1826, an, pe care l'au repetat mai toți biografii lui. Cu toate acestea, nici una din aceste două date nu pare a fi exactă. In adevăr, în

ediția poeziilor lui Bolintineanu publicate în 1855, se află o bucată din anul 1845, intitulată: *La ziua aniversală* care începe astfel:

Douăzeci și șase astăzi au bătut,
Ani ai vieții mele, ce'n dar au trecut...

Luând dar această afirmare a lui ca exactă și scăzând cei „douăzeci și șase" de ani din 1845, anul nașterei poetului ar fi 1819, an în care s'a născut atât N. Bălcescu cât și N. Filimon [1]).

Locul nașterei sale este Bolintinul-din-Vale, de unde și-a luat și numele. Tatăl său se numea Enache Cosmad, român macedonean, originar din Ohrida, venit în țară, se zice, cu alți macedoneni luători în antreprinză de poște românești și fu mai târziu arendaș. Mama sa era bolintineancă. Enache Cosmad avea o statură înaltă și o înfățișare aspră. Mamă-sa era o femee blândă, cu un suflet delicat și mândru, — trăsătură de caracter ce trecu în poet. Casa în care s'a născut el, a fost dărâmată acum câțiva ani și pe locul ei s'a ridicat școala primară a satului, o clădire modernă, purtând pe frontispiciu numele poetului.

Bolintineanu era al doilea fiu la părinți, având o soră mai mare cu numele Caterina, căsătorită cu Tănase Bolintineanu, coborâtor din o altă familie cu acelaș nume, fiu al Paharnicului Dinu Bolintineanu și fost director al poștelor din București. Primii ani ai copilăriei lui s'au petrecut la Bolintinul-din-Vale. Cei ce l-au cunoscut copil spun că el nu se amesteca în jocurile celorlalți copii ci rămânea totdeauna singur și gânditor. Câteodată era violent și irascibil: „acum sunt tata" zicea el, și când devenea liniștit și blând: „acum sunt mama".

---

1) Cel care a observat și restabilit pentru întâia oară această dată a nașterii lui Bolintineanu a fost Anghel Demetriescu în studiul său asupra poetului, publicat în Revista *Analele Literare* din 1886.

Deosebirea de firi dintre mama şi tatăl lui, aduse cu timpul între dânşii o răceală şi un fel de despărţire de fapt.

In anul 1829, adică la vârsta de 10 ani, el fu adus la Bucureşti. Priveliştea locului său natal n'a putut avea prin urmare asupra lui o înrâurire prea mare, cu atât mai mult cu cât Bolintinul-din-Vale era şi e un sat pus în mijlocul unui şes, de unde ochiul nu priveşte decât întinderea ogoarelor, lipsită de alte podoabe ale naturei. Sufletul său de poet însă, în bucata intitulată *Proscrisul*, o revedea altfel când începea cu versurile :

O văi încântătoare, dumbravă înverzită,
Ce-aţi desfătat atâta copilăria mea...

In Capitală, el fu găzduit de o mătuşă a sa din mahalaua Dudescu şi, fiindcă şcoalele naţionale erau închise în 1828 din pricina războiului, Bolintineanu intră ca elev în casa Pitarului Costache Podeanu din mahalaua Dudescu, care avea la dânsul un dascăl român pentru învăţarea copiilor săi. Aici căpătă viitorul poet cele dintâi cunoştinţi de citire şi scriere în limba română, trecând după un an în şcoala dela Colţea. Intre camarazii din şcoala aceasta, întâlni pe A. Zane, cu care avea să lege o prietenie din acelea pe care nu le desface decât moartea.

In anul 1831, pierdu pe mama sa, pe care o adora şi care muri de holeră. Această pierdere fu pentru poet o lovitură ce-l zdruncină adânc. Ea venea după moartea tatălui şi a fratelui său mai mic, întâmplate cu puţin mai înainte. Suferinţa morală ce o simţi el atunci, se întinse ca o umbră peste sufletul său şi nu-l mai părăsi toată viaţa.

Din şcoala dela Colţea, Bolintineanu trecu la Colegiul Sf. Sava, dar matricolele de aci nefiind păstrate decât dela 1840 încoace numele lui nu figurează în ele.

Cam pe la 1841, intră ca funcţionar la Secretariatul Statului al Marelui Postelnic, un fel de minister de Externe. Poetul era pe atunci de vre-o 22 de ani, vârsta în care închipuirea şi simţirea omenească sunt atinse de orice impresie din lumea din afară şi răsună cu putere în sufletele poetice. Mintea lui începu încă de pe atunci a trăi în sferele ideilor şi ale închipuirei.

Inalt şi subţiratec ca statură, cu părul şi faţa brune, c'o frunte largă şi meditativă ce da înfăţişării sale un caracter bărbătesc şi poetic în acelaş timp, cu surâsu-i rar, pornit dintr'o bunătate sufletească adâncă ce îndulcea expresia lui tristă de obiceiu, Bolintineanu era un tânăr interesant şi simpatic. El iubi anii aceia, în chip ideal, pe o rudă a sa, frumoasă, inteligentă şi simţitoare la iubirea lui, pe care o văzu murind la vârsta de 19 ani. Moartea ei îl impresionă atât de tare că ea rupse zăgazul poeziei în sufletul său inspirându-i elegia : *O fată tânără pe patul morţii* şi cernindu-i inima pentru totdeauna.

Poezia aceasta, cu care el intră pe arena publicităţii, apăru în *Curierul de Ambe sexe*, în anul 1842, iar sub versurile ei, marele Eliade de atunci, scrise următoarea notiţă ca un comentar de laudă pentru tânărul poet : „Câţi cunosc frumuseţile poeziei, acea legănată şi lină cadenţare, acel repaus regulat al emistihului, acele expresii şi asemănări răpitoare ce întineresc inima şi, pe lângă aceasta, mai cer şi o limbă dela poet, pot judeca versurile lui Bolintineanu, acestui june necunoscut, ca floricica împresurată în mijlocul unei lese, a-i saluta talentul şi a ştepta dela dânsul opere demne de un secol mai ferice".

O fată tânără pe patul morţii produse o impresie extraordinară între români. Felicitări entuziaste din toate ţările surori salutară apariţia ei ca un eveniment literar şi numele lui fu cunoscut în toată românimea. Insuşi Principele Bibescu, om cult şi iubitor

de frumos, o admiră şi, când într'o zi, Bolintineanu ceru un concediu, Domnul îi încuviinţă cererea scriind cu mâna sa cuvintele elogioase: „Văzând speranţele mari ce dă acest june".

Poezia fu tradusă în limba franceză, în limba italiană şi cea engleză.

Iată începutul ei atât de cunoscut:

Ca robul ce cântă amar în robie,
Cu lanţul de braţe un aer duios,
Ca râul ce geme de grea vijelie,
Pe patu-mi de moarte eu cânt dureros.

Un crin se usucă şi'n lături s'abate,
Când ziua e rece şi cerul în nori,
Când soarele 'l arde, când vântul îl bate,
Când grindina cade torente pe flori;

Aşa făr' de veste pe zilele mele
O soartă amară amar a bătut,
Şi astfel, ca crinul, de viscole rele,
Pe patu-mi de moarte de-odat'am căzut... [1])

Când apăru această elegie, în care netăgăduit străbate o simţire adevărată de poet şi unde comparaţiile aveau atunci originalitate, ea trebui să pară ca zorii unei zile noui şi să producă o voluptate neaşteptată în auzul contimporanilor. Neapărat, nu trebue să uităm că generaţia la care se adresa ea, alcătuia oarecum ado-

1) Citaţiile noastre sunt mai mult după ediţia Socec din 1877, pusă în ordine, se crede, de Bolintineanu şi supraveghiată de G. Sion. Dar am avut în faţă şi unele ediţii mai vechi ale acestor poezii, în deosebi pe cea din 1855, care e desigur cea mai bună. Indreptările şi schimbările din ediţiile de mai târziu mi s'au părut uneori în defavoarea poeziilor. Peste tot însă, nenumărate greşeli de tipar care schimbă câte odată până şi înţelesul ideilor.

lescența vieții noastre literare, care, ca tânărul de 17 ani, se îmbată de ritmul melodic al versurilor fără a se opri prea mult la înțelesul cuvintelor.

Deși lipsită de gândiri mai profunde sau originale, ea aducea totuși o simțire nouă, sincer dureroasă, necunoscută până atunci, redată în o limbă armonioasă și serioasă, colorată de imagini gingașe care o deosebea de poezia anterioară, ce nu era adeseaori decât un joc de cuvinte sau și mai drept o proză rimată.

Prin aceste însușiri noui ale ei, și poate și prin o putere misterioasă a talentului său, Bolintineanu realiză cu *O tânără fată pe patul morții* acel acord perfect dintre el și simțul public, pe care nu l'a putut realiza alți poeți. A prinde în mreaja farmecului său, dela primele lui versuri, toată suflarea românească, e un caz unic în literatura noastră și foarte rar și în altele. Am auzit oameni politici, magistrați, militari, care o știau pe dinafară până la adânci bătrânețe. Frumusețea ei impresionă mai târziu și pe Eminescu care o imită, ca stanță, măsură și imagini, în *Mortua Est.*

La 1844, Bolintineanu, după recomandarea Marelui Postelnic Mihalache Băleanu, fu trimis la Paris, spre a-și complecta studiile literare, de către *Societatea de Cultură Națională* din București, înființată încă din anul 1826, de frații Golescu, ajutați de Eliade Rădulescu.

In capitala Franței, unde impresiile lui trebuiră să fie covârșitoare, el își păstră cumpătul și seriozitatea firii sale, se întâlni și trăi în înfrățire cu ceilalți tineri munteni și moldoveni duși acolo la studii, întreținându-se cu ei asupra mijloacelor de regenerare a țărilor lor, încălziți cu toții de ideile generoase ce erau atunci în aerul Franței. In acelaș timp, el urmă cursurile literare și istorice ale lui Jules Michelet, Edgard Quinet, Guizot, Saint-Marc Girardin, Adam Michiewiecz și alții. Sufletul său, însetat de știință, găsi

aici locul să se înavuțească cu cultura aceea generală, necesară oricui dorește să traducă sufletul vremii și pe al său propriu: istorie, arheologie, perfecționare de limbi clasice, filozofie, filologie, nimic nu-i rămase străin. Învață puțin englezește și nemțește, citi pe poeții francezi Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Musset, Beranger, pe Shakespeare, Byron și Goethe. Deși în mijlocul Parisului, el nu uita a-și aminti de țara sa și scrise asupra ei poeziile cele mai inspirate și mai frumoase.

Intre primele sale încercări din timpul acesta sunt elegiile: *Un tânăr român murind în străinătate* și *La ziua aniversală*, deplângând în una, moartea prematură a unuia din camarazii săi de studii, Goga, tânăr patriot, mort la Paris, și, în cealaltă, moartea mamei și a fratelui său.

In cea dintâi, el pune în gura tânărului murind, dorul de țară înainte de orice:

Cum pasărea ce pleacă în locuri depărtate
Se 'ntoarce iar în țara de unde a plecat,
De-o suvenire dulce, vai! inima mea bate
Și sboară spre pământul în care s'a format...

Frumoasă rândunică, pe aripile tale
In țara mea iubită dece nu pot să sbor!...

Așteaptă, dragă moarte, ca să mai văz odată,
Acele văi frumoase în care m'am născut;
Să simț, murind, pe sânu-mi o lacrimă 'nfocată,
Să 'mbrățișez părinții și frații ce-am avut!

Dar vai! Deșartă rugă, căci viața-mi se va stinge
Cu soarele de astăzi pe-acest străin pământ,
Și fruntea mea cu roze, ah! nimeni nu va 'ncinge,
Și nimeni nu va plânge pe tristul meu mormânt.

In *La ziua aniversală,* poetul își amintește cu melancolie de ce însemna altădată această aniversare, când ea era o :

. . . . . zi de bucurie,
Ce așteptam atâta într'a mea junie !

și când :

Câte mâini iubite mâna nu-mi strângea !
Cupa unui frate cupa mea lovea,
Ochii unei mame, plini de lăcrămioare,
Mă cătau ca floarea pe un dulce soare!

în vreme ce :

Astăzi eu sunt singur, în străin pământ !
Maica mea iubită doarme în mormânt ;
Oaspeții în juru-mi nu se mai adună ;
Cupele la masă-mi, vai ! nu mai răsună !...

In ambele bucăți, aceeași notă tristă, aceeași simțire profundă, aceleași expresii simple ale durerii sincere. Aceasta-i nota ce va răsuna mai în urmă în mai toate elegiile lui, ca : *Fecioara, La o tânără fată, Proscrisul, Cornul, Izvoare, Plângerile poetului* și altele.

Tot atunci la Paris, el scrise cele două faimoase legende, *Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazu* și *Mama lui Ștefan cel Mare,* care erau capetele seriei minunatelor sale balade, nestimatele, fără pereche până astăzi, ale cununei lui de poet.

Iată-le transcrise în întregime ca niște amintiri ce au încălzit și orientat viața părintească:

Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazu :

Ca un glob de aur luna strălucea
Și pe-o vale verde oștile dormea ;

Dar pe-un vârf de munte stă Mihai la masă
Şi pe dalba-i mână, fruntea lui se lasă;
Stă în capul mesei între căpitani,
Şi recheamă dulce tinerii săi ani...
Viaţa noastră trece ca suava rouă
Când speranţa dulce ne surâde nouă...
Astfel astă dată viaţa lor cură;
Cugetele triste nu-i mai turburà.
Luna varsă raze dulci şi argintoase;
Austrul le suflă coamele pletoase;
Căpitanii toarnă prin pahare vin,
Şi în sănătatea lui Mihai închin.
Dar Mihai se scoală şi le mulţumeşte
Şi, luând paharul, astfel le vorbeşte:
— Nu vă urez viaţă, căpitanii mei!
Din potrivă, moarte; iată ce vă cei!
Ce e viaţa noastră în sclavie oare?
Noaptea fără stele, ziua fără soare.
Cei ce rabdă jugul şi-a trăi mai vor,
Merită să-l poarte spre ruşinea lor!
Sufletul lor nu e mai presus de fierul
Ce le 'ncinge braţul, — iau de martor cerul.
Dar românul nu va câmpuri fără flori,
Zile întregi şi triste fără sărbători.
Astfel e vulturul ce pe piscuri sboară:
Aripile taie-i, că ar vrea să moară!
Astfel e românul, şi Român sunt eu;
Şi sub jugul barbar nu plec capul meu"'.

Din versurile acestea şi din multe altele reese marea admiraţie a poetului pentru Mihai Viteazu. Când el deveni Ministru de Culte, între primele sale măsuri, ceru dela Adunare un credit ca să se aducă capul eroului dela Călugăreni dela Mănăstirea Dealului la Bucureşti şi să i se facă un monument.

In balada de mai sus, în afară de simțul profund al trecutului și de caracterizarea măreață a Domnului, a căpitanilor săi și a vremurilor de atunci, tabloul vast sintetic în care poetul desfășură scena acestei nopți, este fără îndoială zugrăvit în chip cu totul măestru, de altfel ca și cel cu care începe a doua, tot atât de admirabilă baladă: *Mama lui Ștefan cel Mare:*

I

Pe o stâncă neagră, într'un vechiu castel,
Unde cură 'n poale un râu mititel,
Plânge și suspină tânăra Domniță,
Rumenă, suavă ca o garofiță;
Căci în bătălie soțul ei iubit
A plecat cu oaste și n'a mai venit...
Ochii săi albaștri ard în lăcrămele,
Cum lucesc în rouă două viorele;
Buclele-i de aur cad pe albu-i sân;
Rozele și crinii pe fața-i se 'ngân.
Insă Doamna soacră lângă ea veghiază
Și cu dulci cuvinte o îmbărbătează.

II

Un orologiu sună noaptea jumătate,
La castel în poartă oare cine bate?...
— Eu sunt, bună maică: fiul tău dorit;
Eu și dela oaste mă întorc rănit.
Soarta noastră fuse crudă astă dată;
Mica mea oștire fuge sfărâmată.
Dar deschideți poarta... Turcii mă 'nconjor,
Vântul suflă rece... rănile mă dor!"

Tânăra Domniță la fereastră sare.
— Ce faci tu copilă?" zise Doamna mare.

Apoi ea la poartă atunci a eşit,
Şi 'n tăcerea nopţii astfel i-a grăit :
— Ce spui tu, străine? Ştefan e departe;
Braţul său prin taberi mii de morţi împarte,
Eu sunt a sa mamă ; el e fiul meu,
De eşti tu acela, nu-ţi sunt mamă eu !
Insă dacă cerul vrând să 'ngreuieze
Anii vieţii mele şi să mă 'ntristeze,
Nobilul tău suflet astfel l'a schimbat ;
Dacă tu eşti Ştefan cu adevărat ;
Apoi tu aicea fără biruinţă
Nu poţi ca să intri cu a mea voinţă.
Du-te la oştire ! Pentru ţară mori !
Şi-ţi va fi mormântul cununat cu flori !

III

Ştefan se întoarce şi din cornu-i sună :
Oastea lui zdrobită de prin văi adună.
Lupta iar începe... duşmanii zdrobiţi.
Cad ca nişte spice de securi loviţi...

Subiectul baladei e tras din o legendă populară, care e epilogul marei bătălii dela Răsboieni, comentată şi lăudată de atâţi cronicari străini şi români, între alţii de Neculcea, şi pe care ne-o aduce aminte Bolintineanu, în altă ocazie, c'o evlavie şi mai adâncă în faţa figurei şi faptelor marelui Ştefan : Sultanul Mahomet, spune el, intrase din nou în ţară cu o armată de două sute mii de oameni. Ştefan, îngrijorat, scrisese Regelui Poloniei, cerându-i ajutor şi făcându-l să înţeleagă că, dacă Moldova va fi supusă de Turci, va fi ameninţată şi Polonia. Asemenea scrisese lui Mateeaş Corvin ca şi Papei, spunându-le că Turcii ameninţă creştinătatea. Domnul Moldovei încercă să oprească singur trecerea Turcilor la

hotar, dar bărbăția sa nu putu lupta contra numărului. Atunci el căzu cu toată puterea sa asupra tătarilor și îi frânse gonindu-i peste Nistru. Această victorie îmbărbătă pe Ștefan. El se hotărî să atace corpul Turcilor, în capul căruia se afla însuși Sultanul. După un sfat însă, ținut cu căpitanii săi, și aflând exact de numărul Turcilor, el socoti să se ție în defensivă retrăgându-se în munți și strâmtori, în poziția Văii-Albe. In ziua de 26 Iunie 1584, avu loc acea memorabilă bătălie, unde pică floarea vitejilor Moldovei. Lupta ținu mult, fără să se hotărască victoria. Intr'un moment, veniră noui ajutoare Turcilor și lupta deveni și mai înverșunată. Ștefan căzu de pe cal, iar oștirile lui se retraseră spre munți. Atunci, se zice, că Ștefan se duse la Cetatea Neamțului, unde era mama lui și Doamna, cerând adăpost. Dar această mamă sublimă nu voi să-i deschidă Cetatea, zicându-i că poarta aceea nu se va deschide de cât când el va veni învingător. Ștefan, umilit de răspuns, se întoarse din nou, strânse alte oștiri, merse după Turci, pe când aceștia se pregăteau a trece Dunărea și lovindu-i fără veste, i-a pus pe goană, luându-le înapoi toate prăzile ce făcuseră în țară.

Aceasta e legenda pe care Bolintineanu compuse nemuritoarea sa baladă ce mai încălzește încă și astăzi unii ochi cu lacrămi.

Tot în Paris, el își revăzu vechile lucrări publicate la 1847 în București, *Colecții din poeziile domnului D. Bolintineanu* și le spori numărul cu alte câteva compoziții noui. Ediția se tipări în imprimeria lui C. A. Rossetti și Winterhalter, cu cheltuiala *Societății de Cultură Națională* și sub îngrijirea personală a lui C. A. Rossetti.

Când isbucni la noi revoluția din 1848 Bolintineanu părăsi capitala Franței spre a lua parte și el la mișcarea din țară. Scopul ei era atrăgător pentru sufletele tinere. Ca și în Moldova, revoluționarii voiau să treacă dela un guvern oligarhic la un guvern de-

mocratic. Spiritul public făcuse progrese în România, dar politica guvernamentală rămăsese aceeași. Fără îndoială că motivele revoluției dela 48 nu erau puternice și hotărîtoare ca cele dela 1821 sau dela 1784 din Transilvania. De aceea, la dreptul vorbind, ea nici n'a fost o revoluție națională ca celelalte două, care au eșit din trebuințele simțite de întreg poporul român : cea dintâi ne mai putând suferi despoerile, nelegiurile și jaful boerilor fanarioți, precum și rușinea de a fi guvernat de niște arendași străini ; cea de a doua, ne mai putând îndura jugul și tirania nemeșilor unguri. Revoluționarii dela 48 doriau o stare mai bună de lucruri și au voit s'o realizeze ; aceasta cu atât mai mult, cu cât tinerii români, crescuți în Franța, erau stimulați și încurajați de mișcările similare din Franța și de aiurea. Printre acei tineri care au jucat un rol atunci, fu și Bolintineanu. Lui ca și amicilor săi li se părea că decăderea Principatelor nu fusese niciodată mai adâncă... „Atunci veniră pentru țară acele zile de servitute fără credință, de sensualitate fără amor, de talente imperceptibile și de vicii uriașe, rănile inimilor reci și ale sufletelor înguste, vârsta de aur a umilității, a robiei și a îngenunchierii. Domnul se târa înaintea Turciei, pe care o disprețuia, dinaintea Rusiei pe care o ura, dinaintea Austriei, în a cărei sinceritate nu credea" [1]).

Cu gândul de a deștepta poporul român asupra acestei triste stări de lucruri, el înființă, împreună cu amicul său A. Zane, ziarul *Poporul Suveran,* la care avea să scrie Bălcescu, Cezar Boliac și alte ilustrații ale epocei.

Urmările revoluției noastre dela 48 sunt cunoscute. Cea care a răsunat mai îndelung, este exilul celor mai mulți din conducătorii mișcării, pe care Bolintineanu îl descrie el însuși în *Călătoriile lui*

1) *La Turquie, l'Autriche* et les *Roumains* par B.

pe Dunăre, și din care extragem aici câteva episoade ca unele ce ne dau atât viața poetului în amănuntele ei de atunci cât și înfățișarea vremii :

Incunoștiințată de agitația dela București, Poarta trimisese o armată în țară ca să restabilească ordinea. Avant-garda ei sosise deja la porțile Cotrocenilor în ziua de 13 Septembrie 1848, când Locotenența Domnească trimise o delegație de deputați români în tabăra Turcească ca să explice lucrurile. Printre ei era și Bolintineanu. Duși sub un cort, Fuad Efendi, trimisul Porții, le citi firmanul misiunii lui. Intr'un minut, atât deputații cât și românii ce-i urmaseră se văzură înconjurați de două ziduri de baionete : se auzea bubuitul tunurilor în marginea orașului. O luptă inegală, născută dintr'o neînțelegere a unor șefi, începuse între avant-garda otomană și cei o sută cincizeci de pompieri români din Dealul Spirei. Lupta și măcelul fură mari, cu pierderi mai ales din partea Turcilor... Spre seară, un secretar a lui Fuad Efendi dete ordin ca deputații români să fie conduși în Mănăstirea Cotroceni, unde petrecură noaptea sub niște corturi din curte. Sângele vărsat la cazarma din Dealul Spirei întărâtaseră pe Turci. Li se aruncară câte o bucată de pâine neagră la toți... După câteva zile de ședere la Cotroceni, unde venea tot orașul să-i vadă și să le aducă hrană, într'o noapte sosi un aghiotant a lui Omer Pașa cu șapte trăsuri brașovene și le anunță că are ordin să-i ridice și să plece îndată. Ii puseră în trăsuri cu lucrurile lor, un regiment de cavalerie otomană îi însoți pe drum la dreapta și la stânga, și, după ce rătăciră de mai multe ori pe cale, mergând ziua și noaptea, ajunseră la Giurgiu a doua zi pe la amează. Pașa din Giurgiu îi înștiință că vor merge în Turcia. Ii duseră la malul Dunării, îi puseră într'o barcă mare și-i porniră spre celălalt mal. Aici îi îmbarcară în două gimii de transport, câte șapte în fiecare vas, cu doisprezece oameni înarmați cu puști și

lopeți. Bolintineanu se afla în vasul cu N. Golescu, St. Golescu, A. Golescu, Aristia, C. Boliac, Gr. Grădișteanu, Arhimandritul Snagoveanu. In cealălalt vas, erau: A. Zane, C. A. Rosseti, Ion Brătianu, N. Bălcescu, I. Ionescu, I. Voinescu, Gr. Ipătescu. După ordinul colonelului, se întinseră pânzele în vânt și plecară cu repeziciune în susul Dunărei. Seara, vântul sufla cu furie și ridica chiar valuri, așa că la Șiștov se opriră. In mijlocul gimiei, era un fel de groapă de un metru adâncime. Deasupra gropii erau rogojini, singurul acoperământ. Vântul și ploaia îi siliră să intre în groapă, unde se culcară unul lângă altul. Ploaia creștea din ce în ce, și, după câteva minute, erau toți înmuiați de apă. Astfel petrecură noaptea. Dela Șiștov, ajunseră la Vidin și apoi după alte câteva zile la Fetișlan...

O parte patetică a călătoriei emigraților pe Dunăre este că, pe când cerul își desfăcuse cataractele și ploaia cădea în torente, d-na C. A. Rosetti, plecată într'o seară după ei și neavând nimic cu ea decât hainele, îi urmă pe mal având cu sine un copil de patru luni și fără să știe nimeni nimic, nici chiar soțul ei, luptând cu osteneala și cu grijile ce-i împovărau sufletul...

„Un singur om o însoțea, și acest om era un pericol, un proscris travestit, pe care guvernul îl căuta pretutindeni, un proscris de care guvernul se temea, pentrucă el avea ceeace este mai rar în acest popor, voința nestrămutată, un proscris care în capul său posomorât, sub pădurea de păr negru, clocotește, întotdeauna tăcut, revoluția neclintită, flacăra nestinsă, martir viu de origină romană a acestui popor. Acesta era Dumitru Brătianu. El o părăsește îndată, știind cât de mult capul său așa de cunoscut și așa de crud persecutat, ar fi agravat primejdia ei"[1]).

---

1) J. Michelet, *Légendes démocratiques du Nord.*

Intr'o dimineață, ea se anunță la poarta închisorii emigranților cu pruncul în brațe și ceru să-și vază soțul. Intrevederea se făcu sub ochii Turcilor. Cum românii voiau să expedieze o protestație la Constantinopol, tata luă pruncul în brațe, îi puse în sân protestarea și apoi îl dete mamei lui înapoi. Astfel putură ei să exprime doleanțele poporului român, încredințate în sânul unei fetițe.., Dela Fetișlan, se îmbarcară și porniră în sus. Trecură locul cataractelor pe jos, apoi se îmbarcară în vasul companiei Loyd, de unde ajunși pe uscat în Austria, fuseseră liberați, unii din ei ca Bolintineanu și Bălcescu, luând calea Parisului, alții ducându-se în Transilvania...[1]).

Bălcescu, plăpând ca sănătate, avu a suferi mult pe urmele acestei călătorii grele pe Dunăre, agravându-și, dacă nu poate chiar contractând boala durerii de piept, de care avea să moară peste trei ani. Alecsandri scrie în *România Literară* că l'a mai văzut „pentru ultima oară în carantină la Galați, trist, abătut, suferind, disperat în suflet, căci întorcându-se din exil i se refuzase intrarea în patria lui. Nenorocitul se întoarse amărât la Palermo, unde muri pe mâini străine, la 28 Noembrie 1852, fiind numai de 33 de ani".

Reîntors din nou pe pământul Franței, Bolintineanu își reia studiile întrerupte, și, împreună cu amicii săi de care e primit cu brațele deschise, scriu cu toții și informează lumea franceză asupra istoriei poporului român, "națiunea sacrificată", cum o numește Michelet, și asupra urmărilor evenimentelor din țară. Jules Michelet, Edgard Quinet, St. Marc Girardin, iau cauza revoluției românești spre a o înfățișa mare și generoasă în fața Europei. Intre altele,

---

1) După o notă biografică a lui Bolintineanu, anexată la ediția poeziilor din 1865, reese că, înainte de a ajunge la Paris, el ar fi trecut prin Constantinopol.

BIBLIOTECA
DOCUMENTARA
ORAȘUL PIATRA NEAMȚ

Bolintineanu redactă ziarul *Albumul Peregrinilor* și *Junimea Română* din care au eșit numai câteva numere în anul 1851.

Ocupația sa de căpetenie însă, era poezia pentru care simțea o pornirea sufletească neînvinsă. Și, ca totdeauna, cugetarea i se întorcea către țara de unde fusese gonit, iar gândurile-i triste făceau să curgă izvorul elegiilor sale. Din această epocă (1850) datează versurile intitulate *La o Rândunică*, unde el reia motivul pasărei călătoare ce-i oglindește așa de bine melancolia sufletului:

Păsărică trecătoare
Ce eterul străbătând,
Legănată pe-aripioare,
Vii din patrie cântând!

Te salut cu bucurie
Pe acest pământ străin,
Unde nimenea nu știe
De-s voios sau de suspin!

Numai ție, drăguşoară!
Ți-i voiu spune dorul eu:
Depărtat de țărișoară
Nu mai tace plânsul meu!

De-aurele legănată
Prin eterul înflorit,
Du-te, du-te, înc'oda'ă
In pământul fericit;

Iară noi prin țări străine
Plângem țara ta cu dor,
Triști de ale ei suspine,
Insetați de-al ei amor...

Când în țara 'nstrăinată
Încă te vei înturna,
Vino, dragă, înc'odată
Pe ai tăi a cerceta,

Însă la a ta privire,
De-a fi unul mai puțin,
Nu 'ntreba de-a lui lipsire
Din pământul cel străin ;

Pe mormântu-i de tăcere
Ocolit de trecători,
Mergi și cântă-a lui durere,
Mergi și varsă lăcrămiori !

Rândunica e inspirată de *Hirondelles* din *Chansons* de Bêranger. Dar pe când versurile lui Bêranger respiră numai acea delicatețe și grație franțuzească, versurile lui Bolintineanu, ne dau o poezie cu mult mai duioasă și mai cu adevărat tristă.

Acest sentiment al nostalgiei de țară l-au avut mai toți poeții generației lui Bolintineanu. Astfel, Alecsandri în *Adio la Moldova,* unde zice jălindu-se :

Scumpă țară și frumoasă,
O Moldovo, draga mea,
Cine pleacă și te lasă,
E cuprins de jale grea !...

G. Crețeanu, în *Cântecul Străinătății,* unde sună refrenul, devenit atât de popular :

Fie pâinea cât de rea,
Tot mai bine în țara mea.

A. Sihleanu în *Străinul* și alții.

Tot în Paris el scrie : *Cântece din Exil, La un nor, La Patrie, Palatul Domnilor, Mama Tânără, Exilatul, O Cugetare, Epistole către V. Alecsandri, La o damă română,* etc., unde nota dominantă continuă a fi de o tristeţe profundă. Pustiul din sufletul lui, dorul de ţară atât de puternic la el, scurtimea clipei trecătoare numită viaţă, neînţelesul acestei vieţi, soarta lui de înstrăinat, îi apăsau sufletul cu o greutate din ce în ce mai deprimantă.

Pe tema legendelor, el scrie în periodul acesta la Paris, cele două mari poeme ale sale : *Andrei sau Luarea Nicopolei* şi *Sorin sau Tăerea Boerilor* la Târgovişte.

Legenda *Andrei* sau *Luarea Nicopolei* este în acelaş timp un episod sentimental în care ni se înfăţişează confidenţele a doi tineri ce-şi jură o dragoste fără sfârşit, învrăstat de tablourile epice : lagărul român din preajma Nicopolei, seraiul bătrânului Paşă din cetatea înconjurată, câmpul de luptă crâncenă unde armele seceră pe războinici şi altele. Poema întreagă se compune din două cânturi şi subiectul ei se poate spune în câteva cuvinte :

Andrei, eroul poemei, iubeşte pe Maria ce-i jură la despărţire o credinţă neclintită. Fericit, el pleacă cu armata română sub comanda lui Mihai Viteazu asupra cetăţii Nicopoli, pe care o apără un Paşă oţelit în războaie. Dând dovezi de vijelie, Andrei ajunge hatman. Dar Paşa din Nicopoli are o fată anume Biulbuli. Ea iubeşte pe tânărul Hatman din momentul din care el o scăpase din mâinile ostaşilor români, care prinzând-o în apropierea oraşului, o duseseră la cortul căpitanului lor. După un asalt straşnic, cetatea Nicopoli cade în mâinile românilor. Intre prizonierii luaţi de aici, se află şi un tânăr arap care urmează pe Andrei în ţară. Intors în oraşul său, cea dintâi gândire a lui este de a-şi vedea pe iubita sa Maria. Ea celebra însă tocmai atunci cununia sa cu un alt tânăr. Priveliştea aceasta dă o lovitură de moarte iubitului uitat aşa de repede. Câteva

zile după aceea, cei ce se duseră să viziteze mormântul lui Andrei găsiră alături un tânăr arab mort. El era fata Pașei din Nicopoli, frumoasa și iubitoarea **Biulbuli.**

Poema n'are decât vre-o șapte sute de versuri. In acest cadru îngust se desfășoară însă o rară varietate de situații și de emoții. Limba trece cu înlesnire dela un stil suav la o energie vehementă și dela tonul cel mai poetic la sgomotul sălbatic al armelor. Evoluția versului român e aici în progres sub pana lui Bolintineanu.

Iată de pildă, cât de poetice ne sunt date gingașul portret al Mariei, întristată de plecarea lui Andrei la oaste, și ultima lui întâlnire noaptea pe lună:

De ce plângi tu oare, o dulce Marie ?
Ce abur umbrește voioasa-ți junie ?
Uscatus'a roza ce ieri ai sădit
Și 'n zâmbetu-ți tânăr az' a înflorit ?
Văzut-ai în cale vr'un chip mai frumos,
C'un zâmbet mai tânăr, c'un păr mai undos ?...
Ce salbă de aur steluța zâmbește
Ce fantasmă dulce în noapte albește,
Și trece sub arbori cu pașii ușori,
Călcând în picioare plăpândele flori?...
E dulcea Marie ce-așteaptă pe-Andrei,
Pe care-l iubește ca zilele ei.
Andrei se pornește de astăzi în lume,
Să-și facă prin arme, avere și nume.

Căci, poate Mariei să fie el drag ;
Dar lumea-i ciudată... Andrei e sărac.
Andrei se pornește, și cine nu știe
Câți pleacă la arme, să nu mai revie ?...

In seara aceea era mai frumoasă
Decât totdeauna, nebună-amoroasă,

Vorbind făr' să ştie, ce-i vine în gând,
Il strânge pe sânu-i râzând şi plângând;

Şi alba ei mână cosiţa-i răsfaţă,
Inclină pe buze-i suava ei faţă ;
Suspină pe sânu-i 'necat de oftări,
L'-îneacă, 'l'îmbată de lungi sărutări...

Andrei îi mărturiseşte din nou dragostea lui, spunându-i că, deşi pleacă, el n'o va uita niciodată, deoarece pentru dânsul ea e totul pe lume, natura întreagă e frumuseţea ei :

— In rozele de-aur ce pică din soare,
Eu văz a ta faţă ; in rouă, pe floare,
Eu văz al tău zâmbet ; în vântul cel blând,
Suflarea ta dulce aud eu trecând ;
In cântecul mierlei, cerească-ţi cântare ;
In freamătul florii, a ta sărutare !...
Dar ce vrei, Marie ? vezi tu, de pornesc,
Mă duc ca să merit, să-ţi zic : te iubesc !"

Apoi Maria şoptindu-i teama ei ca el să nu moară în bătălie, el îi răspunde că de asta nu se teme, ci mai mult se teme să nu fie uitat de ea, în lipsa lui, la care Maria răspunde :

— „O mândrul meu dulce ! să te îndoeşti
De stelele de-aur ce tu le priveşti,
De privighetoarea ce cântă 'n câmpie ;
Dar crede, dar crede în dulcea-ţi Marie !"

A doua zi dimineaţă, oştile lui Mihai pornesc pe o noapte geroasă spre Nicopoli, trec Dunărea pe ghiaţă şi cu ele trece şi Andrei. Ele ajung seara lângă cetate, când :

Blând noaptea închide stufoasele-i gene
Pe ochi-i de aur și trece a lene.
In vechea cetate tot pare-adormit ;
Abea câte-odată, Neferul, trezit,
Ici, colo, pe ziduri, șezând la veghere,
Precurmă prin glasu-i a nopții tăcere...

Cu culori vii apoi, descrie el voluptatea și moliciunea orientală în tabloul de mai la vale, în care ne zugrăvește pe bătrânul pașă culcat alături de frumoasa favorită :

Dar Pașa cetății, de-ai săi înconjurat,
In somnul cel dulce era cufundat.
El nu se gândește la lupta ce vine :
Mai multe mii pale lucesc lângă sine.
Șeaizeci ani de viață război a urmat ;
Cu-al armelor gemăt atât s'a dedat.
Că trebue-a crede că'n pace, tăcere,
El nu întâlnește aceeași plăcere :
Așa și vulturul pe piscul uscat,
De tunet, de crivăț, de ploi, îngânat,
Țintind orizontul ce'n foc se 'nvelește,
Mai dulce se 'nbată, mai lesne-aromește.

Ca vița — amoroasă pe-un arbor uscat,
Pe sânu-i o sclavă căpșoru-a plecat.
Vedeți favorita ; cât e de frumoasă ?
Văzând'o ați zice o floare voioasă
Născută alături de-un trunchiu vestejit,
Ce-o oprește să vază un soare iubit.
Ea doarme tăcută, ușor coperită
De coama-i bogată, căzând despletită,
Și de o maramă de albă rețea
Ce pare o pată alături de ea,
Ea doarme... suflarea-i atât e de blândă...

Aţi crede că viaţa-i, ca fumul de crin,
S'a stins într'un tânăr şi dulce suspin.
Aşa fluturelul, când vântul mugeşte,
Când ploaia se varsă, când norul trăsneşte
S'ascunde în floare, şi-acolo aţipit
De-amor, el doarme voios, fericit...

In camera de mai alături, se află fiica Paşei, frumoasa Biulbuli, care cu câteva zile mai înainte, fiind cu sclavele ei la plimbare, fusese prinsă de soldaţii lui Mihai Viteazu şi dusă în faţa lui Andrei. El nu numai că o liberase, dar dedese ordin soldaţilor s'o conducă în cetate. De atunci, ea iubeşte într'însa pe Andrei şi plânge că nu-l poate revedea. Iată portretul şi camera ei tot atât de poetic zugrăvite :

Dar cine-i fecioara cu peri castanii ?
Cu gene bogate, cu ochi verzi şi vii
Ce arde în lacrămi ? Sprincene rotunde
A căror codiţe în păru-i s'ascunde ?
Pe mica-i guriţă un zâmbet senin
S'arată şi piere gonit de-un suspin ?...

Pe masa ei :

O candelă arde ; fumânda-i vulvoare
Se varsă pe faţa frumoasei fecioare.
In casă s'exală un mândru miros
De lemn de aloes ce arde frumos...
Păreţii odăei aci se 'nvălesc
In scumpe covoare pe care lucesc
Câmpii roditoare, dumbrăvi înverzite
De dafini şi chitri cu roade-aurite...

Lângă fată, o tânără roabă își mângâe stăpâna și, cu mandolina în mână, îi cântă gândul ei, întrupat în dragostea lui Andrei :

„Sărutarea se deșteaptă
Tremurând pe buza mea ;
Ea pe tine te așteaptă,
Unde ești, lumina mea ?...

In zorii zilei. Pașa se trezește din somnu-i greu și comandă răsunător întregei lui oștiri din cetate : „la arme", căci

Ca cele nisipuri ce în vijelii
La poale de dealuri se strâng în pustii,
Așa și românii s'avânt spre cetate ;
Iar bombele roșii înuntru s'abate
Și unde se lasă, ard, stric, înspăimânt,
Și fiece casă o schimbă 'n mormânt...
O ploaie de gloanțe în vânt vâjâește :
Ineacă pandurii ; ninsoarea rosește...

Atunci, în vâltoarea luptei, apare pe poarta cetății Andrei care face loc oștirei românești :

O luptă amară... mii săbii lucesc,
Și locul se 'neacă de sânge-omenesc...
Un Danu Spătarul, călare trecând,
In dreapta și 'n stânga pe trupuri călcând,
Un june turc falnic, aci 'l întâlnește
Și, vrând să-l lovească, pe cal îl rănește.
Viteazul răspunde ; iar mândrul Osman
S'abate sub brațul Spătarului Dan.
Cadâna îl vede, și dela fereste,
Ochește !... Spătarul căzu făr' de veste,

Românii văd glonţul de unde-a venit,
Turbaţi, la femee mai mulţi s'au suit :
Ca leii 'n mânie o sfârşie 'ndată ;
Iar casa 'ntr'o clipă căzu sfărâmată...

Bătălia ţine cu înverşunare. Paşa, în frunte a o mie de voinici, intră el însuşi în luptă cu ceata de roşiori comandată de hatmanul Andrei :

O ageră luptă începe 'ntre ei;
Din pala tăioasă se varsă scântei;
Iar sângele cură şi flinta trăsneşte,
Şi calul turbează, voinicul răcneşte,
La piepturi se luptă, se strâng, se lovesc;
Cu dinţii se sfâşiiu, cu pumni se isbesc,
Doi fii, la o parte, se lupt lângă'un tată;
E paşa. In sânge i-e pala muiată.
Odin Căpitanul aleargă spre el.
Sub braţul său cade un fiu tinerel.
Bătrânul său tată geme cu turbare...
Iar oastea română se face mai mare,
Inneacă tot locul... Şi Paşa cu dor,
S'avântă înainte pe calu'i uşor.
Fugind, armăsaru'i mai colo s'abate
Lovit de un glonte ce coasta'i străbate.
Bătrânul coboară, aci adăstând
Cu sabia 'n mână să moară luptând.
Dar Hatmanul Udrea acolo sosește;
Ridică baltagul, pe Paşă lovește;
Acesta se 'nclină, iar pân'a muri
Ursita voise amar a privi
Căzând lângă dânsul, în prima junie,
Doi fii în morminte şi-o fată 'n robie....

Moartea Paşei Ali aduce în armata turcească o zăpăceală

complectă, unii încep a fugi, alții se predau, alții se omoară singuri decât să se predea. Andrei își amintește de frumoasa Biulbuli, și, temându-se de soarta ei se îndreaptă către seraiul Pașei ca s'o salveze. In gândul său, nu-i decât dorința de a o scăpa, căci inima lui e plină de dragoste și de credință pentru Maria de-acasă. El însă n'o mai găsește, căci locuința Pașei arde :

Seraiul e 'n flăcări....

Victorios, înaintat, fericit, Andrei se întoarce în țară, însoțit pe drum de un rob negru care-l iubește. El își grăbește pașii să regăsească acasă pe dulcea lui Marie :

Prin umbrele nopții, el vede 'n departe
Lumini jucătoare în vechea-i cetate,
Cu albele-i turnuri, pe care se joc
A lunii-argintoase cosițe de foc...

El intră 'n cetate... Ajunge acasă.
Bătrâna lui mamă ședea lângă masă;
Ea nu îl cunoaște pân' nu i-a vorbit,
— Vin! zise bătrâna, o fiu prea iubit!
Căci întârziasem aicea 'n viață,
Să văz înc'odată drăguța ta față!"

După un moment, el se îndreaptă către casa iubitei :

Aproape de casa Mariei străbate,
Și-oprește cu mâna al său sân ce bate...
Andrei prin fereastră înăuntru-a privit...
Ce vede el oare? căci a 'ngălbenit!
Ce vede el oare?... Făclii numeroase
Răvarsă o undă de raze voioase...
Aci tinerimea, nebun' amoroasă,
S'avântă în danțuri săltând grațioasă,...

In ochi-i atuncea Maria s'arată
Voioasă, râzândă, de flori coronată.
Alături stă mândru-i şi tânăr bărbat,
Sub draga-i privire cu drag fermecat...
Andrei la această fatală vedere,
Crezu că încearcă un vis de durere.
El perde de-odată pe cea ce iubea
Mai mult decât viaţa...

El intră în sală pe când se 'ncepu
O horă voioasă... Maria 'l văzu.
Andrei lângă dânsa se prinde îndată;
A ei mână 'n mână-i era îngheţată.
— Marie, Marie! De ce m'ai vândut?
— Ce zici?... Niciodată, eu nu te-am văzut!"
Răspunse mireasa... Andrei se uimeşte:
S'abate, şi moartea îndată 'l răpeşte.

Când nunta Mariei trecu pe stradă cu tot alaiul, ea întâlni un mort: cosciugul lui Andrei, urmat de un rob negru tăcut şi îndurerat.

Intr'una din zile, într'o sărbătoare,
O ceată de tineri şi june fecioare,
Mergând la mormântu-i, aflară aci,
Pe-Arap făr'de viaţă,... era Biulbuli.

Netăgăduit, poema are multe părţi frumoase care nu lipsesc în cele mai multe din poezile lui, dar în ea întâlnim şi unele siluiri de limbă şi unele greşeli gramaticale care-i îngreuiază cursul din timp în timp.

Aşa în versurile:

O tu ce poeţii în visuri cereşti
Iţi dară coroana măndreţii omeneşti...

prima eroare e gramaticală *O tu ce* în loc de *O tu cărei*, şi a doua eroare e ritmică, căci trebue citit *mândrèți* în loc de *mândrețiі*. Tot în ea găsim :

Tu naşti o femee pe tristul pământ,
Ca floarea ce creşte pe negrul mormânt...

Femeea *naşte*, vrea să zică femeea *produce*, dă viaţă unui copil ; poetul a voit să înţeleagă : *se naşte*, ceeace este altceva. Astfel de incorecţiuni, care se repetă dealungul operei lui, arată pe deoparte nestăpânirea în destul de bine a limbei române, şi pe dealta influenţa limbei franceze asupra lui Bolintineanu.

Descrierea luărei seraiului din Nicopoli este inspirată de descrierea luărei Rusciculuі, de Vistierul Stavrinos. Stavrinos, fostul vistier al lui Mihai Viteazul, a avut o admiraţie nemărginită pentru Voevodul român, pentru acel „braţ nebiruit, care culcă la pământ leul ce se mândrea că domneşte lumea toată". Bolintineanu cunoştea lucrarea aceasta din *Magazinul Istoric*. In *Călăttorii în Bulgaria*, vorbind despre satele din stânga Dunărei, el recomandă *Istriana* lui Laurian, publicată în Magazinul Istoric. Traducerea de I. C. Maxim ne informează, mai întâi, cum Mustafa Paşa, trimis de Sultan cu oştiri şi cu poruncă de a prinde şi aduce pe Mihai legat la Constantinopol şi cum, aflând Mihai de sosirea Paşei la Rusciuc, dădu ordin să treacă oastea lui numai decât Dunărea pe ghiaţă acolo, după care traducătorul adaugă :

„Multă jale se făcu în ziua aceea — ţipetele şi vaetele se înălţau până la cer. Averi luară de se încărcară toţi, — sclavi şi sclave, nimic nu scăpară de mâna lor ; — frumoasele cadâne, mult răsfăţate, ce stau pururea închise şi neatinse de soare, să le fi văzut atunci goale, desculţe, tăvălindu-se în zăpadă, — unele târâte de păr, altele de mână. Nu vedeai ostaş să nu ducă vre-o cadână.

După ce arseră Ruscicul şi-l prădară, se întoarseră în Ţara Românească" [1]).

Când poetul termină poema Andrei, el o trimise la Iaşi lui Alecsandri ca să i-o publice în foaia sa *România Literară*, însoţind-o de următoarea scrisoare amicală :

Poetul meu,

Inainte de vestita bătălie dela Călugăreni, unde armia românească se încunună de o fală nemuritoare, Mihai Viteazu trimise două mii de români, sub comanda Hatmanului Udrea, să bată Nicopolul; oştirea noastră trecu pe ghiaţă Dunărea, înconjură şi în mai puţin de şapte ceasuri, luă cetatea cu asalt.

Iată istoria.

Dama mea muză, luă sujetul acesta şi în câteva nopţi de nesomn, născu această poemă.

Făcută în trei patru nopţi, va trăi trei patru zile de viaţă; în comparaţie cu o eternitate de moarte, tot este ceva şi iată pentru ce te rog s'o tipăreşti.

Cât pentru cuvintele ce mă siliră să ţi-o dedic ţie, sun mai multe: Unul este recunoştinţa pentru graţioasele şi armonioasele tale versuri ce mă mângâe în singurătatea exilului meu, altul pentrucă poema mea îmi pare slabă, şi prin urmare are trebuinţă de protecţia numelui tău, într'acea frumoasă Moldovă unde sunt cunoscut mai puţin decât autorul lui Arghir... O să mă întrebi de ce e slabă? Sunt leneş, mai întâi de toate celelalte, leneş ca un derviş; apoi ce vrei? nu este rău să lase cineva întâia inspiraţie astfel cum vine.

Ţi-am trimes mai multe versuri cu destinaţie de-a vedea lumina tiparului. Asemenea comisioane sunt cam ciudate, când versurile sunt stihuri, ca să mă servesc de o veche expresie, dar ce vrei, poetul meu. Este şi vina ta: tu nu mai scrii nimic!... Dacă ne vei priva încă de plăcerea de a te citi, îţi făgăduesc că te voiu face eu să scrii, căci am de gând a-ţi trimite cu cel dintâi balon şase tomuri de stihuri, afară de proză...

Al tău amic

D. Bolintineanu

1851—Paris Oct. 6.

---

1) A se vedea şi traducerea de Teodorescu G. Dem. din *Literatură şi Artă Română*, anul 1897.

Tot atunci Bolintineanu scrise în Paris poema dramatică *Sorin* sau *Tăerea Boerilor la Târgoviște*, al cărei prolog este o încercare remarcabilă de a filozofa în versuri românești. E adevărat că cele două idei fundamentale ale lui, anume iluziile ce-și face știința și slăbiciunea ființei omenești, sunt împrumutate, cea dintâi din cunoscutul monolog al lui Faust, cealaltă din Hamlet. Insă ideile secundare și desvoltarea lor sunt ale lui Bolintineanu. In deosebi bucata finală a monologului cuprinde niște tablouri destul de reușite din care reproducem câteva. Este un doctor Herman, care vorbește având dinaintea lui o masă pe care zac mai multe cărți și un schelet de om :

Nimic, nimic... Lumina mi se ascunde mie!...
O studiu fără roadă ce m'ai înveninat,
Tu mi-ai răpit plăcere și viață și junie,
Și nu mi-ai dat nimica în loc ce' i-ai luat!
A trebuit a trece cincizeci de ani de trudă
Plecat pe cărți, să aflu că nu pot ști nimic...
Căci, Belzebut din Tartar să-mi fie mie rudă,
De știu mai mult ca prostul ce n'a 'nvățat nici pic!
Am căutat misterul în lumi necunoscute:
Pe oameni, pe natură, pe toți am întrebat;
M'am coborât în lumea mormintelor tăcute,
Și pe țărâna lumei adânc am meditat;
Am despicat țărâna precum și cugetarea;
Și nu știu cugetarea e care-ar fi urmat
Materiei, sau lutul a urmărit suflarea...
Mai bine jucam ursul la porțile străine!
Căci cel puțin ursarul tot crede în ceva;
Dar eu nu cred nimica și nu știu de fac bine
Să nu cred; nu știu iară de fac eu rău cumva?
Dar am aflat că nu e mai mare bogăție
Decât credința noastră, și atunci am pismuit

Pe prostul care crede şi trece 'n bucurie
O viaţă 'n care nu ştim la ce am mai venit...
(după o pauză luând hârca de mort în mână)
Ah! eată ce rămâne în lume după noi!...
Ce-ai fost în astă viaţă, ţărână pământească ?
Tu poate-ai fost ca mine, împinsă de nevoi?
Ori poate o frumuseţe l'a căreia picioare
Ca pulberea-aurită junimea a călcat?
Ai fost ferice poate? şi mândră, râzătoare,
Ca visul tinereţei din lume ai sburat?
Dar unde e mândreţea şi dalba ta junie?
Voi, care aţi fost iubit'o, vedeţi ce aţi iubit?
Vedeţi totdeodată a voastră nebunie,
Vis dulce ce se stinge îndată ce-aţi gândit!...
Dar ce zic?... el fu poate, vr'un domn aci în lume!
Această hârcă poate ce vântu a trenţuit
Nu s'a plecat în viaţă: şi poate l'al ei nume
Mai multe milioane de sclavi au tremurat?
Dar unde 'ţi este tronul, coroană şi mărire?
Ah! Unde 'ţi-e mândria, poporul credincios?
Un cap de sclav alături, nu este osebire
Din tine şi dintr'însul; — aveţi acelaş os.
Copiii răi se joacă cu mâna-ţi ce odată
Ţiind un sceptru falnic popoare cărmuea;
Iar hârca-ţi ce fusese odată coronată
E adăpost de şoareci care adorm în ea!...
(după o lungă reflecţie)
Dar eată noaptea trece!... bălaia dimineaţă
Trimite înainte-i un dulce foc ceresc,
Să stingă lampa de'aur ce ardea încă'n ceaţă,
Noroasa coam'a nopţii ce visele împletesc...
Colo se sparge unda de undă alungată;
Colo din frunză sună ai noştri călători,
Colo privighetoarea suspină 'namorată;
De vânturi legănată pe patul ei de flori...

Răsai, o dimineaţă! şi fie ca să paie
Ca tine bucuria 'n sufletu-omenesc!
Desfăşură în aer cosiţa ta bălae
Pe care flori de aur şi roze strălucesc!...
Iar tu coroana lumei, o soare! te ridică
In calea-ţi sămănată cu mândre flori de crin!
Vin, vin de dă lumină la cei ce vor viaţă,
La cei ce fericirea în lume moştenesc!
Cât pentru mine, soare, tu n'ai nici o dulceaţă;
Deaceea dela tine nimica nu voesc!...

Monologul e evident un fel de răsunet îndepărtat al lui Faust, al colosalei creaţiuni a poetului german, care, cum zice Taine, reînviază lumea veche şi creează o epopee după un secol sceptic ca secolul XVIII. Poema lui zugrăveşte omul, martirizat şi dezgustat, după ce a fost plimbat prin ştiinţă şi viaţă, şi, rezemnat în cele din urmă, la un trai obştesc, fără a înceta să vază cu toate acestea, în mijlocul tristelor sale experienţi şi sub vălul ei legendar, acea lume de forme ideale şi de puteri nemateriale, la pragul cărora cugetarea se opreşte şi unde divinaţiunile inimii pot singure pătrunde.

Bolintineanu n'a putut avea o astfel de concepţie; el s'a alăturat numai de ideile lui Goethe, ca un simplu acompaniator lângă un artist virtuos.

In momentul acela de desnădejduire, al lui Herman, intră la el tânărul Sorin, amorezat de Fiorita, de nobila Fiorita, „frumoasă ca lumina unei dimineţi" şi-i destăinueşte dragostea lui pentru ea, cerându-i sfaturi, la care Herman răspunde, făcându-l să înţeleagă nepotrivirea lui, om sărac, cu Fiorita şi demonstrându-i ce-i sărăcia în viaţă.

— Fiorita? O sărmane! ce nume ai rostit!
O, junä nebunie! cum ai crezut vr'odată

Un vis atât de dulce! să aibi inima sa!
Tu ce nu ai loc în lume la masa cea bogată,
Ce, între-ai săi, roşeşte de tine mândra ta?
Dar tu ai zis: ce-mi pasă de sunt străin în lume?
Cu cei mari eu prin suflet de o potrivă sunt
O inimă frumoasă nu-i cât un mare nume?
Săracul şi bogatul nu merg tot în mormânt?...
Ştii tu ce va să zică, Sorine, sărăcia?
Ea este mai amară decât şi moartea chiar.
Ea degradează omul... Durerea, bucuria,
In moarte-s de-opotrivă, căci una şi alta iar
Sînt amuţite! mortul nimică nu mai simte,
Iar tu sărac, ai voe şi nu poţi a voi;
Ai ochi dar n'ai vedere; ai gură, n'ai cuvinte;
Ai inimă 'nfocată, dar nu poţi a iubi;
Sărac, tu porţi pe frunte al ursitoarei semn;
De tine întorc capul făr' de compătimire;
Toţi oamenii de dânşii te socotesc nedemn.
Când nu află în tine un interes oricare..
Amorul de femee, sărmanul meu Sorine,
E ca acele pasări ce nu se las din sbor
Decât pe 'nalte vârfuri de mândre stânci senine,
Şi-i scurt ca fericirea de-un vis amăgitor...

Herman îl îndeamnă astfel să renunţe la o dragoste care nu-i decât o iluzie bolnăvicioasă şi să-şi iubească ţara :

. . . . . Sorine, fătul meu,
Iubeşte a ta ţară, şi uită o iubire,
Ce inima-ţi usucă şi 'ţi face traiul greu!
Şi când atâţia oameni se dau la moliciune
Subt jugul unei mândre ca robii lănţuiţi,
Pe câmpul nemuririi te du s'aduni cunune!
E dulce-a şterge plânsul la cei nefericiţi!
Pe ţara ta copile, când laşi a ta cătare

Şi vezi străinul barbar subt feru-i tot trecând,
Călcând ale ei drepturi în oarba lui turbare,
Şi ale bătrâneţii albe plete 'nsultând;
Nu ai tu lăcrămioare în inima-ţi rănită
Să verşi pentru dreptate şi pentru cei trudiţi?
Ce? o femee numai îţi este mai iubită
Decât o ţară mare ş'atâţi nefericiţi!...

Dar pentru ochii lui Sorin :

Fioriţa-i junĕ, mândră şi creşte 'n fericire,
E junĕ ca 'nceputul a tot ce-i graţios!
Iar frumuseţea-i dulce ca tânăra gândire
Ce farmecă un suflet de fericiri setos.
O frumuseţe rară, străină, îngerească,
Pe care, osebind'o din altechipuri mii,
Stă ochiul cu plăcere ca să se odihnească
Ca pe stejarul verde ce-apare în pustii.

Ea e logodită însă cu un boer tânăr, Căminarul Filip. Revăzând-o Sorin îi cade la picioare şi, privindu-i faţa dulce, îi strigă transportat de iubire :

— O viaţa'a vieţii mele, a vieţi-mi turburată!
Eu voi pleca pe-o cale... pe o cale depărtată,
De unde nu mai vine acel ce a plecat...
Sunt de prisos aice, sunt chiar o greutate
Ce turbură în lume ai tăi dulci anişori...
— Crezi tu că eşti povară în viaţa mea Sorine?
Nu, nu!

Şi ea îi spune cu durere că dânsa îi va rămâne ca o soră depărtată şi-i va toarce strae de aur şi mătasă timpul cât va pribegi el în lume.

Dar făgăduința aceasta nu ușurează sufletul lui Sorin. In culmea desperării, îl podidește plânsul. Fioriței i se face milă și simte în ea un dor sfâșietor :

Se umple ochii 'n lacrimi și capul i se pleacă
In sânul unei roze s'unește plânsul lor...

Amețit de voluptatea acestui moment, Sorin rătăcește o zi și o noapte împrejurul castelului Fioriței. Niciodată în viața lui nu i-a părut o noapte mai dulce, o lună și niște stele mai frumoase, o privighetoare mai încântătoare. Dar amintindu-și deodată că fericirea aceasta de un moment e pierdută pentru totdeauna și că el va trebui să rătăcească singur în lume fără Fiorița lui, atunci tot tabloul luminos din juru-i se întunecă și se transformă într'o prăpastie fără fund, iar apa pe lângă care trece i se pare că-l chiamă în sânul ei pentru totdeauna și, când vrea să-i asculte îndemnul, adică să se arunce în valurile râului, aude un glas dulce strigându-l pe nume : Sorine, Sorine ! Era Smaralda, orfelină crescută în palatul Doamnei lui Mircea, care-l iubea în secret și care ea însăși era :

. . . — o frumusețe de-acelea ce răpește
Oricare ochiu o vede,... un chip fermecător:
O talie subțire ce vântul îndoește,
Un păr bogat și negru d'eben strălucitor;
O fată ce nici soare nici vânt nu sărutase;
O frunte rotungioară; ochi negri, mari, focoși;
Umbriți de niște gene stufoase de mătase...

Cu toate acestea, Sorin, îi mărturisește dragostea lui pentru Fiorița, după care Smaralda, adânc întristată, îi descopere ce se petrece în Palatul lui Mircea : pe deoparte nunta cu petreceri, danțuri și masă mare, pe dealta, complotul răsbunării lui Mircea contra

boerilor ce credea el că otrăviseră pe tatăl său, complot de moarte cu sicriuri pregătite şi preoţi ascunşi în Palat.

In adevăr, Vistiernicul Ghinea, un ministru parvenit care iubeşte cu pasiune şi el pe Fiorița, fiind consilierul Domnului, insinuă acestuia că tatăl său fusese omorât de boeri cu ajutorul unei băuturi narcotice şi îngropat de viu. Mircea, furios, pune de sapă şi descopere cadavrul tatălui său întors cu faţa în jos, ca dovadă că se sbătuse în chinuri în cosciug. El află numele asasinilor, vre-o 12 la număr, şi voeşte să-i omoare. Ghinea mai adaugă pe listă şi numele lui Sorin şi Filip, logodnicul Fioriţei, zicând că aceştia conspiră contra tronului, născocire ce-i ridică sângele la cap Domnului :

Ah! să-mi răpească tronul! mânia mă apasă!
Ah! să-mi răpească viaţa! şi ei încă nu mor!
Sorin şi Filip încă!... ciudată întâmplare!
Sorin crescut la curte-mi, şi Filip ce 'l cunun!
Ei încă mă înşeală!... O lume! o turbare!
Mânia mă abate... să mor ori să-mi răsbun!
Ah! vino, vino iute, amară răsbunare,
Şi-adapă cu-al tău sânge setos sufletul meu!...

Nunta se face la curte sub mii de făclii în sala cea mare. De-odată, în mijlocul sărbătorii, fustaşi cu flinta, sbirii lui Mircea, se aruncă asupra boerilor ; o parte din ei, care căutaseră a se împotrivi cu forţa, sunt ucişi, iar ceilalţi sunt duşi la închisoare, unde îi aşteaptă din minut în minut sosirea călăului ; între aceştia se află Sorin şi Filip. Doamna însă care era înştiinţată mai dinainte de cele ce aveau să se întâmple la nuntă, dă un inel cu pajura domnească Smaraldei ca ea să-l strecoare lui Sorin. Cu inelul acesta, oricine putea să scape nevătămat. Sorin, în dragostea lui nemărginită pen-

tru Fiorița, dă mantaua și inelul domnesc lui Filip, care îl ia și fuge împreună cu mireasa în Moldova. Sorin este ucis împreună cu ceilalți boeri. Nenorocita Smaralda îndurerată de moartea iubitului ei și nemai având pe cine iubi, se aruncă în apa Ialomiței punând capăt desperării sale.

Iată scheletul acestei poeme, remarcabilă nu atât prin țesătura intrigei, cât prin reflecțiunile ce o umplu, prin pasiunile puternice ce o însuflețesc, prin descrierile ce colorează din timp în timp urzeala acțiunei și mai ales prin lupta anevoioasă a limbei românești de a birui greutățile nevrâstniciei ei și de a îmbrăca cât mai străveziu unele gândiri mai adânci sau noui.

Miezul subiectului este tras din Cronice. Fotino, spre pildă, vorbește la anul 1544, de un Mircea Vodă care, „cum a venit dela Constantinopol, peste două săptămâni a ucis pe Coadă Vornicul, pe frate-său Radu, pe Dragu Stolnicul, pe Stroe Spătarul, pe Vintilă Căminarul și pe alți mulți boeri"... Acest domn însă, pare a fi fost Mihnea cel Cumplit, nu Mircea.

Sorin este culmea devotamentului. *Andrei* și *Sorin* sunt floarea poeziei lui Bolintineanu din timpul aflării sale la Paris. Ele înfățișează, cu toată desvoltarea ce a luat limba și literatura noastră de atunci, un interes particular și sunt încă frumoase și astăzi, pentru cine le citește cu bunăvoință și cu un dram de pietate.

In 1852, Bolintineanu părăsește Parisul spre a se îndrepta către părțile orientului, unde mulți din „frații" dela 48 continuau viața exilului.

Până atunci el nu vizitase nici o țară din Orient, cu toate că în unele din cântecele sale, răsună ecourile unor legende orientale și respiră acel aer meridional și acea ardoare de simțire ce răspândesc numai locurile acelor clime fericite. Desigur, că intuițiunea sa

poetică îşi făurise singură acea lume cu priveliştea şi frumuseţea ei, cu culorile şi strălucirea-i caracteristică, din citirile lui asupra ei.

In drumul său spre Constantinopol, Bolintineanu îu întâlnit sau întovărăşit de Alecsandri până la Orşova.

„In acest loc, zice el [1]), strânsei mâna unui vechiu amic, poetul Moldovei, V. Alecsandri, căci acolo eram nevoiţi a ne despărţi, el ca să intre din nou în ţara sa, eu ca să rătăcesc încă pe pământuri străine, aşteptând ca porţile patriei să se deschidă proscrişilor politici sau ca pământul străin să ne dea câte un mormânt".

Dela Orşova, plecarea cu caicul avu loc într'un moment poetic din zi: „Umbrele serii se întindeau asupra stâncilor ce formează malul Serbiei şi, pe undele întărâtate ale Dunărei, mugirea adâncă, plângătoare, sălbatecă a valurilor sparte împotriva stâncilor, adăugau la maestatea sălbatecă a acestor locuri, care ne răpiseră ochii".

Bolintineanu descrie amănunţit călătoria lui de atunci. In ea, ca şi în alte descrieri de călătorii, el ni se arată un om cu totul altul decât cel cunoscut în deobşte: un erudit, un prozator, un zugrav colorist şi un istoric, rezumând documentat istoria ţărilor vecine sau pe lângă care trece şi a tuturor localităţilor întâlnite în cale, ascultând glasul cetăţilor moarte şi traducând măreţia lor de altă dată din vorbele ruinilor şi pietrelor din jurul lor, agrementându-şi paginile cu incidente neaşteptate, cu portretele tovarăşilor săi de călătorie şi cu istorioare din viaţa lor, auzite poate unele dela ei, dar redate de dânsul în o haină literară personală şi de multe ori foarte savuroasă. Deaceea, îl vom urmări deaproape în ele, neapărat în treacăt, şi-i vom asculta impresiile şi comentariile ca unele ce ne descoper o latură aproape necunoscută a lui şi care-i complectează şi-i cresc personalitatea.

---

1) *Călătorii în Bulgaria.*

Printre călătorii ce-l însoțeau de astădată, erau bulgari, turci, sârbi și câțiva europeni : o damă engleză, uscată ca o diabetică, cu ochelari verzi, un tânăr turist englez, un doctor german de o talie herculeană, un român din Banat și un literat francez.

Ajunși la Cladova în Serbia, vaporul ce urma să-i ducă mai departe nu sosise încă și trebuiră să-l aștepte. D-rul german, deșertând câteva pahare de vin, își istorisi viața sa caracteristică, pe care Bolintineanu o redă în chip spiritual. Născut la Weimar, dintru'n tată avocat, mamă-sa murise născându-l, — bunică-sa voia să-l față ofițer, general, mareșal ; tată-său, medic. Plecă deci la Postdam, unde era și o școală militară, dar făcu medicina. La 26 ani se întoarse cu diploma de doctor, scrisă în limba latină, cu ochelari și cravată albă. Când îl văzu bunică-sa, leșină. Ea fu cea dintâi bolnavă pe care o vindecă el. Era liber și bine dispus. Din nefericire, amorul pentru care avusese totdeauna un adevărat dispreț, îi dovedi deodată cât de mare era puterea lui. Fiind în Berlin, îi eși înainte o fată de 16 ani, frumoasă ca o vergină, ideală, albă ca spuma Dunării, cu ochii negri plini de langoare voluptoasă și cu gura-i cu două rânduri de mărgăritare, între care ai fi fost omul cel mai fericit să fii strivit și să mori ! O vedea dănțuind și acum, în paharul din carea bea. Pentru el, simtomele febrei amorului erau gelozia și prostia. Gelozia îl făcea de căuta în tabacherea mamei fetei să vază dacă nu era vre-un ofițer ce-o curta. Prostia, l'a făcut să ucidă patru sau cinci bolnavi dându-le doze nebunești, călcând oamenii pe picioare, vorbind și râzând fără rost. Mama fetei voia s'o dea după un prinț cel puțin, având o mare antipatie împotriva doctorilor, care nu putuseră să-i vindece o bubă din obraz fără să-i lase urme ce o slutiseră. Intr'o seară, se duse să vadă pe Luisa. O găsi în costum de bal ca și pe mă-sa. Era bal la Curte, unde el nu era invitat. „Când mă gândeam că o mână străină va strânge

acea talie, îmi venea să țip". Mă-sa îi lăsă singuri câteva minute. El se folosi și zise fetei: — Nu vei merge la bal astăseară sau te sugrum. — Imi este peste putință, răspunse ea. — Peste putință? Atunci el se aruncă pe niște călimări ce se aflau pe masă și îi vărsă pe cap toată cerneala. Figura ei cea strălucitoare se întunecă ; după cap, cerneala se revărsă pe gât, pe sân stropindu-i rochia de bal. Mă-sa văzând lucrul, dete ordin să-l dea afară și să nu mai fie primit. Ei se văzură totuși în secret. Odată, voise să intre noaptea în curtea casei ei. Se urcă pe un zid, care din nenorocire avea o înălțime de trei ori mai mare dinspre curte, și când căzu jos acolo, un câine mare și rău se aruncă asupra lui furios. El se urcă repede într'un arbore ca să scape. Câinele neputând să-l ajungă, se puse să latre la rădăcina arborelui. Această muzică ținu o jumătate de oră. „Fiecare lătrat mă lovea ca o lovitură de stilete"...

Era prin Ianuarie. Lătratul câinelui atrase băgarea de seamă a oamenilor casei. Grădinarul venind și zărind în arbore umbra unui om, strigă : Cine e ? dânsul tăcu. Așteaptă, zise oomul, mă duc să-mi iau carabina". Intors înarmat : „Răspunzi sau trag ?" și urmă : „Odată, de două... Era să răspundă, când mama Luisei, însoțită de vre-o doisprezece vizitatori și servitori cu lumânări aprinse, eși din casă și veni la locul scenei. Văzându-l, ea leșină. Un ofițer tânăr ce ardea de dragoste pentru Luisa și era printre vizitatori, îl recunoscu și-l împroscă cu sarcasme. El îi trase o palmă și fugi pe poarta cea mare ce se deschisese. A doua zi, provocat la duel, ucise pe adversar vârându-i un glonte în cap. Seara, citi o proclamație a poliției : toate autoritățile civile și militare erau invitate să aresteze oriunde vor afla pe doctorul Frant... Mai jos, erau semnele lui : reputația sa de doctor era pierdută și legea îl gonea. Fugi în Austria, apoi în Turcia, unde se făcu doctor de regiment...

Dela nota aceasta hazlie, Bolintineanu trece repede şi face istoricul Dunării, luând-o drept martoră a faptelor mari din timpul Perşilor, Macedonenilor, Romanilor, Bizantinilor, Turcilor şi Românilor, care toţi au amestecat sângele lor cu valurile Dunării. Citează pe Herodot şi pe alţi autori ce s'au ocupat de ea, menţionează afluenţii ei, rezumă istoricul Serbiei în diferitele ei faze până la anul 1459, când Turcii puseră mâna pe ea, şi până în veacul XVIII, când fu stăpânită de Austria. In 1816, o revoluţie, cu Obrenovici în cap, îi aduse neatârnarea.

Vaporul aşteptat sosi la Cladova. Bolintineanu se îmbarcă şi plecă în josul Dunărei. „Exilat de mulţi ani din patria mea, scrie el, cu câtă tristeţe şi cu câtă plăcere, mă uitam la malurile ţării natale Cu tristeţe, căci îmi era oprit a pune piciorul pe acest tărâm, totdeauna prada inamicilor şi a fiilor lui cei vitregi ; cu plăcere, căci orirare ar fi cauzele ce mă depărta de aceste locuri, oricât de triste şi monotone ar fi fost zilele într'această ţară şi cât de frumoasă ar fi trecut viaţa în străinătate, nu uită cineva lesne locul unde ochii noştri au văzut soarele pentru prima oară... Ne apropiasem de malul Valahiei despre Turnu, era pe la ora când locuitorii merg să respire aerul Dunărei. Mulţime de oameni şi de dame se plimbau în sus şi în jos... Ochii mi se umplură de lacrimi fără voia mea..."

El face apoi istoria ţărilor noastre, luând-o dela început, dela expediţia lui Dariu ce subjugă pe Geţi, citând pe Strabon, pe Pliniu, pomenind de Daci şi de regii Daciei dinaintea ocupaţiei romanilor, de Traian care-i învinse ; arată cum în evul mijloc Dacia a luat denumiri de : Dacia Centrală, Ultramontană, Mavrodachia, Erdellum, Ardellum, Ultrasilvană, Transilvană, Moldavia, etc.; înşiră cetăţile vechi, după Ptolomeu, Ulpian şi alţii ; atinge cuceririle împăratului Aurelian în Dacia şi strămutarea de către el a legionilor Romane peste Dunăre în Moesia care luă numele de Dacia Aureliană ; spune cum la venirea Ungurilor, Banatul şi Transilvania fură

supuse de aceşti barbari şi cum, în fine, în veacul XI-lea, Radu Negru, fundatorul Valahiei, veni din Transilvania şi'şi aşeză tronul la Câmpulung, făcând legi şi aşezăminte, transformând Valahia în o ţară independentă şi suverană, şi cum, pe dealtă parte, Dragoş fundă principatul Moldovei, venind din Maramureş. Enumeră domniile voevozilor independenţi ca şi periodul ce începe la 1716 cu domnia fanarioţilor, epocă a conrupţiei şi a decăderei, după care urmează periodul regeneraţiei, începând cu tractatul de la Adrianopol. Reaminteşte, cum Moldavii avură, în timp de trei secoli, 80 de campanii, din care 13 împotriva Ungurilor şi a Austriacilor, 15 contra Polonilor, 13 contra Muntenilor, 8 contra Cazacilor şi 12 contra Turcilor şi Tătarilor, în timp ce Românii din Valahia avură 104 lupte, din care 48 contra Turcilor, 20 contra Ungurilor, şi cum, mai toate aceste bătălii au fost câştigate de români, în deosebi cele contra Bulgarilor şi Tătarilor ; subliniază pe cei mai mari duci sau capi de oştire ai românilor : Ştefan cel Mare, (Ştefan al VI-lea), Petru Rareş, Mircea I, Vlad al V-lea (Ţepeş), Mihai Viteazu, Matei Basarab, Radu cel Mare ; pe cei mai vestiţi generali : Vornicul Grozea, fraţii Buzeşti, Calomfirescu, Purice, Farcaş, Banul Manta, Banul Mihalcea, etc. Şi, pentru a încununa admiraţia sa, reproduce la sfârşit un pasaj al celebrului Dlugosz despre Ştefan cel Mare, în faţa căruia exclamă cronicarul în entuziasmul său : „O bărbat demn de admirat ! Intru nimic mai prejos de generalii eroi pe care într'atâta îi admirăm în zilele noastre, cel dintâi dintre potentaţii lumii, care a repurtat o atât de măreaţă victorie asupra Turcului. După părerea mea, e cel mai demn să aibă întâetatea şi puterea suverană în toată lumea şi mai ales comanda supremă împotriva Turcului într'o *Ligă a Creştinilor...*"

Ajuns la Rusciuc în faţa Giurgiului, schiţează istoricul oraşului Giurgiu, amintind de bătălia întâmplată acolo care umple de glorie popoarele creştine ale Dunării de Jos, adică de fărâmarea

marei armate a lui Sinan Paşa, săvârşită în parte de Mihai Viteavu la Călugăreni şi nimicită la trecerea ei în Bulgaria, când, Mihai, care comanda avant-garda armatelor creştine, se repezi din nou după Turci şi căzu ca un trăsnet asupra lor, fulgerându-i cu artileria sa şi înecându-i în Dunăre. Apa se roşi de sânge şi se amestecă cu cadavre. In această luptă Turcii pierdură 17.000 de oameni, artileria lor, muniţiile, stindardele, bagajele şi şase mii de care încărcate cu prăzi din Valahia. Sinan Paşa, de pe malul drept al Dunărei, privi cu durere distrugerea armatei sale. In sprijinul descrieirii sale, Bolintineanu citează pe Sieur d'Ambry, Sagredo Sacy, Miron Costin, Georgio Tomasi şi alţii.

Rusciucul, unde stătu ca să revadă pe soră-sa Caterina din ţară, îi păru un oraş mizerabil, cu casele jumătate îngenunchiate la pământ, cu străzile strimte, necurate şi deşerte. „Nicăeri n'am întâlnit atâta mizerie ca în oraşele turceşti de pe malul drept al Dunării... Din Paris la Rusciuc ! Câtă diferenţă şi câtă schimbare în rău !"

Pe sora lui Caterina, pe care n'o văzuse decât prin scrisori, stropite cu lacrămi, n'o putu vedea nici acum, fiind împiedecată de guvernul român. A ajunge la porţile ţării tale, după ani de pribegie, şi a nu putea să intri în ţară ; a voi să-ţi revezi, după atâta timp, unica ta soră şi a nu-ţi fi îngăduit s'o vezi, a fi nevoit să pleci din nou ca să te înstrăinezi pentru alţi ani de ţară şi de ai tăi, trebue să fi fost, în sufletul unui om simţitor ca Bolintineanu, un sentiment de nespusă amărăciune.

Din Rusciuc, cu doctorul german, plecă spre Constantinopol, închiriind o haraba cu doi cai ca să-i ducă la Şumla. Peripeţiile călătoriei acesteia dau icoana ţării prin care trecea. Inarmat cu două pistoale şi o sabie ungurească în contra tâlharilor ce cutreerau Bulgaria şi îmbrăcaţi cu cojoace groase, în faţa iernii ce bântuia, străbătură, în trei ore de mers, câmpii deşerte, până ce ajunseră într'o

cârciumă, unde petrecură noaptea în cea mai adâncă mizerie. A doua zi, mai departe. O cale de treizeci ore cu piciorul, o făcură în opt zile cu trăsura. Poposind în casa unui bulgar la țară, femeea bulgarului auzind că tovarășul Franț era doctor, îi zice încet: — Voi să te întreb ceva. — Spune-mi ce lucru, răspunse doctorul. — Nu pot până nu va fi de față și bărbatu-meu. In acest moment soțul intră. Femeea îi vorbi cu jumătate voce și bărbatul îi dete voe să facă întrebarea. Doctorul își deschise urechea ca să înțeleagă bine femeea, așteptându-se să-i spue ceva despre vre-o boală grea sau misterioasă. Femeea îi spuse că sunt patru luni decând le-a pierit un viței și că doctorul să-i spue numele persoanei ce l-a furat. El îi răspunse cu bunătate că medic e una și fermecător alta, ceeace umplu de mirare pe această familie. A treia noapte, o trecură într'o pădure; caii dela trăsură, obosiți de zăpadă, nu mai puteau merge. Făcură un foc mare și se așezară împrejurul lui. O haită de lupi se auzi urlând în apropiere. Harabagiul, evreu, se înspăimântă și începu a plânge cu hohote. Ca să-l înblânzească, poetul propuse să se sacrifice unul din ei aruncându-și trupul lupilor care vor lăsa apoi pe ceilalți trei în pace și că, pentru aceasta ,trebuia să tragă la sorți cine să se sacrifice. Propunerea făcu mare impresie evreului. El se aruncă plângând la picioarele clienților săi zicând că-i sigur că sorțul are să cadă pe dânsul, fiindcă s'a născut nenorocit pe lume — și, la urma urmei, ar sacrifica un cal mai bine. Lupii se apropiară, dragomanul turc strigă: — Ne mănâncă lupii! Harabagiul căzu cu capul la pământ, doctorul deveni serios și-l întrebă ce-i de făcut? — Ia un pistol, zise el; celălalt să-l dăm turcului; eu voiu rămâne cu sabia. „Intr'un moment, vre-o șase lupi, opriți la distanță, căutau la ei clănțănind din dinți cu niște țipete fioroase. Fu unul din minutele cele mai groaznice ce le-a văzut în viața lui. „O noapte de iarnă în pădure, pământul acoperit de ză-

padă, un foc, lângă care patru oameni se vârau cât puteau mai tare, doui cai tresărind și sforăind necontenit și, la o mică distanță, mai mulți lupi clănțănind din dinți și uitându-se la ei. Scena ținu câteva ore. Când fu aproape de ziuă, lupii plecară. Ei înhămară caii și eșiră la drumul mare.

Pe drum, Bolintineanu pune în gura doctorului altă istorie, cu culoare locală, a vestitului bandit grec Iani Katargi, de pe când doctorul era la un regiment din Salonic.

Intr'o zi, începe el, îi veni un ordin să se ducă la Monastir pentru niște trebi ale unui spital. Plecă călare, împreună cu patru călători și cu tătarul ce purta scrisorile de poștă. Nu departe de Monastir, trecând printre două dealuri, printr'un loc strimt pe care trebuia să-l urce, auzi o detunătură de carabină ce-i deșteptă pe toți din reveriile lor. Tătarul, care mergea înainte, căzu în pulbere, lovit în cap de zburăturile carabinei. Călătorii ce erau cu el întoarseră caii și o croiră la fugă. Când voi să facă și el ca ei, era prea târziu : 15 carabine erau îndreptate asupra lui din umbra unui tufiș, pe când patru tâlhari îi strigară în limba grecească — Doctor ești tu ? — Doctor, răspunse el tot în acea limbă ; — Să nu-l stricați, porunci unul dintre ei, și îndată carabinele lor se plecară. — Vino după mine, strigă cel ce părea a fi căpitanul cetei. Fără a zice o vorbă, se luă după dânsul. Ceilalți tâlhari veneau după ei. Ajunseră la poalele unei râpe, unde se afla o scobitură. Aci era locuința căpitanului. — Intră înăuntru, zise el. Intră fără să mai aștepte să-i repete vorbele. Aici, o femee de vre-o patruzeci de ani, în costum albanez. Ochii ei vii, cătarea-i disprețuitoare, dar pătrunzătoare totodată, creșturile frunței, spuneau că în tinerețe, inima ei fusese pradă patimilor vijelioase. Mai în fundul peșterei, pe un pat de pae, erau culcați doui copii de cinci și șapte ani ; în genunchi lângă pat sta plecată pe copii o fată de vre-o 15 ani, o frumusețe din cele mai

rari, — neapărat după Luisa lui. Semăna cu Elena, grația cea mai poetică a minunatului Homer. Ochii ei erau plini de lacrimi. Căpitanul îl luă de mână și-l duse lângă copii. — Vezi tu acești copii? Dacă ești doctor, cum zici, să mi-i vindeci de boala ce pătimesc. De nu-i vei vindeca, îți voiu tăia limba, nasul și urechile. — Dar dacă îi voiu vindeca, întrebă el? — Îți voiu da drumul să pleci". Copiii aveau friguri intermitente. Doctorul scrise o ordonanță cu sulfat de chinină, pe care căpitanul o dădu unu itâlhar de ai lui ce se duse în Salonic la o spițerie. Fecioara greacă se uită la el cu o căutătură ce părea că se roagă să dea viață copiilor. Un tâlhar veni atunci suflând și spunând că pe cale trec doi străini, cu două femei și cu mai mulți servitori și bagaje. — La pușți și la tufiș! strigă căpitanul. Și toți tâlharii eșiră din tufiș. Căpitanul se puse în fruntea lor și plecă după ce sărută copiii. Rămas singur, cu cele două femei, cu cât privea copila aceea, cu atât descoperea în ea frumusețî și grații. Se auziră detunături de puști și strigăte. — I-a prins, zise Violeta, — numele fetei. Tâlharii se întoarseră având în mijlocul lor doi străini legați, unul rănit la braț. Doui tâlhari purtau pe mâini o damă leșinată. O altă damă putea merge singură. — Așa pățesc toți, strigă căpitanul, cei ce îndrăsnesc să se împotrivească lui Katargi Iani!..." Legă rana rănitului, care ca și celălalt era englez; damele erau soțiile lor legitime, persoane frumoase și cu maniere. Căpitanul le ceru bani, și, fiindcă ei nu aveau mulți, el le dete hârtie și cerneală ca să ceară bani la bancherii lor din Salonic. Străinii fură culcați într'o altă peșteră. El dădu a doua zi chinină copiilor care se însănătoșiră. Căpitanul dădu ordin să se pue o masă pentru șapte persoane. El prinse chef în timpul mesei și într'un moment le mărturisi: „Nedreptățile omenești m'au făcut tâlhar".

După masă, căpitanul puse pe fiică-sa să cânte cântece grecești de haiduci. Ea luă o tamburină lungă și cântă cu viersul cel

mai fraget şi mai dulce două cântece patriotice. In timpul nopţii, unul din tâlhari voi să violeze pe una din cele două engleze. Inainte de a-i pune batista la gură, ea se deşteptă şi scoase un ţipet teribil. Ţipetul atrase atenţia căpitanului din peştera de alături, care venind cu două pistoale sfărâmă capul celui ce se apropiase de femee şi cu altă descărcătură aşternu la pământ pe altul ce urma pe cel dintâi. A doua zi, căpitanul şedea cu orologiul în mână, aşteptând omul său cu scrisoarea dela bancheri, care într'adevăr apăru în peşteră după o oră de întârziere. Străinii fură eliberaţi şi conduşi la drumul mare... Peste câteva zile fu liberat şi el, — termină doctorul.

Dela Şumla, la Varna, într'o trăsurică cu cai mergând la pas şi vizitiul turc ducându-i de căpăstru pe jos. In sfârşit, dela Varna, la Constantinopol, unde exilaţii români erau primiţi cu multă bunăvoinţă şi uneori dându-li-se chiar onoruri.

Aci, poetul trăi cinci ani pe malurile Bosforului, când la inginerul A. Zane, chemat în Insula Samos de Ion Ghica ca să facă o şosea, — o lucrare de artă, fiind tăiată prin stânci, — când la Ion Ghica însuşi, la Bebek, expatriat şi el şi numit de Poartă Beiu de Samos, cu misiunea de a îndruma pe locuitorii Insulei către un început de civilizaţie şi de a scăpa insula de pirateria grecească. ceeace a şi îndeplinit el acolo, — când, în sfârşit, prin Insula Prinkipo, pe la Smirna, Brusa sau Pera, ducând o viaţă de boem, prin câte o odăiţă de otelaş, ca Hotel du Globe, în o continuă lipsă de bani.

Pera, unde cunoscu mai multe familii distinse, ca familiile Svoronos, în care era „frumoasa greacă", Missir şi altele, l'a impresionat puţin. „Situată pe o înălţime şi despărţită spre Sud de Constantinopol prin golf şi Galata, ea este locuită de trimişii ţărilor străine şi de Greci, Armeni, Francezi, Italieni care se numesc peroţi. Peroţii sunt de origină din toate ţările Europei, veniţi în

deosebite timpuri. Cei mai mulţi sunt negustori, lipsiţi de sentimentul naţionalităţii ca şi de sentimentul artistic. In literatură deasemenea, aceeaş secetă. Orice locuitor de aici pare că se naşte cu galoşii în picioare şi cu felinarul în mână, două antidote în contra noroiului şi a întunecimii. Persoanele corpului diplomatic sunt însoţite pe drum de câte un cavaz ce merge înainte şi face loc. Saloanele deschise străinilor sunt acelea ale ambasadorilor". Bolintineanu menţionează şi câteva saloane autohtone, între care a d-nei Baltagi, unul din cele mai plăcute, „unde strălucesc multe flori din grădinile Bosforului şi unde anfitrioanele sunt de o amabilitate, de o graţie, de o delicateţe nemărginită... Amorul de multe ori loveşte cu săgeata lui inimile lor".

Din corespondenţa sa de pe vremea aceea, îl vedem mai mult în zile de nemulţumire şi de chin lăuntric, afară de rari momente, în care ni se arată în câte o faţă de român vesel, în ciuda necazurilor, cum era spre pildă, când scria glumind lui G. Sion în Moldova, „ca să-i trimită la Constantinopol o fată frumoasă cu care să se însoare, că el e tocmai bun de însurat, cu părul rărit în cap şi cu un dinte rupt, — micşorându-şi totuşi vârsta... Tot din acea corespondenţă, reese că el a contribuit la căsătoria amicului său A. Zane, cu d-ra Luzzato din Constantinopol, căsătorie întâmplată în 1855, la Brusa. Bolintineanu, cum se ştie, a avut pentru d-na Zane, în casa căreia a trăit mulţi ani, un adevărat cult.

Dar, dacă Pera îi pare anodină, în schimb, la Bebek şi în celelalte părţi ale Bosforului, el simţi, prin toate porţile sufletului său, impresiile ce-i veneau din lumea aceea feerică, pe care, înainte de a o vedea cu ochii, o presimţise, ca o ţară, „unde, cum zice Byron, cyprul şi myrtul sunt emblemele faptelor ce se săvârşesc în clima lor ; — unde turbarea vulturului, amorul turturicei — aci se topesc de întristare, aci turbează până la crimă !; — unde florile

înfloresc întotdeauna și razele strălucesc necontenit ; — unde ușoarele aripi ale zefirului încărcate cu parfum, — plutesc lin peste grădinile de Ghiul în floare ; — unde lămâia și măslina sunt cele mai frumoase fructe, — și vocea privighetorii nu amuțește niciodată ; — unde nuanțele pământului și fețele cerului, deși felurite în culori, pot rivaliza în frumusețe, — și purpura oceanului este foarte rar închisă la culoare ; unde fecioarele sunt suave ca și rozele din care fac ghirlande, — și unde totul este divin, afară de spiritul omului"...

Și Bolintineanu ar fi putut adăuga că, dacă spiritul omului era acolo mai puțin divin, reveria și lealitatea lui erau de esență divină mai mult poate decât în alte părți de lume. Ele l'au mișcat și ademenit, cum au mișcat și ademenit mai în urmă pe scriitorul francez Pierre Loti.

Pe malul Bosforului, cu toate piedicile obiceiurilor orientale, el cunoscu mai multe femei din haremuri, între care pe „prima frumusețe a orientului de atunci", o eroină celebră, cadâna unui aghiotant al sultanului. Ea avusese un roman răsunător cu un medic străin ce o căutase fiind bolnavă, o făcuse bine, dar din căutare eșiră amândoi bolnavi de dragoste. Hanâma, drept recunoștință, îi dăduse un inel de mare preț, fără știrea bărbatului său. Acesta întrebând-o într'o zi unde era inelul și ea răspunzându-i că l'a pierdut, poliția îl află în cele din urmă la medicul străin care se lăudase cu izbânzile lui amoroase. Soțul ei voi s'o ucidă, dar în acel moment chiar, ea, desgustată de lașitatea amantului, se aruncă pe fereastră în Bosfor. Oamenii soțului o culese pe jumătate moartă din apă și ea trimise atunci amantului său o scrisoare și un cuțit scriindu-i : „Dacă mai ai o singură scântee în inimă, iată cu ce să te omori !"...

El cunoscu încă și alte femei de acolo și străine, ca distinsa

poloneză Luiza Groper, doamna I, Victoria Z., la unele din ele dedicându-le versuri.

Frumusețea locului, ospitalitatea afectuoasă a amicilor săi și ocaziile, destul de numeroase, îmbiară pe Bolintineanu a scrie, în decursul celor cinci ani, acele poezii cu caracter oriental, purcese din o a treia fază a talentului său și care alcătuesc a treia parte din opera sa, sub denumirea de *Florile Bosforului*.

Cu setea lui continuă de a se instrui, el citi, între alte cronici turcești, pe istoricul Hamer în care este descrisă viața lui Mohamed IV (1642—1692), sub domnia căruia avu loc faimoasa înconjurare a Vienii, la care luară parte și Românii. In viața acestui sultan, el întâlni episodul dragostei lui c'o baiaderă cercheză în brațele căreia uitase grijile cârmei de câteva zile. Sultana favorită, Kaskia-Rabie-Gulnuci, adică băutura înrourată a primăverei, în mâinile căreia Mohamed IV, încântat de înțelepciunea ei, lăsase frânele guvernului, temându-se de o rivală, puse pe unul din eunuci să înece, ca din greșală, pe baiadera cercheză, pe când aceasta se avânta în dansuri repezi în chioscul dela Kandili, scăldat de undele Bosforului. In acelaș timp, un om al sultanei favorite pune foc la Scutari, pentruca în această învălmășeală, nimene să nu se mai gândească a scoate din valuri pe frumoasa baiaderă. Episodul acesta inspiră lui Bolintineanu dramatica sa poemă *Rabie*, al cărei prolog filozofic nu ni se pare lipsit de o gândire mai adâncă :

E ora când s'aprinde a lui Lial[1]) făclie
Și varsă valuri de-aur pe marea azurie,
Lăsând ca să se vază mișcând din aripiori;
O pulbere-argintoasă de mii de peștișori;
Frumoase mozaice, divine, infinite,
Ce schimbă-ale lor forme bizare, strălucite!

1) Noaptea.

Lucrare minunată, tablou desfătător,
Ce ne aminte încă pe-al vieţii autor,
Făcând ca să se uite durerea ce dărîmă!...
O fiu al periciunii! om, mizeră ţărînă,
Ce într'o zi trăeşte şi un fatal minut
Coboară în morminte nestabilul tău lut!
Grăbeşte-te de gustă cât viaţa ta luceşte,
Aceste frumuseţe ce dulce ne răpeşte,
Ăst farmec fără moarte, aceste străluciri,
Ce răsfăţându-ţi dulce arzândele simţiri,
Imbată al tău suflet şi-l face de tresare
Sub mâna providenţei de-amor şi desfătare!
Oh! Mâni a ta ţărână de vânt se va răpi!
Căci moartea stă ascunsă sub floarea ta de-o zi.
Alături cu lumina e umbra care zace;
Alături cu o stâncă prăpastia se face!
Dar să te bucuri numai nu este de ajuns;
Căci robul ce trăeşte de lanţul tău pătruns,
Tiranul stând pe tronu-i, au tot acea durere,
Unul să poarte lanţul, celalt a sa putere,
Şi toţi de o potrivă se bucură aci
De răul ce pot face 'nainte de-a peri.
De crimă-i ucigaşul, vai! e ferice încă!
Şi orbii chiar se bucur' în noaptea lor adâncă.
Tu, bucură-te însă, de-aceste dulci vederi
Ce fac de o potrivă pe omul de dureri
Cu zeii! Fii ferice, când ai putut în lume,
Prin fapte generoase, să-ţi laşi un dulce nume!

In rezumat, e definiţia tristă a soartei omului pe pământ din viitorul dialog al lui Eminescu cu luna:

Şi pe toţi ce 'n astă lume sunt supuşi puterii sorţii,
De-o potrivă-i stăpâneşte raza ta şi geniul morţii.

pe care Bolintineanu o umanizează cu speranţele nemuririi faptelor noastre generoase.

Acum, iată portretul şi sufletul sultanei Rabie-Gulnuci, eroina titulară a poemei:

Sultana favorită, în chioşcu-i răpitor,
Cu ochii uzi de lacrimi, se uită pe Bosfor.
Nici şoapta sărutării suavei aurele
Pe unda semănată de pulbere de stele,
Nici dulcele suspine ce 'n pomi la Iscudar
Exală 'n sânul serii fica lui Ilbehar [1]),
Nici cântul ce modulă pescarii 'n depărtare,
Nici splendida lumină ce scântee pe mare,
Nimic nu răspândeşte din sufletu-i rănit
Ideea răsbunării ce 'n doru-i a zâmbit...
Dar ea era frumoasă şi junâ şi plăcută!
Când cu atâtea graţii de Ceruri fu născută,
Ea fuse destinată să şteargă cu amor
Pe-a oamenilor frunte al patimilor sbor,
Aşa precum o floare cu bucurie vine
Şi 'n lacrimile noastre s'amestecă cu bine.
Dar lumea îi schimbase destinele-i cereşti;
Căci omul e ca focul din care îşi urzeşte
Unealtă ce omoară sau care trebueşte.
O lume! dacă suferi chiar ţie-ţi mulţumeşte!...
Dar valul ce se sparge pe 'ntinsa Marmara
In nopţi de vijelie, nu are-albeaţa sa.
Şi bolta înstelată nu e strălucitoare
Ca ochii favoritei, Rabie, dulce floare!..

Ambiţia de a nu scăpa din mâna-i cârma imperiului, ca Agripina mama lui Neron, ruşinea de a i se vedea preferită o baiaderă.

1) Primăvara.

acea patimă furioasă mai cu seamă şi atât de răspândită în serai, sunt pasiunile care clocotesc în sufletul ei şi care fac partea omenească a acestei poeme.

Iată încă şi portretele Sultanului şi al baiaderei, în trăsături largi şi culori scânteietoare:

In chioşcul său cel verde, la Candili, pe mare,
Sultanul se îmbată de dulce desfătare,
Privind, când focul zilei pe dealuri strălucind,
Când luna se 'nalţă ca salbă de argint,
Când alba baiaderă ce 'n danţuri graţioase
Arată-ale-ei talente şi forme voluptoase.
Măreţul chioşc îşi udă picioarele 'n Bosfor,
Şi 'n unda fugătoare se miră cu amor,
Sub chiosc curentul trece cu vie repegiune,
Iar murmuru-i invită la dulce moliciune...
Dar iată baiadera! ca steaua în lumină,
Ea arde 'n frumuseţea lumească şi divină!
Cosiţele-i se scutur' pe umerii de crin
Muiate 'n diamante, ca focul cel divin
Al stelelor de aur, ce 'n umbră şi tăcere
Cu umbra împreună tresare de plăcere.
Doi ochi focoşi, dulci, negri, frumos se răcoreau
In umbra unor gene prelungi ce-o copereau
Ca razele de soare ce printre nori văzute,
Işi pierd vioiciunea, făcându-se plăcute.
Dar Mahomed o chiamă, alături o invită.
— „Vin! zice padişahul, copilă fericită!
Eşti tu o muritoare de-aici din astă lume,
Sau hurie eşită din ale mării spume?
Ori eşti o dulce floare ce tinerele zori,
Jucându-se, pierdură din sânul lor de flori?
La sunetul tamburei, copila răpitoare,
S'avântă înc'odată pe scumpele covoare.

Hadânul o preurmă... Ea cade câte-odată
Pe braţele lui negre, în aer legănată,
Şi seamănă, pe braţe-i un farmec virginal,
Ca o steluţă dalbă în fruntea unui val.
Dar muzica 'ncetează. S'aude o strigare,
Frumoasa baiaderă alunecă în mare!...

. . . . . .

Din lunga-i amorţire Sultanul deşteptat,
Caicul să-i prezinte la robi a ordonat,
Cât pentru baiadera ce unda o răpise,
Sultanul când se duse, femeilor le zise:
„Era o floare dulce ca tinerile zori
Jucându-se, pierdură din sânul lor de flori,
Şi cu apusul zilei, se 'ntoarce către soare,
Aşa precum venise, frumoasă, râzătoare!"

Frumoasa baiaderă este astfel sacrificată prin perfidia sultanei favorite.

Naturile răsbunătoare sunt proprii ţărilor calde. Nicăieri ca în Orient, în acea indolenţă a lui, nu se întâlneşte o energie mai neînfrânată în momentele supreme. Iubirea acolo are ceva din lava vulcanilor şi pasiunea o exuberanţă, o hotărâre, o obstinaţie pe care nimic, nici chiar primejdia morţii, nu e în stare să o înlăture.

Bolintineanu citi poema sa *Rabie* D-nei Alexandrina Ion Ghica, în a cărei casă locuia acum şi care, înzestrată cu un spirit înalt de educaţie superioară, rămase încântată de nouile calităţi poetice descoeprite în exilatul român; dânsa îl încurajă să continue şi-l îndemnă să scrie o serie de poeme, al căror subiect să fie tras din legendele sau cronicele turceşti.

Tot în scopul de a-i lărgi câmpul inspiraţiei sale poetice, Ion Ghica îi propuse o călătorie în Asia Mică, în acea obârşie a omenirii, dorită de mult de dânsul.

„Pe când eram la Samos, zice el, D. Ion Ghica, ce era atunci

Domn în această insulă, îmi propune o preumblare pe coastele Asiei Mici... Plecarăm într'o dimineaţă, îmbarcându-ne pe un bric de răsboiu Otoman, cu 10 tunuri şi 80 oameni de echipaj. Bricul era la dispoziţia Prinţului. Timpul era frumos... Vasul eşi în portul dela Vathi şi luă calea la dreapta... O boare favoritoare sufla în pânzele elegantului bric care cu cochetărie, plecat la o parte, aluneca pe suprafaţa mării, uşor încreţită şi spumată..." [1]).

Incă înainte de a se face seară, ajung la capul Ponionium, unde debarcară şi, păziţi de 6 soldaţi turci şi de doi ofiţeri, dar mai cu seamă de un grec, fost căpitan de hoţi, plecară pe catâri spre ruinile cetăţii Miletului. Ajunşi într'o pădure, le apărură acele ruini, din care nu se mai văd decât, ici colo, câteva coloane şi câteva ziduri, singurele rămăşiţe ale gloriei Ioniei, „pe care am cântat-o atât de mult în *Ionicele* mele"... Filozoful, poetul, arheologul, artistul, găsesc în aceste locuri o plăcere ce nu se poate exprima". A doua zi, văzu anticul Halicarnas, unde se făcea săpături pentru găsirea mormântului lui Mausol. Spre seară, debarcară şi merseră să viziteze pe englezul Newton, consul, amic al lui Ion Ghica, însărcinat cu găsirea şi desgroparea Mausoleului. El întrebuinţa o mie de oameni la lucrarea aceasta.

Mormântul trecea drept una din minunile lumii vechi. In mijlocul cetăţii Halicarnas, era templul lui Marte c'o statuă colosală, făcută de celebrul Levharis. La dreapta, templul Venerii şi al lui Mercur. La stânga, palatul lui Mausol, de unde se vedea forul, portul şi toată priveliştea. La Mausoleu lucraseră artiştii cei mai mari ai antichităţii: Scopas, Briaxis, Timoteu, Levharis, Pytis. El fu ridicat de regina Artemisa, sora şi soţia regelui Mausol, în onoa-

1) *Călătorii în Asia Mică.*

rea soţului său şi care muri ea însăşi înainte de a termina lucrarea, cu 353 ani înainte de Christ.

De aici, plecară de maseră noaptea în micul port al insulei Cos, unde fură primiţi în sunetul tunurilor, în onoarea lui Ion Ghica, căruia atât guvernul grec cât şi populaţia îi eşiră înainte. Insula Cos, patria lui Hippocrate şi Apeles, renumită în antichitate pentru mătăsurile şi purpura ei numită de preoţi „vânt-ţesut" şi întrebuinţate în cele două temple al lui Esculap şi al Venerii, unde era statua „Venerii eşind din mare", lucrată de Apeles, o minune de frumuseţe, ca şi prin florile delicate şi arborii fructiferi rari ce cresc în clima ei, „cea mai dulce din lume", după Diodor din Sicilia. Un platan acoperea cu ramurile lui mai multe case. Trecură la Cnide, celebră prin Venerea de Cnide a lui Praxiteles, în faţa căreia Hericles strigase într'un moment de extaz sărutând-o: „Ferice între zei cel ce a fost înlănţuit de tine"! Vizitară alte cetăţi ale Cariei: Syagela, Milassa, Labranda, cu resturile lor de teatre şi de temple renumite şi se întoarseră la Samos.

In o a doua plimbare tot acolo şi tot în anul acela, Bolintineanu, ca magnetizat de cele ce văzuse, plecă singur în ziua de 1 Iulie la 5 ore dimineaţa îndreptându-se spre Smirna pe un caic de poştă mic şi uşor. Intâmplarea făcut ca de astă dată, după plecare, să se abată un vânt puternic asupra mării, punând în pericol caicul. Pilotul îşi pierdu capul; un matelot începu să plângă. „Nu ne mai aşteptam acum decât să vizităm imperiul întunecos al lui Pluton. Teroarea se adause prin tristul spectacol ce ne dădu un caic din urma noastră care se răsturnă sub ochii noştri şi dispăru cu oamenii săi cu tot. „Pentru întâia oară în viaţă-mi, văzui murind şi avui un simţimânt penibil". Aruncară tot din caic, până şi panerul cu provizii de mâncare şi, scăldaţi necontenit de valurile apei, luptară ameţiţi de sguduituri până la 9 ore seara, când se pomeniră lângă

o insulă pe care n'o ştiau nici matrozii. Debarcară uzi, nemâncaţi, obosiţi şi dormiră noaptea pe un colţ de piatră. Când se făcu ziuă, văzură că erau pe insula deşartă din faţa oraşului turc Cuş-Adasi sau Scala-Nova, punct opus celui către care plecaseră.

Intinseră pânzele şi porniră din nou. Când se arătă soarele, apăru poetului un tablou care îl fermecă: O mare limpede, liniştită şi albastră ca azurul, deasupra căreia planau aburi uşori şi transparenţi, auriţi de razele soarelui...

In faţa Smirnei, el găseşte ocazia de a răscoli iar antichitatea şi de a face istoricul străvechiului Efes şi a templului său celebru: lung de patru sute douăzeci de picioare, lat de două sute douăzeci, cu o sută douăzeci şi şapte de coloane de marmură, dăruite fiecare de câte un rege, şi a cărui lucrare a ţinut două sute douăzeci de ani. Din el n'a mai rămas decât cele douăsprezece coloane de marmură verde dela Sf. Sofia din Constantinopol.

El vizită încă Lidia, ruinele Troiei şi altele şi se întoarse la Constantinopol.

Nu târziu după aceea, vrăjit cum era de viziunea Orientului mai depărtat, el făcu de astă dată o adevărată călătorie îndelungă, vizitând *Ierusalimul* şi *Egiptul*. Descrierea ei e plină de aceleaşi peripeţii de drum, cu detalii pitoreşti şi amuzante, de aceleaşi fizionomii ale tovarăşilor de drum, redate în chip spiritual, de aceeaşi admiraţie pentru frumuseţile femeeşti ce întâlneşte, de aceleaşi informaţii şi lămuriri asupra locurilor ce străbate, făcându-le istoricul, în sfârşit, de aceleaşi asociaţii de idei literare şi legendare de un interes şi de o varietate neobicinuită.

Plecarea, în ziua de 9 Martie 1855, orele 5 seara, pe vasul Merse, în monente poetice ca mai totdeauna. „Noaptea începea a se întinde asupra seraiurilor misterioase, pierdute prin arborii grădinilor desfătătoare ale Bosforului. Cotul unde fuse altădată pala-

tul împăraților, astăzi seraiul sultanilor părăsit, rămase la dreapta noastră. Scutari, Cadikioi, pieriră unul după altul în umbră și depărtare. Insulele Prinkipo, semănate în fața mării, păreau că înnoată, sub cununile lor de scântei, în apă, în umbră și în tăcere..." Și, imediat, istoricul orașului Scutari cu vestita sa fântână Hermagora și cu palatul și băile zidite de Justinian pentru Teodora Impărăteasa, fosta fiică a unui păstor de vite și pe care maică-sa o vânduse pe bani, dar pe care văzând-o împăratul Justinian, o luă și se căsători cu ea...

Printre pasageri, un englez născut în Orient, om de 55 ani, „care vorbea necontenit, spunând și bune și rele, cu deosebire multe anecdote, al căror erou era totdeauna el însuși; apoi o damă bătrână însoțită de un cățel, un pașă turc cu douăzeci de servitori după el ce nu mânca cu ei la masă, dar venea să-i privească mâncând, o jună fată engleză, însoțită de tatăl său, un lord bătrân, „frumoasă ca o minune, a cărei vioiciune de suflet se răsfrângea pe fața ei asemenea razelor de soare ce se varsă pe stele". Ea întovărăși pe poet în toată această călătorie, împodobind-o și mai mult prin frumusețea ei. Deodată însă, un accident trist pentru tânăra engleză. „In momentul cel mai sublim, când priveam lung pe această frumoasă Miss Lia, vaporul nostru se ciocni cu o corabie și mulțimea oamenilor de pe vas, brutală și ignorantă, dăduse peste noi înspăimântată cu grămada și Miss Lia fu călcată în picioare de cei ce voiau să iasă. Corabia cu marfă și cu cei treisprezece oameni ai ei, fu ruptă în două. O văzurăm plutind un minut pe apă, apoi se scufundă. Se auziră strigătele dureroase ale celor ce se înnecau. Câțiva matelоți de pe vapor se dară jos cu o barcă să caute pe cei ce se înecau. Ei putură scoate numai trei din apă. După câteva minute, zece se înnecară. Apoi, o tăcere de moarte se întinse pe unde, și vasul își urmă călătoria prin întuneric".

A doua zi, ajuns în strâmtoarea Dardaneleleor sau vechiul Helespont, ce curge cu maestate între malurile Asiei şi Europei, îşi aminti de faptele mari din trecut şi legate de Helespont, de sângele Atenienilor, Lacedemonenilor, Perşilor, Veneţienilor şi Musulmanilor ce s'au amestecat odinioară în undele lui. Nu uită însă, nici dagostea lui Hero şi Leanddru, descrisă de atâţia poeţi mari.

„Hero, fiica lui Sestos, preoteasă, locuia într'un castel pe malul acestui canal. Leandru, amantul ei, trecea înnot noaptea Helespontul ca să se întâlnească cu juna sa iubită, în timp ce aceasta ţinea un fanar aprins în vârful unui turn, după lumina căruia se îndrepta prin întuneric amantul. Intr'o noapte, pe când Leandru trecea apa, se ridică o furtună ce stinse lumina din turn. Junele înnotător se înnecă şi, după el, Hero, desperată, se aruncă în valuri şi pieri. Poetul Virgiliu cântă această dragoste în *Georgicele* lui, dar cea mai frumoasă poemă eroică asupra ei este a lui Musset. Se ştie că Lord Byron trecu apa aceasta în not, urmat de o barcă". Spre seară, eşiră din Dardanele şi intrară în Arhipel sau marea Egee, sub un cer de azur la început, făcându-i să vază cele mai frumoase efecte ale luminei, dar după care se porni din grămădirea norilor o furtună năprasnică. „Şuerături pe toate tonurile făceau, prin frânghiile vaporului, concerte înfiorătoare şi fantastice. Vasul începu a dănţui, pasagerii unul câte unul căzură bolnavi de răul mării sau de frică. Englezul cel liniştit care, înainte de furtună, începu să-şi cănească favoritele cărunte spre a plăcea Miss Lieî, fu silit să se culce în camera lui cu o favorită cărunţă şi alta neagră. Băncile, scaunele, mesele bine legate, se răsturnară, unele se rupseră. Mobilele din salon săriră, se sparseră, oamenii căzură la pământ. Pasagerii din cabine, strigau înspăimântaţi. Turcii plângeau. Paşa turc se sculă în picioare zicând că el poate sta. Dar abea se ridică şi căzu peste o sobă de fier. Vasul părea ameninţat să fie înghiţit

sub unul din munții de apă ce-l înveleau. Petrecurăm astfel toată noaptea".

A doua zi, în fața insulei Mitilena, vechea Lesbos, patria poetei Sapho, pe care grecii o numiră a zecea muză. „Versurile ei se deosebesc prin delicatețea, dulceața, armonia, tinerețea și grația lor desăvârșită. Din tot ce a compus, au rămas dela ea numai două poezii ce se află tipărite cu versurile lui Anacreon. Ea trăi pe la anii 600 înainte de Christ".

Trecu apoi pe dinaintea insulei Chio, care îl interesă prin amintirile despre ea, dar privind cu drag și pe coperta versului, unde juca șahul cu tată-său frumoasa Miss Lia. „Pe drum, zice el, priveam pe Miss Lia, iucând șahul cu grația ei fermecătoare, în care era foarte meșteră".

La Latacheea, se îmbarcă pe vapor o damă din Alep. Ea îi păru a fi vestita d-nă Iorel, frumusețea pe care a cântat-o Lamartine în versuri grațioase. Era firește mai vestejită acum, căci Lamartine o cântase cu mulți ani înainte. „Frumusețea femeei trece, a poeziei niciodată".

Dela Latacheea, spre Tripoli, când își amintește de istoria contelui Josef d'Estournel care căuta în Tripoli urmele templului și unde muri cavalerul Gaudefroid de Rudel. Acesta fusese un tânăr și frumos cavaler care auzind pe pelerinii ce se întorceau din Antiohia vorbind despre frumusețea și virtuțile contesei de Tripoli, ca de o minune, imaginația lui se înflăcără și fără s'o vază, se înamoră de ea, scriind asupra ei tot felul de cântece pline de patima cea mai sublimă. Neputând s'o vază, căzu într'o adâncă melancolie. In cele din urmă, se făcu cruciat și plecă în Siria. Pe mare, melancolia lui crescu, neștiind de va fi iubit de ea. Intr'o zi, se îmbolnăvi greu pe corabie și, ajuns la Tripoli, fu dus bolnav într'un spital. Vestea amorului său, statornicia, suferința lui ajunseră la

urechile contesei. Ea veni lângă patul lui de moarte să-l vază şi să-l mângâe. De Rudel aflând că ea era iubita închipuirii sale. mulţumi cu lacrimi cerului că a trăit s'o vază şi muri în braţele ei. Contesa îl înmormântă la Tripoli în casa Templului. A doua zi, ea luă vălul şi îşi trecu restul vieţii în lacrimi gândind necontenit la credinciosul ei iubit.

Dela Tripoli, către Beirut, pe care era nerăbdător să-l cunoască. Oraşul acesta, cu clima sa sănătoasă, cu cele două aripi ale lui întinse pe malul mării, cu case frumoase de piatră, cu terase înconjurate de grădini verzi şi parfumate, cu o mişcare mare, îi păru de mare viitor în Orient. Lângă oraş, văzu locul unde Sf. Gheorghe a ucis balaurul ce-l însoţeşte în icoane. După tradiţie, balaurul locuia singura fântână ce adăpa pe loculitorii cetăţii. El nu mai erta dela un timp pe nimeni să scoată apă din fântână, decât cu condiţia de a i se aduce câte o fecioară tânără s'o mănânce. Când veni rândul fiicei unui om mare, fata fu legată la gura fântânii aşteptând cu spaimă să vie balaurul. Atunci Sf. Gheorghe se arătă călare, şi înarmat. Balaurul apăru, Sf. Gheorghe se luptă cu dânsul, îl ucise, scăpă pe fecioară şi o duse la părinţii săi. Fapta se află descrisă şi în *Orlando Furioso* a lui Ariosto.

Aici, face istoricul Arabiei şi tradiţiei pelerinagiului Arabilor la Meca, la casa numită Caba, zidită de Abraham sau Israil şi unde, la sfârşitul lunei fiecărui an, vin mulţime de pelerini, despoindu-se de vestminte, ocolind de şeapte ori Caba, sărutând de şeapte ori o piatră neagră, considerată de ei ca sâmburele cel dintâi al pământului, aruncând de şapte ori pietre în valea Mihei, vizitând de şapte ori munţii vecini şi sacrificând oi şi cămile. Schiţează viaţa lui Mahomed, născut la Meca în anul 570, care trecu 15 ani în meditaţii şi căruia, la vârsta de 40 de ani, într'o noapte când se

afla în peşteră la rugăciune, i se coborî din cer Islamul sau Credinţa.

Trece pe la Iafa, unde pe timpul lui Pliniu se vedea încă într'o stâncă urmele lanţurilor Andromedei, legată de Nereide, şi se îndreaptă spre Egipt, dealungul malului mării, privind resturile cetăţii vechi Gaza, unde Samson a răsturnat templul şi muri împreună cu Filistenii ce se aflau acolo. Face istoricul Palestinei, numită la început Chanaan dela Cham fiul lui Abraham şi mai în urmă Iudeea, Ţară sfântă, pământul făgăduinţei, etc. Abraham veni şi se aşeză în Chanaan. Familia lui crescu şi se înmulţi în Egipt. Moise îi scoase de aci, şi, străbătând cu ei deşerturile, reveni în Palestina. Dela Constantin, cristianismul luă o mare întindere în ţara aceasta şi de pe atunci începură pelerinagiile la Ierusalim. Palestina trecu apoi în împărăţia Arabilor. Dar la Consiliul din Clermont, Papa Urban al II-lea şi Petru Ermitul, înflăcărară adunarea, şi o mulţime de creştini se hotărîră să meargă să moară pentru libertatea Ierusalimului. Aceşti războinici, numiţi Cruciaţi, luară după câtva timp Palestina.

Ierusalimul, dorit mult de Bolintineanu şi descris de el tot cu o emoţie conţinută, i se arătă în amfiteatru pe cei trei munţi: Sion, Maria şi Acra, cu şapte porţi mari, cu zidurile cetăţii înalte de 40 de picioare şi groase de trei, cu casele cu terase, cu ferestre mici şi cafase triste.

Vizitează biserica Sfântului Mormânt, zidită de împăraţii Constantin şi Elena, cu cele 12 staţii ale ei: staţia ungerei, unde a fost depus corpul lui Isus, după ce fusese dat jos de pe cruce de Iosif din Arimatea, staţia a doua, unde Isus fu pus pe cruce, etc. Intr'un loc rotund, în mijlocul căruia se află o capelă cu 16 coloane de marmură şi 17 arcade şi o galerie înaltă cu alte 16 coloane şi 17 arcade, e mormântul lui Isus. Piatra mormântului de marmură

albă, lungă de 6 picioare şi lată de 3. Deasupra mormântului, arcadele, de argint şi aur.

In biserică, toţi creştinii au câte un altar deosebit, dar capela Grecilor este cea mai mare şi mai frumoasă. Vede apa Iordanului, cetatea Ierihonului, Marea Moartă, unde au fost cetăţile Sodoma şi Gomora cu Lot. Victor Hugo are o frumoasă poemă asupra întâmplării cu femeea lui Lot, prefăcută în stană de sare.

Vizitează Betleemul, Hebronul, cu mormântul Rachilei, soţia lui Iacob, şi se întoarce la Ierusalim, de unde apoi din nou la Iaffa şi de aci spre Egipt. Consultându-se cu Miss Lia, care aplaudă cu bucurie propunerea lui, luară o corabie, pe care improvizară un cort cu covoare şi plecară pe înserate, legănaţi de un vânt prielnic printre brazdele de spumă ale mării. La Alexandria, îi răsar iar amintirile din trecut şi spre seară — „o seară frumoasă cu cerul senin, cu marea lină, cu cele din urmă raze ale soarelui revărsând pe faţa undelor torente de lumină, de aur, de argint şi de purpură" — inspirat şi ispitit şi de tinereţea Miss Liei, cântă, în *Băile Cleopatrei*, pe frumoasa seducătoare antică, privită de el într'un moment a celei de a doua vârste a ei.

Poetul invită pe Miss Lia să stea alături şi să asculte :

Să stăm pe-această stâncă ce se prevede 'n valuri,
Aceste scări tăiate în lespezi de granit,
Rechiamă o regină ce 'n umbr'acestor maluri
Venea să răcorească al ei sân înflorit.
Vedeţi această scară de dalbe mozaice
Ce duce către băi?
Picioarele-i plăpânde călcat-au pe aice
Când trupa graţioasă de vergine Fenice,
Ierihoene roze puneau sub paşii săi...

Dar soarele se culcă... tăcere!.. o femee
Apare 'n acest loc!
Cosiţa-i voluptoasă în aure scântee
Şi brâu-i scump răspânde torente dulci de foc...

Ca soarele în raze-i arde 'n voluptate.
O mantă de regină pe umeri râura:
Iar albele ei sclave, de vise îmbătate,
Tapete preţioase aştern în calea sa.

Pe lespede de marmur cu aur poleite,
Mantila-i purpuroasă se mişcă... a căzut!
Şi sclavele-i suave, ca vise înflorite,
Formează împrejuru-i un cerc nestrăbătut...

Dar alba lor regină cu genele umbroase,
Pe-o lespede-aurită, răpită şeade 'n dor.
— „O dulce tinereţe! O zile mult frumoase!
Nu-i care cu putinţă s'opriţi al vostru sbor?

Aşa vorbi regina. Din harpa-i aurită
Atrage cântec dulce, curmat de dulci oftări;
Iar vocea-i întristată, cu cântecu-i unită,
Lăsă să se audă aceste suspinări:

„In darn cerem se 'ntoarne frumoasa tinereţe,
Fatalei noastre sorţi!
Căci zilele umane sunt flori de frumuseţe
Născute în grădina neîmpăcatei morţi!

Oh! cursul vieţii trece, cum trece-o sărutare
Aicea pe pământ!

Dar unde-i frumuseţea a cărei dulce rază
Atâta fermeca,
Cât August niciodată n'a vrut ca s'o mai vază,
De frică să nu pice în fermecarea sa?

Şi unde-mi e puterea, averile-mi pompoase
Şi populi-umiliţ?
Şi voi, gentile turme de inimi graţioase,
Frumoşii mei iubiţi!
Ah! toate-acele bunuri luciră 'n dimineaţă
De-un farmec strălucit;
Dar la apusul zilei, a morţii tristă ceaţă
Tot a învăluit!"
Aşa cântă regina şi mâna-i diafană
Pe marmuru 'nflorit
C'un ac de aur mândru a scris: o lume vană!...
Şi 'ndată a perit.

Trec Nilul, privind malurile lui cu aspecte răpitoare în unele părţi; admiră la Cair piaţa Lesbekieh, cu grădina-i de sicomori, de unde Napoleon trimise vestitul său discurs soldaţilor francezi, care, electrizaţi, sburară la Piramide şi înfipseră în creştetul celei mai înalte stindardul tricolor; văd oraşul, cu case mari vechi, zidite fără gust, cu câini ce nasc şi mor fără urmă şi fără stăpân pe uliţi nemăturate, cu dughene mizerabile, dar, în acelaş timp, cu graţioasele fantezii ale geamiilor şi minarelelor lor, cu locuitorii lui mahomedani ce se închină de cinci ori pe zi întorcându-se cu faţa spre Meca, stând îngenunchiaţi, cei bogaţi pe tapete cusute cu aur, cei săraci pe alte aşternuturi, după ce se spală pe mâini, pe faţă, pe barbe şi pe braţe, — cu Geamia lui Sultan Hasan, cea mai măreaţă, înconjurată de capele ce se deschid în curte printr'o mare arcadă ogivală, având încă şi alte podoabe ce o înfrumuseţează: cristale în multe feţe, boazerii tăiate ajur, tavane zugrăvite şi aurite după stilul mauresc, lambriuri de marmură preţioasă, pardoseală de marchetărie, etc. Vizitează împreună cu Miss Lia, pe care i-o încredinţase tatăl ei, silit să şeză în pat din cauza gutei, cetatea lui Saladin cu puţul lui Iosif, fiul lui Iacob, Cairul cel vechiu sau ce-

tatea Babilonia. Văd piramidele dela Giza, trecând printr'o alee de sicomori şi o pădure de curmali: din tot ce văzuse el mai măreţ pe pământul acesta, piramidele îi apar „mai presus de orice poate imaginaţia să-şi închipuiască". Ele sfidează eternitatea. Herodot, care le-a văzut cu cinci secole înainte de Isus, spune că ele au fost făcute de o sută de mii de oameni ce lucrau câte trei luni şi că numai şoseaua ce duce spre piramide a fost lucrată de ei zece ani. Singură piramida cea mare a luat douăzăcei de ani de lucru. După Champollion Figeac, înălţimea ei e de 450 picioare, adică mai mult de două ori de înaltă decât turnurile bisericei Notre-Dame din Paris. Se urcă în vârful ei, pe căldura unui soare arzător, înconjuraţi de peste treizeci de arabi cari îi ţineau de mâini, de mijloc, de picioare, aşa că nu se atingeau de pietre decât din când în când, ridicaţi de braţele lor nervoase, suirea fiind foarte anevoioasă şi trebuind să te agăţi ca pisicile din piatră în piatră. Depărtarea dela pământ le da ameţeli. Ajunşi în vârful piramidei, îşi scriseră numele pe o piatră şi priviră panorama de peste câmpii care e un vis minunat al ochilor. Intr'o parte, se vede valea Nilului cu satele şi Cetatea, în cealaltă, deşertul ca o mare cu valuri mişcătoare de nisip. Se cobor în interiorul de dedesubt al piramidei, la camera reginei şi a regelui, şi văd apoi şi celelalte piramide. Privesc Sfinxul care se află lângă piramida cea maire, tăiat din stâncă de piatră, o ficţiune mitologică, cu corpul de vită şi capul de om, lung de 117 picioare, cu circonferinţa dimprejurul capului de 27 metri; el fusese îngropat în nisip şi descoperit de învăţaţii francezi, duşi cu ocazia expediţiei lui Napoleon; fizionomia lui este a unui negru, faţa şi ochii umflaţi, dar dulci, nasul strivit, buza largă. Obosiţi, se aşează la umbra Sfinxului, unde luară o gustare cu proviziile ce le aveau. Vederea Piramidelor inspiră lui Bolintineanu versurile *La Piramide*, în care el rezumă fericit istoria Egiptului:

Acei ce vă 'nălţară pieriră în uitare.
De cincizeci evi, pe dânşii s'a 'nchis al lor mormânt;
Ţărâna lor pierit-a l'a vântului suflare
Pe-acest deşert pământ.
Popoare noi venit-au şi au trecut din viaţă;
Mai multe tronuri mândre de-atunci s'au răsturnat.
Şi lumea fugătoare schimbat-a a sa faţă
In cursu-i minunat.
Chiar mintea omenească luat-a o schimbare;
De zeii săi poetici şi cerul a scăpat;
Iar voi, o, monumente d'eternă admirare,
Nestrămutate-aţi stat!

Colo se arată valea dalbă, verde,
Unde Nilul vesel, şerpuind, se pierde
Printre Sicomori;
Cairul înalţă albele-i palate,
Vesele moschee, graţios săpate
'N marmură cu flori.

Urmează peisajul Deşertului, „Deşertului înspăimântător, unde se opreşte pasul vieţii, emblemă a tristelor morminte, în care totul adoarme, afară de pasul fantasticelor vânturi ce par un suspin;" vine apoi amintirea anticei Memfis, cu umbra lui Cambis, făuritorul, şi umbrele lui Alexandru cel Mare şi Napoleon cu oştile lui faimoase: „Cetatea Memfis, vestită odinioară prin luminile, ştiinţele şi artele ei, paradis al lumii cu magicele-i palate, cu locuitorii trăind în sărbători şi unde, într'o zi, moartea abătându-se le înghieţă mâinile pe cupe şi pe flori".

De-atuncea, în tăcerea anticelor deşerte
Şacalul cel sălbatec se plânge întristat,
Şi vânturile 'ntoană lugubrele concerte
In vechile ruine ce timpul a 'nfruntat.

Voi umbre nevăzute, o fii de 'nchipuire!
Sculaţi-vă odată din ăst tăcut mormânt!
Iar tu, lumina vieţii! învie c'o zâmbire
Al lor trufaş pământ!
Tăcere! Iată noaptea!... o umbră se arată,...
Răsare din pământ!
Ea face semn cu mâna-i plăpândă şi uscată,
Şi mii de alte umbre se 'nalţă din mormânt,
Trei regi ce ridicară aceste piramide,
Trei umbre, în tăcere, s'aşează la banchet;
Trei cupe aurite, la stelele splendide
Ridică în tăcere o mână de schelet.
O tânără princesă s'aşează în tăcere
Şi chiamă lângă sine fantastici trecători,
Şi intonând armonii de-amor şi de plăcere,
Deschide vălul de-aur pe sânul ei de flori...
Dar iată se aude o surdă nechezare
De ageri cursieri;
Cambis păşeşte 'n capul popoarelor barbare...
Mii ţipete se 'nalţă în sânul desei seri!
O luptă cruntă 'ncepe şi armele în vânturi
Răsună cu tărie pe braţele de os;
Iar cetele-egiptene reintră în mormânturi
Şi aerul răsună de-un sgomot fioros
Eroul Macedonic în urma lor apare.
El trage după caru-i popolii cei cuprinşi;
Aceste turme sclave se luptă cu turbare;
Să 'nvingă în robie alţi popoli neînvinşi!
Oh! nu mai e speranţă de-această omenire!
Tu dulce libertate, ce lumea-ai amăgit,
Ori nu ai fost tu oare decât închipuire?...
O popol, încetează de-a cere-o fericire
Pe care nu ştii însuţi s'o laşi la cel robit!...
Dar cine sparge încă nisipurile dalbe?
Soldaţii lui preurmă al său car aurit;

Ei sunt fioroşi şi falnici şi pletele lor albe
Sub arme au albit;
O mantă de purpură pe umeri-i s'abate;
Iar brâul lui luceşte ca cerul înstelat;
Alături stă amanta-i: divina-i voluptate
Pe toţi a fermecat.
El trece; dar s'arată ordiile păgâne;
Sub paşii lor pământul în doliu s'a 'nvălit...
Dar ei chiar se strecoară şi 'n urmă nu rămâne
Decât o suvenire de dor ce a pierit.
Dar cine e eroul a cărui strălucire
Pe toţi a întrecut?
Soldaţii lui sunt palizi de lungă nedormire;
Ei n'au nimic în faţă şi 'n vorbe neplăcut.
Eroul îi conduce în valea glorioasă;
In purpură, în aur, el nu-i învestmântat:
Un redingot albastru, o şlapă colţuroasă,
Acopere scheletu-i, de vânturi legănat.
Dar ochiul lui străluce de-o flacără străină
La ceilalţi muritori!
Tăcere! Mamelucii s'adună, se desbină.
Prin umbra nopţii deasă pe caii lor uşori.
El face semn din mână... ostaşii lui s'adună;
Scadroanele s'avântă prin câmpul nisipos;
O luptă crudă 'ncepe şi armele răsună
Pe albele schelete ce strălucesc la lună,
Pe hârcele de os.
Dar Mamelucii sboară prin câmpii cei sălbateci
Ca pulberea de vânt,
Şi umbrele lor mute, cu caii lor fantastici,
Reintră în mormânt.
O tu, sublimă umbră, a unui zeu mărit!
Tu ai trecut în lume şi globu-a tresărit,
Şi tronurile mândre săltară spăimântate,
Şi regii coborâră cu frunţile plecate...
El este Bonaparte, sau flacăra divină
De care creatorul formă a lui ţărână...

Întorși la Cair, mai văd încă grădina Lubrach care e: „tot ce poate cineva să-și închipuiască mai grațios, mai feeric, mai oriental, tot ce se aseamănă mai mult cu acele grădini magice din **O mie și una de nopți**", și în fine din nou la Alexandria, cu speranța de a vizita Teba. Aici, el se despărți de soții săi de călătorie. Miss Lia și tatăl ei plecară în Indii, iar el rămase acolo până ce casa fraților Polichroniadi îi trimise banii trebuincioși de a urma călătoria în alte părți.

In loc însă de a vizita Teba, se întoarse în Constantinopol și, „antrenat" în călătorii, vizită Macedonia și Românii de acolo. Macedonia îl atrăgea ca țara lui de origină și milionul de români din ea îl interesa de aproape voind să vază cu ochii, dacă „nobila ruină a legiunilor romane, ce umplură lumea cu gloria lor, mai există și dacă ea își păstrează încă limba și datinele sale". Căci, „dacă Valahia, explică el, fuse patria maicei mele, Macedonia fuse aceea a părintelui meu".

In ziua plecărei, „la 11 Iunie 1854, anul I al războiului Crimeei", când era pe punctul de a se îmbarca pe un vapor, vede mirat un fel de ofițer otoman trecând pe lângă el într'un caic. „Figura îmi era cunoscută. Căutai în fundul suvenirurilor mele... Era Eliade. Era marele poet, marele filolog român, unul din locotenenții guvernului român la anul 1848, unul din capii revoluțiunii românilor, sub un fes otoman !... Eliade era amărât. Țara sa, jumătate slabă, jumătate ingrată, îl uitase !"...

Intâlnirea aceasta făcu pe Bolintineanu să reflecteze asupra înțelesului cuvântului de patrie și cugetarea lui îi avântează sufletul, ca mai totdeauna, în regiunile ideale ale poeziei :

„România era adorată de departe de exilați... Patria este ca un tablou în uleiu. Deaproape, se vede lutul culorilor, de departe, acel lut dispare. Ochiul nu mai vede decât ceeace e frumos. Ceeace

iubeau exilaţii, nu era ţara astfel cum este; era portretul ei eşit de sub penelul lui Rafael, era fantasma sa, era o idee. Amorul exilaţilor pentru pământul natal era un amor ideal, sublim, unic. Cine a înţeles acest amor, a înţeles pe Dumnezeu... Era frumos acel timp, de speranţe, de iluzii, de poezie, un viitor strălucit, o patrie, liberă, strălucită, frumoasă, — o patrie unde domneşte veacul de aur al imaginaţiilor moderne ; patria unde relele sunt necunoscute, unde sufletele sunt mari, inimile iubitoare, cugetările curate, unde tot răsuflă abnegare, sacrificii pentru o idee mare ?..."

Privind apoi pe vapor în jurul lui, aude vorbind doui români macedoneni limba lor. Graiul lor îl impresionă. Printre tovarăşii de drum, între care erau foarte multe figuri prozaice, se afla şi aici o engleză tânără, frumoasă, blondă, cu ochii albaştri, cu faţa albă, poetică, care îi atrase atenţia şi cunoştinţa. Seara, o seară senină, cu marea ce sorbea cu voluptate luna plină, când, deodată, pe bordul vasului se auzi un cor, un imn religios... Şi din nou auzul său îl trece iar graniţa, în sferele eterice ale limbei zeilor. „Şase voci unite de femei, dulci, fragede, mlădioase, întonau o arie divină... Şase surori de caritate germane, protestante... Imnul, în tăcerea nopţii, era sublim.... Aceste femei erau umbrele spiritului profetic, erau sufletele lui Huss, Luter, Calvin şi alţi reformatori"... Protestantismul, deosebit de catolicism, prin aceea că el nu primeşte altă autoritate decât pe a Evangeliei, nerecunoscând puterea Papei şi respingând cultul sfinţilor, a moaştelor, a purgatorului, a icoanelor, a spovedaniei, în care imaginaţia n'are ce căuta, îl făcu să gândească : „Sora lui, e mireasa nefericitului de pe patul de moarte, care îi şterge lacrima, îi îndulceşte cele din urmă dureri, îi închide ochi... Una din aceste şase femei, care părea superioara lor, avea ca 25 de ani, palidă, delicată, blondă, femee devenită înger". Ea fusese o principesă. Un amor nenorocit o trădase, îi umpluse sufletul de

durere. Acum se ducea să se consacre la alinarea suferinţelor altora....

Trece Marmara şi Dardanelele şi abordează pe coastele Tesalonicului, cu vederi de toată frumuseţea, cu amintiri de fapte mari, urme ale trecutului. „Barbari, Greci, Romani, Perşi, Macedoneni au strălucit, au trecut, au pierit pe aceste ţinuturi, dela Temenidis, care târî dupe el o ceată de coloni din Argos şi se aşeză în Ematia, unde aruncă sămânţa Macedoniei şi până la puternicii Filip şi Alexandru"...

Salonicul, cetate fundată de sora lui Alexandru, Tesalonica, pe ruinile vechiului oraş Terma, unde Justinian clădise o sfântă Sofie ca cea din Constantinopol, fostă capitală a Macedoniei sub romani, era acum un port de comerţ din cele mai de frunte în Arhipelag şi ţara dimprejurul oraşului frumoasă şi roditoare. El fu găzduit aci de un român Macedonean, Cosmad, la care avusese o scrisoare de recomandare dată de D-rul Paciurea, rudă a lui Cosmad, şi pe care îl cunoscuse la Cair. O casă de lemn roşie, cu două caturi, cu un interior mobilat europeneşte, cu perdele de stofă de damasc, cu oglinzi, mese de nuc, scrinuri; o femee tânără şi frumoasă, vorbind numai limba română, căci femeile refuză de a vorbi limba greacă; o fată de 15 ani ce cânta minunat cântece româneşti. Cosmad îi dete lămuriri asupra românilor, împărţiţi în locuitori de văi şi de munte, mai toţi avuţi, unii foarte avuţi, voinici, neguţători, cu case de piatră, sau păstori de turme mari de vite ce-şi schimbă necontenit locul... Prima lui excursiune din Salonic fu la muntele Olimpului. Pentru un poet, locuinţa zeilor de odinioară era un punct atrăgător. Plecă cu un caic pe golf, apoi coborî pe cai, printre dealuri, plaiuri, lunci, dumbrăvi şi seara, ajunse la Mânăstirea Scala, la picioarele Olimpului, lăcaş pitoresc, aşezat într'o linişte grandioasă, de unde se vedea marea lucind ca un cristal şi muntele

Athos, înconjurat de păduri de brazi, de frasini, stejari și castani. A doua zi, cu piciorul, pe muntele Olimpului, suiș greu, ținându-se cu mâinile de stânci, de copaci, de mărăcini. După un mers lung și după un popas, unde se reconfortă mâncând, ajunse în regiunea friguroasă, acoperită de zăpadă. De aici, avu o privire splendidă ce anevoe s'ar putea întâlni aiurea; se vedea valea Tempei și râul Pneu, micșorate ca niște jucării de copii. „Sus în vârf, era Olimpul, unde zeii se adunau în consiliu și mai ales în banchete și unde curgea nectarul în cupe de aur și mirosea ambrozia! Cum or fi stat zeii care erau mai mult goi în zăpadă, e greu de înțeles. Dar legenda e legendă.. El fu fericit totuși că putu pune piciorul pe acel Olimp, cântat de mii de ani.

Vizită apoi muntele Athos, pe spinarea căruia dăinuesc zece schituri, douăzeci de mănăstiri, o sută cincizeci de sihăstrii și două sute cincizeci de chilii osebite. Peste tot ar fi acolo nouă sute treizeci și șase biserici, capele și altare, în care mii de oameni duc o viață de pustnici în rugăciuni și credință în Dumnezeu. In atmosfera aceasta, iluminată de raze cerești, el scrise versurile *Fecioara Maria* care par a reproduce un tablou ideal de Fra Angelico:

Vă uitați cât de frumoasă
Se înalță în azur
Intr'o ceață argintoasă
Cu flori de-aur împrejur!

Sânul nopții se despică
Norii fug să lase loc;
Heruvimii o ridică
Pe aripa lor de foc.

Coama-i de-aur râurează
Peste umăru-i de crin;
Grațiile o urmează
Stelele pe dânsa vin.

De-o rochie de purpură
Corpul ei e coperit;
O cunună de vergură
Cu lumina s'a 'mpletit.

Prin azur şi printre stele
Intră îngerii-o admir,
Astfel între viorele
Se înalţă-un trandafir.

Orele s'opresc în cale,
Vânturile se imbun'
Şi sub pasurile sale
Naşte un ceresc parfum.

Cine poate ca să fie
Şi să meargă-atât de sus?
E fecioara, e Marie,
Mama dulcelui Isus...

In toate orăşelele ce vizitează, el cercetează bibliotecile, instruindu-se pe sine şi instruind apoi pe alţii, spre deosebire bunăoară de Alecsandri care, în călătoriile sale, era un poet ce se mulţumea a căuta impresii plăcute, a se distra, a se desfăta şi nimic mai mult. Descrierea acestei călătorii a lui Bolintineanu, e plină mai mult decât toate, de notiţe asupra românilor macedoneni, asupra costumului, limbei, obiceiurilor şi împărţirei lor în imperiul Otoman. Intenţia lui este de a ne face cunoscuţi aceşti fraţi despărţiţi, de a atrage băgarea de seamă a Europei şi a Turciei asupra lor, spre a-i feri de curentul cotropitor al Grecilor, „care vor să-i absoarbă prin carte şi religie, deşi românii sunt de patru ori mai mulţi decât grecii".

Seara, scria versuri pe impresiile zilei sau pe cele auzite din

viaţa fraţilor de acolo: „Seara e ora inspiraţiunii. Trebue să salut în limba zeilor aceste locuri clasice". El compuse atunci, între altele, bucata **Sân-Marina** în care cântă o datină a păstorilor de a se muta:

...Când pe câmpuri de verdeaţă,
Când pe munţii cei înalţi.
Oamenii au arme dalbe
Şi femeile dulci nuri,
Cu guriţe
De leliţe,
Coame de-aur, feţe albe,
Ochii lor ca nişte muri.

Dar durerea, vai! nu lasă
Nicăiri pe muritor:
Ce dor mare!
Ce 'ntristare!
Inima lor le apasă
Când oiţele le mor!...

La vechea Edesa, numită astăzi Vodena, întâlni mulţi români, „bine făcuţi, fizionomii inteligente, priviri pătrunzătoare, fără sălbătăcie". Ei se mirară când auziră că în România nu-s nici arnăuţi, nici greci, nici bulgari şi nici turci. Studiază limba românilor macedoneni, poeziile populare şi proverbele macedonene.

La Ostrov, sat aproape românesc, fu găzduit de un român văduv, cu două fete frumoase, din care una, după multă insistenţă din partea tată-său, îi cântă cu glas dulce.

La Florina, sat de munte, trecu pe lângă el la izvor o româncă, „mai mult decât frumoasă, încântătoare". El o descrie, fermecat, în toate amănuntele, deşi n'o văzuse decât în treacăt. Cercetă datinele româneşti, logodna. nunta. botezul, ursitoarele, înmormântarea. Admiră portul românilor, respectul de bătrâni, gingăşia femei-

lor. Iubitor pasionat de frumusețea lor, voi să revadă pe zâna care trecuse un moment pe lângă el „ca un fluture pe dinaintea ochilor" și făcu tot ce putu și o văzu: „O adevărată vestală romană, mai frumoasă decât toate femeile ce am văzut în lume"...

— Dacă vrei s'o iei de nevastă, eu ți-o dau, zise tatăl ei.

— Ha! Ha! Ha! râse poetul. Dar știi cine sunt eu? Poate să fiu vre-un berbant sau însurat!

— Insurat, poate! craiu nu te arată chipul. Pe unele din aceste femei, le amintește el în poezia **Lupta Păstorilor**, când zice:

Alba Dora din Castrița
Demon cu cosiți de fir,
Ce ridică sus rochița
Pe-ale-ei pulpi de trandafir,
Când ea trece râurașul,
Rău de șease luni uscat,
Unde chiar nici fluturașul
Aripa nu și-a udat, —
Mă numi, și în livadă,
Piere 'n leși de trandafir,
Dar lăsând să i se vadă
Capul ei cu păr de fir...

sau:

— Tu ai două porumbițe
Colo 'n sânul tău cel drag.
In micile lor guriță
Fiecare ține-un frag.

Ajunge la Monastir, oraș cu locuitori avuți; face cunoștință cu familiile românilor: Cionga, Sina, Vlahova, Hagi Petru, Andruțul, Riga, poet mare, Vafo, învățat, Dosiu, om de litere, și mulți

alții; se ocupă de cele 6 seminții ale românilor macedoneni, arătând localitățile pe unde trăesc, profesiunile ce au și oamenii iluștri ce au avut; studiază, cu autori în mână, origina românilor macedoneni, numirile românești de sate, de râuri, de orașe; trece la românii nomazi, la românii din Albania, din Tesalia, din Grecia; cercetează pe rând Mânăstirile din Sf. Munte, Lavra, Votopedi, Iveron, Chiliandari, arătând pozițiile lor, clădirile, odoarele, cărțile, manuscrisele, icoanele, făcând la sfârșit un mic vocabular uzual al vorbelor româno-macedonene și încheind cu recomandarea către oamenii noștri politici că: „românii din Macedonia trebue să-și păstreze limba și datinele lor"...

Ca rezultat poetic al acestei călătorii, colecția versurilor *Macedonele*, în care răsună impresiile și amintirile lui despre viața românilor de acolo și despre locurile acelea fermecătoare, odinioară atât de răsboinice, astăzi atât de pacinice, cu turmele, păstorii și păstoriţele lor. In ele, e o lume de sine stătătoare a păstorilor, în care ei domnesc, se iubesc, cântă, se luptă între dânșii, ca anticii, în niște decoruri frumoase de păduri și de câmpii și liberi, o lume clasică de zei omenești, atotputernici, frumoși și ei, frumoase mai ales păstoriţele lor, o lume a vieții și dragostei pastorale. Ele alcătuesc o notă deosebită, simplă și rustică, ca niște flori de câmp, printre *Florile* de grădină ale Bosforului. In ele se simte încă, că Bolintineanu s'a regăsit acolo într'un mediu potrivit firii și obârșiei lui.

Prin aceste călătorii în Orient, ca și prin dăinuirea lui îndelungă pe malurile Bosforului, sufletul său se împregnă de caracterul și atmosfera locurilor și luă ceva de oriental autohton, cu reveria, cu moravurile, până și cu intuițiunea cuvintelor poetice turcești, pe care le întrebuințează adesea, spre a-și colora versurile. In fața

Bosforului el e mișcat în chip cu totul aparte, în chip unic, de priveliștea și poezia lui infinită.

„Mărturisesc, că nu este nimic mai frumos în lume decât această poziție a Bosforului. Ochiul muritorului se ostenește, până în sfârșit, de tot ce se vede neîncetat, cât de rară ar fi frumusețea ce-l atrage. Bosforul singur face excepție; vederea lui nu satură niciodată și cauza trebue să fie minunata variație ce îl îmbrățișează. Nicăeri ochiul nu cade fără să întâlnească o schimbare de forme în poziție; chiar acolo unde am privit un minut, colorile cadrului variază neîncetat și seamănă cu un vis desfătător, în care toate se mișcă, se schimbă și se îngână cu voluptate.

Malurile, când înalte, drepte, când plecate, îndoite, când verzi de ierburi și de arbori, cu grădinile lor, cu casele cu forme felurite și bizare, cu giamiile cu minarele, când primesc colorile lor dela valuri, când ele împrumută formele lor bizare acestor unde limpezi, capricioase și fugătoare; malurile și cerul se îngână în sânul undelor. Pe suprafața lor lunecă mii de caice ușoare înaintea mulțimii vaselor cu vapor"...

Părerea aceasta, Bolintineanu o resfiră în multe din versurile sale, ca de ex. în următoarele:

Ori ce-i frumos, poetic, splendid, încântător,
Nimica nu egală o seară pe Bosfor...

Prin tatăl său, Bolintineanu fiind macedonean, temperamentul lui era oriental, plin de sensibilitate, de vise și de fantazii, așa că, în fața Bosforului, la Constantinopol, în Asia Mică, în viața orientală, pretutindeni și în toate, poetul a trebuit să aibă impresia plăcută de a se întoarce în țara sa natală, în eterna patrie a luminei și colorilor, de care sufletul său se lipi atât de mult și pe care n'ar fi voit s'o părăsească. Din *Florile Bosforului* se vede limpede ce

emoţiuni puternice a simţit dânsul, pentru ca unele aspecte şi mai ales unele chipuri femeieşti, întâlnite de el acolo sau închipuite, să-l urmărească toată viaţa.

Iată, spre pildă, comoţia extraordinară ce-i pricinueşte frumuseţea minunatei hanâme Esme, pe care pare a fi cunoscut-o poetul de aproape, făcându-ne să presupunem că „ghiaurul", după care inima ei plecase în secret, era el însuşi.

Ca Esme mai dulce floare
Cu desmierdător parfum,
N'a mai strălucit sub soare
Dela Tunis la Batum!

Sub privirea-i s'aureşte
Unda lină din Bosfor
Şi văzând-o Ghiul roşeşte,
In grădina la Nichor.

Ca mărgăritarul albă,
Şi cu părul de ebin,
Ochi de foc şi mână dalbă,
Gura, graţios rubin;

Naltă, delicată, fină,
Dar cu braţul rotunjor,
Sânul ei, sân de de vergină,
Unde dulci mistere sbor;

De un an e măritată;
De ghiauri, de musulmani,
Şi de frenci e lăudată;
Are opt-spre-zece ani!

Când o vezi la preumblare
Sub ieşmac adus din Sam,
Ca o stea prin nori apare
Dulcea fiic'a lui Osman;

Feregeaoa-i se 'mlădie
Pe kiahiu, bogat cerkez,
Cu dalga de selemie,
Cu şalvari de geanfez.

Când ea lasă cu dulceaţă,
Vălul ei a flutura,
Să-ai trei zile-aici în viaţă,
S'o vezi astfel, tu le-ai da!

Când Esme umblă prin casă,
Coamele-i de talpe trec,
Şi 'ntr'o mie cozi se lasă
Pe-al ei sârmali-elec.

La plimbare când ea ese,
'Noadă păru'i elegant
Peste cap, în valuri dese,
Cu un ac de diamant.

Oh! amar cui o priveşte
Un minut făr de iaşmac!
Mai amar cui o iubeşte!
Dorurile nu'i mai tac!

Dela frunte la picioare,
E un farmec graţios!
Sufletul ei e un soare,
Corpul ei un crin frumos!

A sa inimă se duce
In secret dup'un ghiaur
Patimile, strânse dulce
In arzându-i sân, murmur.

Iată încă fiorii de voluptate ce-i produce „dulcea lui" Almelaiur:

Pe unda poleită de miriade stele
Se leagăn'un murmur,
In horă grațioasă ,suave aurele
Se joc cu resfățare în bucla dulcei mele
Frumoasei — Almelaiur.

Colo suspină valul sub maluri cununate
De chioscuri de porfir;
Colo delfinul saltă în jocuri resfățate
Pe undele încinse de brâuri colorate
De raze dulci de fir.

Și cerul, și pământul, și marea fără punte,
Seraiuri, toate sbor;
Și luna cu chip de-aur se leagănă pe munte!
Iar dulcea mea hanâmă ascunde alba frunte
In sânu-mi arzător.

Cu vorbe amoroase, cu tânără mustrare,
Imi zice ea duios:
— Ce mult e mai plăcută a noastră resfățare
Decât acele raze ce scânteie pe mare,
Amantul meu frumos!"

Ea zice, și suspină, și două lăcrămele
Se scură tremurând
Pe ale feței albe garoafe, dulci junele,
Ce tremură sfioase pe razele din stele,
Pe valul mării blând.

Eu, ca s'adorm suspinul ce încă rătăcește
In sânu-i delicat,
Rădic atuncea vălu-i ce fața ei umbrește,
Pe-o mandolină de-aur ce dulcea mea iubește,
Eu astfel am cântat:

„Vino dulcea mea iubită!
Valul doarme liniştit.
Vezi, caicul meu invită
Cu catartul aurit!

Coardele-i sunt de mătase,
Velele-i sunt de atlaz,
Printre unde, de vânt trase,
Să plutim drag pe Bogaz

Pentru muncă, floare dulce,
Eu alt aur nu primesc
Decât aurul ce luce
Printre părul tău ceresc!"

Aşa cântam pe mare şi alba mea frumoasă
Pe braţu-mi adormea,
Şoptind cu răsfăţare: „O noapte graţioasă,
Opreşte sborul dulce pe lumea mincinoasă,
Pe fericirea mea!"...

Noaptea aceasta, sau poate a doua noapte, e cântată de poet cu şi mai multă înfiorare în bucata de sub titlul *O Noapte de Amor*, care, deşi aminteşte *Chant d'amour* a lui Lamartine, atât ca temă cât şi ca mers al acelei ode, este cu toate acestea o poezie a lui şi alcătueşte punctul culminant al dragostei sale de femee. In ea e tot extazul unei voluptăţi arzătoare, întrecând, prin căldura ei, chiar versurile lui Alecsandri închinate Elenei Negri la *Lido*.

Iată orizontul sub care se desfăşoară această înflăcărată noapte de amor:

...In fundul acestui cadru ce ochii ne îmbată
Eterul şi cu marea unesc azurul lor;
Iar soarele ce-apune pe marea azurată
Răvarsă un fluviu de-aur, măreţ, desmierdător!

Pe luciul orizonte acolo unde cerul
Cu marea se îmbină, apare luna blând,
C'un pas uşor pătrunde din ce în ce eterul,
Şi stânca se 'nveleşte sub umbre negurând.
Îmbălsămatul aer ce câmpul răspândeşte,
Cu aerul de mare s'amestecă plăcut;
Sub malul singuratic un val abea mugeşte;
Zefirii dulci aleargă şi undele sărut.
Eram pe faţa mării în barca mea uşoară,
Perdut sub raza de-aur cu ceeace iubesc,
A cărei dulce buză atunci întâia oară,
Trăda cu fericire amorul ei ceresc.
Vai! Ale noastre simţuri erau ca îmbătate!
Speranţa şi 'ndoiala, cu patima 'ngânate,
O flacăr'amoroasă în inime curgea;
Din sufletele noastre suspine-adânci scotea.

Poetul, îmbătat de fericire, îşi întreabă iubita, căreia în urmă îi declară toată dragostea lui:

Cine eşti, sufletul meu?
Soarele are o soră?
Auror' altă-auroră?
Dumnezeu alt Dumnezeu?
Raza este-a ta zâmbire,
Crinul lacrima-ţi de dor,
Aurora-a ta gândire,
Şi suflarea ta de-amor!
Iei surâsul dela zori,
Strălucirea dela stele,
Şi în raza feţei tăle
Nasc ale plăcerii flori.
Raza soarelui poleie
Buza-ţi mică de rubin
Lacrimile, o femeie!
Iţi dau farmecul divin?...

Oh, te iubesc! şi 'n focul ce sufletu-mi aprinde,
Când eu te văz cu dor,
Simţ voluptatea care pe-o flacără cuprinde
Când ea are să arză un crâng desfătător.
Cu cât voiu să astâmpăr această sete-adâncă
Prin calde sărtăuri,
Cu-atât ea se 'ntăreşte şi se măreşte încă,
Căci sufletu-ţi răcarsă comori de desfătări !...

Transportat de privirlie ei, ca nişte raze blânde ce chiamă visele unei vieţi cereşti, de frumuseţea, de „capul ei tânăr plecat pe sânul lui, tresărind de voluptate, ca şi de contopirea inimilor lor consumându-se ca două flacări", el o chiamă lângă el, aproape:

Vin iubita vieţii mele,
Răspândeşte ne 'ncetat,
Cupa tinereţii tele
Cu nectaru-i parfumat...

La care ea răspunde:

Dulci sunt ochi-ţi pentru mine!
Domnul meu, amantul meu!
Dulci ca zorile divine!
Dulce cată să-ţiu fiu eu!...

Măgulit de răspunsul ei, poetul o mai întreabă ca să se convingă:

Tu mă iubeşti ? Zi 'ncă acest cuvânt frumos !
Când văzui întâia dată
Chipu-ţi dulce şi plecat,
O, frumoasă adorată,
Chipu-ţi mi-era cunoscut!

Printre vise ideale
Ce pe viaţa-mi au plutit,
Prin imagini virginale,
Totdeauna te-am zărit...

Apoi o încredinţează că totul din jurul lor îi îndeamnă să se iubească:

Pe mare focul lunii, pe roze vântul serii
Şi buza mea pe buza-ţi, o, suflete sublim!..
Ceru-i semănat de stele
Aerul îmbălsămat,
Noaptea, dulcea vieţii mele
Cursu-i dulce şi-a oprit...
La suspinele de-amor,
Cer, pământ, eter şi lună
Aiurează, se 'nfior!...

Ea, cu lacrămile în ochi, întrebată de ce plânge, îi răspunde ca uimită:

Oh! sunt prea fericită, amantul meu divin!

El îi cere voe atunci:

Mă lasă al tău suflet să-l beau cu fericire,
Intr'un sărut de foc!...

Cam aşa se perindează, cu acelaş caracter învăpăiat, o întreagă galerie de femei ca: Leili, Mehrube, Ziule, Fatme, Naide, Dilrubam şi tot restul, una mai frumoasă decât alta, una mai seducătoare decât cealaltă, pricinuind toate farmecul ochilor şi simţirii poetului.

Viaţa aceasta de simţuri şi clima aşa de molatică de pe Bosfor, nu puteau să nu inspire poetului şi unele poezii mai sensuale, aproape lascive, prin care se descarcă senzaţiile sale extraordinare. Ascultaţi, de ex. cum descrie dânsul o baie de femei turceşti în bucata Dilrubam:

Cine-i tânăra hanâmă
Ce pe finul mozaic,
Rezemată lin pe mână,
Bate apa din fântână
Cu piciorul alb şi mic?
Ochi-i, dalbe bobioare,
Adunate din Bosfor,
Varsă raze arzătoare
Prin azurul dulce-al lor;
Ei îngân' cu voluptate
Genele-i de abanos
Şi sprincenele-i arcate
Negre, lucii. velurate,
Farmec dulce şi frumos.
Dilrubam învăluită
De-al ei păr desfătător,
Ca o dulce stea sub nor,
Intr'o lespede 'nflorită,
Se prevede cu amor.
Lângă dânsa o fecioară
Cu ochi dulci şi amoroşi
O sărută, o devoară,
Când pe lunga-i cosicioară,
Când pe sânii graţioşi.
Dar frumoasa exilată
Scoate iute din canal
Apa rece şi curată
Şi stropeşte juna fată
Peste sânui virginal...

Bolintineanu însă, deşi atinge unele deprinderi ale acelor locuri, nu trece de marginea permisă, nu dă pe faţă toate tainele haremurilor, pe care Byron, modelul său, le-a redat atât de minunat, cu o genialitate lascivă, în **Don Juan al său**.

Ca o complectare a **Florilor Bosforului**, vin **Caicelanele**, care ne amintesc cântecele marinarilor din Neapol. Iată unul, a cărui melancolie dulce s'ar putea compara cu primele şease versuri din cunoscuta elegie a lui Alfred de Musset **Lucre:**

Colo unde se înclină
Sicomorul pe mormânt,
Intr'a stelelor lumină
Dulce legănat de vânt;

Unde 'n linele serate
Se aude câte-un val
Suspinând cu voluptate
Sub umbrosul verde mal;

Acolo, o lopătare!
Du-mă, du-mă, de-i putea,
Căci acolo în întristare
Subt a morţii legănare
Doarme dulce draga mea!

Acestea sunt notele de căpetenie ale poeziilor lui din **Florile Bosforului**, care pun în lumină, pentru întâia oară la noi, frumuseţile pitoreşti ale Bosforului, pasiunile, şi moravurile vieţii de harem. In ele, persistă încă secretul poeziei lui Bolintineanu, în descrierea plastică a acelor patimi omeneşti, văzute prin trăsăturile speciale ale unui popor pasionat, visător şi poetic, ca şi prin suava lor armonie şi puternica lor culoare locală.

Florile Bosforului au fost traduse de poet, el însuşi sub titlul: **Brises d'Orient**, c'o prefaţă de Philarete Chasles, Paris, 1866.

In prefața sa, Philarète Chasles le caracterizează astfel: „Eleganță, vervă, suplețe, ușurință de versificare, calitățile celor mai mulți dintre poeții rasei noastre. Dar ceeace mă încântă mai cu seamă, în aceste cânturi alese și în acelaș timp populare, este accentul lor. Un accent nou. „Acest accent îl dă scriitorul francez ca o originalitate și mai ales ca o mireasmă a țării din care vine. „Prin traducerea poeziilor sale în limba franceză, adaugă Chasles, el e de două ori poet, de două ori sacrat". Tot acolo, Henri Cantelle, vorbind de aceleași poezii, ne explică: „Nici o carte nu poate să spună nimănui ceeace e Bosforul, și cine nu l'a văzut, nu va ști niciodată să-i zugrăvească farmecul și enervanta-i voluptate. El e o încântare pentru ochi, pentru suflet și pentru inimă ea însăși, atât de invulnerabilă în fața a tot ce nu-i viață omenească. Toată ființa noastră se simte turburată în fața suveranei lui frumuseți. Bolintineanu a înțeles aceasta; în descrierile sale, el știe să ne dea cu artă acele grații somnolente și înflorite și, uneori, ca să ne trezească spiritul, pe care crede că l'a legănat prea îndelung de l'a adormit, el izbucnește deodată în versuri de o forță neașteptată. Admir totul la el, până la acea molcomă amărăciune a lui. Am regăsit la el tot Bosforul, cerul, valurile, legănarea sau liniștea lor atât de mângâetoare, că-ți dă dorința să trăești și să mori acolo".

Philarète Chasles a ținut mai multe prelegeri asupra poeziilor lui Bolintineanu la Collège de France, analizându-le amănunțit și scoțând în relief limba lor mlădioasă, înălțându-se, ca în *Mihnea și Baba* — model de versificare — în care armonia imitativă a sunetelor din natură egalează frumusețea unor versuri din *Eneida* lui Virgiliu [1]).

In acelaș buchet al Florilor Bosforului, inspirația lui Bolinti-

1) *Revue des Cours Littéraires*, 1864.

neanu continuă a alătura încă și alte poezii și mai ales balade, țesute pe legendele și faptele vitejești ale țării: *Mircea și Solii, Dumbrava Roșie, Baia, Codrul Cosminului, Fata dela Cozia, Radu Domnul și fata din casă, Preda Buzescu, Mircea la Bătae, Maria Putoianca, Aprodul Purice, Tuțora, Glubavii, Coroba, Șerbănești* și altele, care toate se impun prin puterea lor de evocare și prin dragostea lui de țară, pentru care el presimțea:

Viitor de aur țara noastră are
Și prevăz prin secoli a ei înălțare...

Iată, spre pildă, câteva versuri din *Apa Bârsei*, de un dinamism întâlnit rareori:

Lupta se începe; cetele tătare
Pasă înainte, strigă cu turbare.
Turcii le dau sprijin — Turcii și Tătarii,
Se îndes, s'amestec... sprinteni armăsarii
Nechează spumează... armele răsună;
Tremură pământul... muntele detună;
Soarele păleşte... apele roşesc.
Paserele 'n aer sborul lor opresc...

Alte câteva, de o energie și mai accentuată, din *Codrul Cosminului*:

Munții 'nalți, vechi, scutur' coama lor vergină.
Arborii se mișcă, se 'nvârtesc, se 'nclină,
Umbra se măreşte... Aerul tăiat,
Strâns s'aruncă 'n valuri, vâjie turbat.
Muntele tresare, trăsneşte; mugiri,
Şuerături bizare, vaete, răcniri,
Se ridică 'n aer, cresc, se variază,
Și din munte 'n munte, trec, se repetează.

Brazii vechi ca lumea, peste tot s'abat,
Cad din râpă 'n râpă; ori și unde bat,
Se sfărâmă, pleacă, bubuesc, tresaltă...
Stâncile pe cale, gem, trăsnesc și saltă,
Cerul și pământul parcă se lovesc,
Parcă se scufundă și se nimicesc:
Și-unde se revarsă pe văile-adânci,
Alți munți se formează din copaci și stânci.
Muntele rămâne negru desvelit;
Râul schimbă cursu-i, geme năbușit.
Caii, cavalerii, cetele făloase,
Armele iau forme crude și hidoase;
Râuri largi de sânge din pământ țâșnesc;
Codrii 'n fund și 'n umbră urlă, clocotesc!...
Ștefan însă vine cu a lui armie,
Ce mai e cu viață, sfarmă cu urgie...

Prin amintirile lor mișcătoare, ca și prin încălzirea idealului național și trezirea mândriei de rasă a părinților noștri, aceste balade au avut o popularitate necunoscută încă în literatura română, egală cu cele mai populare poezii ale lui Alecsandri.

La apariția traducerii lor în limba franceză, în prefața volumului de care vorbim mai sus, criticul francez Cantelle adăuga despre ele: „Se simte în aceste legende dragostea poetului pentru țara sa. Orice minte liberă trebue să recunoască farmecul lor particular, propriu țării din care sunt venite. Ghicim citindu-le, vigoarea trainică a rasei latine"...

In acelaș timp, și ca o gamă de bază a sufletului său, răsună încă din timp în timp și în note tot mai profunde și mai definitive, *Elegia* lui Bolintineanu, tristețea sa nemărginită, asemenea unui cântec funebru ce-l întovărășește, încă în viață fiind, către țărmurii neantului. Titlurile: *Viziunile, Fericire, Elegie, Nu mai voiu consolațiune, Moartea Proscrisului, Mireasa Mormântului* și altele vor

complecta lanţul de deziluzii şi de desperări ce concretizează cea mai mare parte din viaţa lui.

In *Viziunile,* el cântă şi se întreabă amărît:

Precum se varsă norul în unde gemătoare...
Asemenea în cânturi amari şi plângătoare,
Şi inima zdrobită revarsă dorul său.
De ce pe-această lume luceşte încă soare?
De ce pământul are atâtea dalbe flori,
Când sub a ei durere, vai, inima mea moare?...

In *Fericire,* defineşte viaţa rezumând'o într'un gemăt de la început până la sfârşit:

A geme 'n sărăcie, precum şi în avere,
Pe piatra ţărănoasă, pe patul aurit,
A geme 'n întunerec, a geme la putere,
Acesta este-al lumii destin neîmblânzit...

In *Elegie,* scrie ca învins cu desăvârşire :

Străină 'mi-este lumea de-acuma pentru mine,
Căci ce-am iubit în viaţă ca visul a 'ncetat...
Aveam un frate tânăr, a căruia junie
Ca râuşor de lapte luase cursul lin...

Aveam şi-un tată încă, amic cum şi părinte,
A căruj gene albe în plâns au fost albit,
Dar vai! ei dorm acuma în tristele morminte,
Copilul lângă tată, precum au vieţuit.

Iubeam o copiliţă, o tânără suflare,
O floare matinală ce creşte surâzând,

Ce fără să adune în viaţă-o sărutare,
In dimineaţa vieţii a 'ncetat cântând.

Tot ce-am iubit în lume a încetat din viaţă
Şi iarba primăverei sub paşi-mi s'a uscat...
Eu am trecut ca floarea aici în astă lume,
Dar inima-mi zdrobită atât a pătimit!..

Acum şi aici, am putea pune punct carierei poetice a lui Bolintineanu.

Intors în ţară, în anul 1857, în urma decretării de către caimacanul Alecsandru Ghica a amnistiei generale, el va intra în luptele noastre politice care îi vor răpi timpul şi liniştea trebuincioasă poeziei, aşa că mai toate lucrările sale din timpul acela fiind nici îndestul de inspirate şi nici destul de îngrijite ca stil, vor decepţiona din ce în ce mai mult opinia publică, făcând-o să uite până şi frumoasele lui poezii de altă dată.

Plecat pe o zi de toamnă — 20 Septembrie — din Constantinopol, cu un vapor al Companiei dunărene Austriace, şi pe la o oră când apele şi malurile Bosforului se arată în toată frumuseţea lor, Bolintineanu se despărţi de ele, neapărat cu dorul lui de ţară în suflet, dar şi cu regretul de a părăsi nişte locuri ce îi inspiraseră atâtea poezii în anii cei mai frumoşi ai vieţii sale. Ajuns la Galaţi, priveliştea îi apăru dureroasă. „Este peste putinţă, zice el, a descrie impresia ce încearcă cineva după o lipsă de 10 ani, înturnându-se patria sa!"...

Inainte însă, de a pune piciorul pe pământul natal al Munteniei, el îşi propuse să vadă Moldova, pe pământul căreia ştiea că se săvârşiseră atâtea fapte mari sub vechii ei voevozi şi unde număra atâţi prieteni buni, cunoscuţi cei mai mulţi în anii săi de pribegie.

Aşa că dela Galaţi, luă diligenţa spre Iaşi, trecând prin Vas-

lui, unde văzând biserica Sfântului Ion Predidici, zidită de Ştefan cel Mare, îşi aminteşte de bătălia în care viteazul Domn învinsese cu 40.000 oşteni marea armată de o sută douăzeci de mii de oameni a Turcilor, deasupra Racovăţului pe apa Bârladului.

Ştefan cel Mare întrebuinţă aici o stratagemă: ascunse câteva sute de trâmbiţaşi moldoveni în pădurile vecine, cu ordinul de a începe să trâmbiţeze şi să buciume înaintea luptei, stratagemă care, unită c'o întâmplătoare negură de nu se vedea om cu om, înspăimântară pe turci într'atâta, încât, crezând că au de a face cu oştiri mari, începură a trece lunca înapoi. Atunci Ştefan îi loveşte cu putere. Atacul lui fu teribil. Apărarea turcilor slabă. Pământul se acoperi de cadavre şi de arme. Sângele râura. Mulţi sunt prinşi, mai mulţi încă fug în dezordine. Câţiva Paşi turci au pierit în luptă. Fiul lui Ioan Paşa e prins viu. Peste 100 de steaguri turceşti sunt luate. Ion Stricovsky, cronicar polon, zice că ar fi căzut în această luptă peste trei zeci de mii de oameni. Nemâncând patru zile decât pâine şi apă, Ştefan urmăreşte fără cruţare resturile Turcilor până la Siret la Ionăşeşti, unde cei din urmă trec apa, botezată în urmă cu numele de Vadul Turcilor. „Sunt puţine amintiri răsboinice, zice Bolintineanu, care recheamă învingeri atât de glorioase precum este aceasta". El o compară cu cele mai mari fapte de arme ale antichităţii, ale Grecilor şi Romanlior şi o crede mai strălucitoare decât gloria luptei dela Termopile.

Diligenţa merse noaptea şi el regretă că nu putu vedea poziţiile atât de pitoreşti ale Moldovei. „Căci, depe la Tecuci în sus, terenul începe să se încreţească, pretutindeni ochii întâlnesc dealuri şi văi desfătătoare, dealuri încununate de avută vegetaţie, văi împodobite cu holde".

Când ajunse a doua zi de dimineaţă în dealul numit Repedea, i se arătă capitala Moldovei, culcată pe o coastă lină, „ca un căla-

tor obosit de cale şi de suferinţe, culcat în mijlocul câmpului verde şi visând la trecutul lui".

Pe coastă, se resfira o pulbere de case albe cu învelişuri de tablă ,în care se resfrângeau razele soarelui. Clopotniţele bisericelor se înălţau mai presus de case cu formele lor capriţioase, ascunse prin arborii grădinilor". Poziţia Iaşilor îi păru minunată. „Intr'o ţară atât de frumoasă, nu era greu să se aleagă această poziţie".

Dar, dela marginile foburgurilor până aproape de centru, el fu rău impresionat, căci nu văzu decât case locuite de evrei. „Această populaţie, zice el cu tristeţe, a cuprins gingaşul corp al Moldovei. Nu este un singur oraş, un singur sat, unde să nu întâlneşti turme numeroase de aceşti oaspeţi rătăciţi... Iaşii au, cu toate acestea, câteva strade frumoase, mari, câteva palate rămase. Clasa boerilor este dominantă. Ea are superioritatea asupra celor dela Bucureşti prin iniţiativa ce iau în trebile politice şi prin sacrificiile ce ei fac".

Poetul eşi seara pe strade ca să întâlnească vr'un cunoscut. Când se întoarse acasă, un adjutant al caimacanului Vogoridi îl înştiinţă de orele lui de primire. El vizită pe Ralet, amic din pribegie, „om de inimă, de spirit, caracter leal, nobil, c'o creştere îngrijită „la care revăzu pe toţi amicii şi cunoştinţele lui. între care pe „spiritualul istoric Mihail Kogălniceanu, Hurmuzachi, fraţii Scriban, ce fac onoare clerului moldovean, C. Negri, Mavrogheni, Rola şi alţii. Era anul Divanului Ad-hoc, când toţi deputaţii erau la Iaşi".

Moldovenii par lui Bolintineanu foarte ospitalieri. Această virtute străbună, ei o păstrează mai mult decât muntenii. „In tot timpul cât stătui la Iaşi, primeam câte o invitaţie pe zi, astfel că nu ştiam unde să mă duc mai întâi".

Ca român ilustru din Muntenia, el fu invitat la o şedinţă a

Divanului Ad-hoc. „Mă duseiu la adunare. Mulțime de lume, toate fețele pline de bucurie și de speranță; viața națională încinsese inimile celor mai mulți.

Ședința se deschise prin citirea ce dete Kogălniceanu unei declarații a Adunării, care fu primită și aplaudată de toată lumea. După el, urmă Hurmuzachi care ținu un discurs bine gândit și plin de patriotism, arătând avantajele Unirii. Toți deputații merseră unul câte unul de subscriseră actul, afară de doi antiunioniști: Alexandru Balș și călugărul Hermeziu. Poporul de afară știa tot ce se petrecea înăuntru, el ridică pe brațe pe C. Negri în trăsură..."

Bolintineanu văzu mănăstirile Moldovenești, informându-se de aproape de viața țăranilor și de legăturile lor cu stăpânii moșiilor, boerii, ce locuesc mai toți 6 luni pe an la țară.

La Mănăstirea Răsboieni, zidită de Ștefan cel Mare deasupra osămintelor ostașilor morți în bătălia dela Valea Albă împotriva Turcilor, el își reamintește de victoria aceea care se îmbină cu frumoasa legendă a mamei lui Ștefan cel Mare.

Pe locul unde s'a dat bătălia, s'au adunat osemintele ostașilor din ordinul Domnului și s'a zidit biserica. Acum, ea era transformată într'un schit de maici, al cărei superioară, Justina Pătrașcu, o bătrână „tari di treabă", cum ziceau damele moldave cu accentul lor dulce și buzele lor delicate, îl primi cu mare bucurie. „In mănăstire, respira curățenia, liniștea și meditația. In biserică, se făceau rugăciuni patriotice pentru Unire. Toate maicile, cu deosebire superioara, erau amabile, delicate, bine crescute și vorbind mai multe limbi străine.

Dela Răsboieni, la Târgul Neamțului, unde Bolintineanu, pe o coastă a munților dinprejurul orașului, văzu ruinile Cetății Neamțului, la poalele căreia curge un râuleț murmurând și spunând poate, în limba lui, faptele frumoase ce s'au petrecut în acea Ce-

tate. De sus, se desface asupra văii și munților o privelişte minunată. Cetatea e înconjurată cu un șanț foarte larg și, la depărtare, se văd încă unii pilaştri groşi de piatră. Zidurile cetății stau încă parte în picioare, altele sunt dărâmate. Poarta Castelului dinspre vale e așezată pe o stâncă râpoasă. Prin tradiție, se știe, că aici locuia mama lui Ştefan cel Mare.

Dela Mănăstirea Neamțului, la Varatec. Peste tot, locuri pline de podoabele naturii. Pe drum, el întâlni pe maica Eugenia Negri, starița dela Varatec. Casa acestei maici, cu o grădiniță în față, cu două etajuri, cu sufragerie în regulă și cu un salon cu mobile elegante și de gust, cu bibliotecă de cărți românești, potrete în uleiu de ale familiei și tablouri de valoare, îi făcu o mare plăcere. Văzu biserica, mormântul maicei Brâncoveanu, care lăsase o avere mare mănăstirei și care muri fericită, „findcă văzuse Unirea Principatelor". Vizită apoi Agapia și Mănăstirea Neamțului, „cuib de călugări neîngrijiți". Vizită ruinile cetății Baia, unde Ştefan cel Mare învinse armia lui Matei Corvin de patru zeci mii de oameni.

„Ungurii, adormiți de beție și fără nici o privighere, zice cronicarul polon Mihovia, loviți noaptea când toate lucrurile par în ochii oamenilor mai teribile și mai înfiorătoare, nu putură să se apuce de luptă, ci o luară la fugă care încotro vedea cu ochii, înspăimântați de foc și de sabia Moldovenilor. Fugind prin păduri, prin strâmtori, prin întunerec, ei merseră la pieire căzând cu grămada în mâinile biruitorilor. Măcelul din oraș fu grozav. Flacăra trecea pe șiroaiele de sânge depe strade; peste douăsprezece mii de Unguri căzură morți. Regele însuși, rănit de trei ori, abia putu scăpa cu viață". De aci, Bolintineanu se întoarse la Iași și apoi cu diligența la București.

Din corespondența sa intimă din timpul acela cu familia A.

Zane dela Samos[1]), reese totuşi că impresiile lui, în privinţa moravurilor societăţii moldoveneşti, n'au fost prea bune: divorţuri după trei luni de căsătorie, o viaţă uşoară şi altele, fapte ce l'au îndepărtat dela un proect de însurătoare, mai cu seamă că găsise mireasa „urâtă şi ciupită de vărsat". Pe de altă parte însă, călătoria sa pe pământul vitejesc al Moldovei, i-a înălţat sufletul, confirmându-i frumoasele lui balade asupra ei.

La Bucureşti, Bolintineanu află la Guvernul Ţării, căimăcănia celor trei: Ion Alexandru Filipescu, ministru al dreptăţii, Banul Manolache Băleanu, ministru din năuntru şi Vornicul Ioan Manu, prezidentul Inaltei Curţi; secretar de Stat, C. N. Brăiloiu, ministru de Finanţe, Barbu Catargiu.

Convenţia din 1858, August 7/19, încheiată între puterile semnatare ale tratatului de la Paris, nu era primită de unii, sub cuvânt că ea nu ne dase tot ce dorisem prin divanurile Ad-hoc şi anume Unirea sub un Principe străin. Partidul liberal însă, se declarase pentru Convenţie, fiindcă, cu toate lipsele, ea era un progres real faţă de regimul regulamentar din trecut. La aceştia se raliă şi Bolintineanu. Incă dela întâiul număr al ziarului său *Dâmbovita*, care apăru în 11 Octombrie 1858, şi la care Bolintineanu a fost redactorul responsabil până la 1860 Mai în 7, — el se declară partizan călduros al Convenţiei pe care o considera ca un pas înainte în istoria poporului nostru. „Convenţia trebue să fie, zice el, evanghelia politică a Românilor. Toţi câţi au inimă pentru ţară şi pentru libertăţile ei, trebue să se unească împrejurul Convenţiei".

Chestiunea de căpetenie acum, era facerea alegerilor. După legea electorală, anexată la Convenţie, numărul alegătorilor era foarte redus, căci alegătorul direct trebuia să aibă în judeţ un venit

1) Manuscrisele Academiei Române.

fonciar de o mie galbeni cel puțin, iar în oraș un capital de șase mii galbeni; alegătorul primar sau indirect, un venit funciar cel puțin de o sută galbeni. Prin această sporire a cenzului electoral, numărul alegătorilor se reducea în Moldova la vr'o mie cinci sute, cel mult. Acești alegători trebuiau să aleagă pe Domni. Se înțelege de sine că dacă guvernul ar fi influențat într'un mod sau altul alegerile, partidul liberal național ar fi fost strivit. Autorii revoluției dela 1848 erau hărțuiți de guvern în toate chipurile. Pe Ion Ghica și pe Eliade îi șterse din listele electorale, pentrucă unul primise dela guvernul Otoman demnitatea de Bei în insula Samos, și pe cel de al douilea pentrucă fusese ofițer în armata Otomană.

In anul 1861, Bolintineanu publică romanul *Elena*.

Romanele lui, *Manoil* și *Elena*, sunt cele dintâi încercări ale genului acesta în limba română. Ele au firește calitățile și defectele tuturor începuturilor, — aceasta cu atât mai mult cu cât romanul era un gen mai puțin potrivit talentului său, fundamental liric.

Să ne oprim un moment asupra celui din urmă, care e în rezumat o satiră socialo-politică a epocei, în care intră dragostea dintre tânărul Alexandru Elescu și Elena, soția postelnicului George, eroina romanului. Elena iubește, cu o pasiune romantică pe amantul ei Alexandru și, într'un moment de exaltare, ea i se dă lui, dar a doua zi se căește și crede că va fi disprețuită de el însuși. Ideea aceasta o tortură, o consumă, ea moare de boală de piept, iar el dispare din țară și moare în Martinica de friguri galbene.

Romanul începe astfel:

„Era ziua de întâi Mai a anului 1859. Mai multe familii de boieri, desbrăcați la 24 Ianuarie de privilegiile regulamentare, fugind de Capitala revoluționară, se adunase la o moșie lângă Ploești, unde, fără cea mai mică temere, puteau să critice lucrurile și oamenii...

Satul ei era pe o înălțime, de unde ochiul vedea o întindere de două ore,

fără să întâmpine decât o luncă lată, acoperită de covoare cu diferte culori. Pe aceste covoare se vedea Prahova, alergând capriţioasă, făcând abateri, întoarceri şi lăsând în jurul ei nişte gemete sălbatice.

Casa era situată pe vârful dealului. Ea domina grădina de arbori prin înălţimea sa. Să nu vă aşteptaţi a fi vre-un castel ca cele după Rin. Părinţii noştri n'au zidit castele pe la moşii, din cauza nestabilităţii timpurilor, năvălirilor de Turci şi Tătari, înaintea cărora nimic nu mai putea sta.

Mai târziu sub fanarioţi, de când sunt cele mai multe familii de azi, bătrânii pierdură gustul de a trăi pe la moşii atât, în cât unii din cei mai avuţi de multe ori nu ştiau în ce parte se aflau moşiile lor. Casa proprietarului nostru era făcută de zece ani numai. Cu două rânduri, cu un balcon de fier la rândul întâi. Un salon, o sală de mâncare, o bibliotecă, fără nici o carte. Restul se compunea din nouă comere mici. In partea dreaptă a casei se aflau dependinţele, bucătăria, grajdurile, etc.

In partea stângă era grădina.

Ziua de întâi Mai fusese frumoasă până la apusul soarelui, dar de aci înainte cerul se întunecă. Un vânt repede, o ploaie furioasă, începură a bate şi a uda, şi ţinură aşa până aproape de ziuă. Societatea ce se afla aici fusese nevoită a se închide în casă şi a căuta distracţii în convorbiri şi jocuri nevinovate.

Era zece ore din noapte. Printre vuetul vânturilor şi ploii, se auzi deodată strigătele depărtate ale postaşilor. O ureche deprinsă ghicea după ele, că caii erau stătuţi. Societatea crezu neapărat că o familie aşteptată se îndrepta către sat. Iacă dar o distracţie, ce pentru un cerc de oameni închişi în casă la ţară este un mare eveniment...

Stăpânul casei trimite oameni înainte, să se informeze.

Salonul era mobilat cu oglinzi, canapele, scaune, foteluri; pereţii tapetaţi cu hârtie înflorată. Societatea de faţă era întocmită din vre-o zece persoane, între care patru bărbaţi şi şase doamne.

Stăpânul casei se chema postelnicul George; era un om de cincizeci de ani, oacheş şi cu părul jumătate alb. Inalt de stat şi puţin încovoiat; figura sa avea trăsături pronunţate, fără să fie inteligentă. Toate facultăţile păreau că rămăsese amorţite. Judecata îi era totdeauna falşă; toate faptele îl impresionau cu vioiciune şi niciodată nu-şi da osteaneala a slăbi acea impresie prin cercetarea cauzelor. Sufletul său nu putea să se înalţe niciodată din cercul strâmt al intereselor egoiste: nici o idee mare nu putea să pătrundă. Avea o mare doză de răutate. Fals, îngrat, şiret, ar fi fost periculos, dacă natura nu i-ar fi refuzat mijloacele intelectuale...

El moştenise o mică avere dela tatăl său. Când intrase în serviciul statului, era sărac. Retribuţia cunoscută i-a fost atât de puţină, încât nu numai nu i-ar fi permis a-şi mări averea, ba încă nu i-ar fi ajuns întreţinerea vieţii; cu toate acestea eşi din serviciu, după douisprezece ani, cu şase mii galbeni venit în moşii. Nimeni nu se miră de aceasta, căci asemenea fapte sunt dese în această ţară.

Când se retrase din serviciu, la începutul Guvernului interimar al principelui A. Ghica, îi veni ideea de a se însura. Postelnicul George era partidă strălucită în Bucureşti. Era bogat şi boer mare. Aceste calităţi sunt deajuns pentru un bărbat, ca să ceară mâna celei dintâi fete din ţară. Era bătrân, rău crescut, fără spirit, fără învăţătură, încărcat de defecte fizice şi morale; însă, în ţara noastră, în căsătorie nu se cere decât avere şi nume.

Avea dar drept să caute o fată de şeaisprezece ani, frumoasă, bine crescută, cu spirit, cu inimă şi avere mare. El dete în toate părţile de ştire să i se afle o mireasă cu toate aceste calităţi. Până a nu se găsi mireasa, se puse să-şi cumpere cai, caleşti, case. Scrise la trei cabinete o petiţie circulară, cerând a i se da o decoraţie pentru serviciile ce a făcut n timpul ocupării ţărilor de străini.

După trei luni de cercetare, ici şi colo, întâmplarea îl făcu să afle o mireasă cu toate calităţile ce dorea.

Era, într'adevăr, în Bucureşti o fată, o minune, o perfecţie sub toate raporturile. Tinereţe, frumuseţe, spirit, creştere, simţimintele delicate, le poseda pe toate în punctul cel mai înalt; în fine era una din acele fiinţe rare, unice poate ce D-zeu din timp în timp face să nască în unele societăţi degenerate, ca şi cum ar voi ca oamenii să-şi aducă aminte că el nu i-a părăsit.

Astfel era femeea ce se găsi demnă a fi sacrificată acestui om.

Se înţelege că fata nu primi bucuros a da mâna acestui om, dar părinţii stăruiră serios. Educaţia ei superioară, unită cu simţimintele cele mai nobile de abnegare, fură cauza pierderii tinerei Elena. Ea primi, căci astfel voiau părinţii săi; primi, cum ar fi primit să facă plăcere părinţilor.

Nunta fu splendidă. Lumea vorbi mult despre această căsnicie. Cei mai mulţi fericiră pe Elena, pentru un astfel de bărbat şi mamele îşi urau pentru fiicele lor partide ca a postelnicului George. Toată societatea din Bucureşti în timp de zece zile, nu vorbi decât de darurile ce se trimisese miresei.

Lumea văzu în timp de două luni pe acești însurăţei arătându-se la grădina dela barieră, la concerte; apoi dispărură, se duseră să trăiască la ţară şi fură uitaţi.

Elena nu iubea pe soţul său, căci nu putea nici să-l stimeze, nici să-l admire, din contră toate faptele soţului său, în timp de trei ani, erau de natură că femeea lui să-l dispreţuiască.

Ea însă nu i-o arăta, nici lui nici celorlalţi oameni.

Dumnezeu ca s'o mângâie, îi dete o fetiţă.

Suferinţele dăduse frumuseţii sale o graţie cu totul rară; sufletul său se nobilase şi mai mult în aceste suferinţe. In voce, în expresii, în priviri, în mişcări, era un parfum de melancolie, atât de suav, atât de ideal, că cei cari o vedeau, credeau că văd ceva dulce şi ceresc ce ar fi zărit într'unul din visele vieţii.

Bărbaţii erau ocupaţi cu politica nouă care îi desmoştenise. Unul se chema logofătul Constantin. El însuşi număra cincizeci ani. Acesta începuse cariera sa politică sub Regulament. Trimis să înveţe legile la Paris, se întoarse licenţiat; abea venise şi se numi profesor de drept. Mai târziu, părăsi profesoratul şi intră în magistratură cu gând a se face într'o zi ministru. Servi pe cei trei Domni regulamentari şi înaintă, dar nu se lipi din inimă decât de cel mai rău din cei trei Domni. Cât pentru al patrulea Domn îi era inamic declarat. Om cu învăţătură, cu inteligenţă, cu voinţă tare; — dar în toată fiinţa lui fizică, intelectuală şi morală, ca să găsim vorba cea mai justă, anost, cum se zice la Bucureşti în stil familiar. In fine, unul din acei oameni. pe cari nimeni nu poate să-i iubească, nici chiar amantele lor.

Unul din ceilalţi doi, se numea Iordache. Se trăgea din viţă de domn; tată-său sau moşu-său fuse fiu de Domn beizadea. Toţi îi ziceau, principele Iordache; el însuşi îşi dă acest titlu cu îngânfare. Soţia sa mai ales era în stare să rupă relaţiile cu cei mai buni amici care nu i-ar fi zis princesă. Avea un fiu de şease ani căruia chiar îi ziceau principe. Boală ridiculă ce bântue dela un timp încoace, multe capete seci; molimă a moravurilor străine, ce unii români în călătoriile lor în Europa, au cules în căile ferate, în birturi, în baluri publice pe unde au alunecat. Ea va trece numai prin propagarea ideilor luminate şi serioase.

Soţia sa era fica unui neguţător avut; această condiţie contribuise a prezenta în ochii ei titlul de principe ca o valoare însemnată. Averea ei făcuse pe Iordache s'o ia în căsătorie. Iordache risipise averea părintească împreună cu toate câştigurile de mare functionar al statului în timp de mai mulţi ani, şi acum trăia din averea soţiei sale.

Mai venea unul, un bădăran înavuţit şi boierit, un om de şeaizeci ani, cu părul cărunt. Dânsul începuse cariera sa ca băiat în casă la un boier mare; mergea după caleaşcă şi ducea ciubucul boierului. După un serviciu de mai mulţi ani,

fusese numit copist la o cancelarie, unde prin protecţia stăpânului său, în câţiva ani ajunse la cele mai înalte funcţii şi-şi făcut o avere în moşii de optsprezece mii galbeni pe ani. Acest om avea facultatea excepţională de a deveni un instrument rău făcător. Viaţa lui politică şi socială era un şir de trădări, de intrigi, de laşităţi, de abuzuri.

Principele Bibescu, de câteori îl vedea la palat, în zilele de primire, îl întreba: „Ce face consulul rus?..." Sarcasmul spiritualului domnitor era luat de dânsul drept un compliment.

Femeia sa, tip de bădărancă parvenită, părea că s'a născut în lume ca să formeze asemenea pereche.

Fiica lor, ce se afla acolo, era frumoasă ; alt nu avea nimic. Acea familie de parveniţi avea numele de Sorescu, şi, ca să-i dea mai mult lustru, adăuga pe cărţile de vizită, sub coroana de comite, prepoziţia de.

Mai era o domnişoară dintr'o familie cunoscută. Deşi părăsită de îngrijirea unei mame, Caterina era înţeleaptă. Lipsită de o educaţie strălucită, natura îi fusese favorabilă, dându-i spirit, frumuseţe, graţii; se disputau care de care să-i aducă mai multe omagii. Ea era atunci foarte la modă. Calităţile ei erau lăudate de toţi".

Iată cum îşi făurește caracterele sale Bolintineanu, mai toate cam dintr'o bucată, cum se zice. Acea combinaţie firească de lumină şi umbră, de putere şi slăbiciune, de calităţi şi defecte care se întâlneşte la toţi romancierii mari, îi este aproape necunoscută. De aceea poate, în politică n'a putut face mult, fiindcă nu cunoştea în destul nici omul nici pe oameni. El crează idealuri în bine sau în rău, tipuri mai curând abstracte, cu prea puţină existenţă reală. Partizanii ideilor sale sunt numai buni, adversarii numai răi.

Dar tot în Elena găsim şi lucruri admirabile, ca portretul următor atât de bine încondeiat :

„Talangiu este un om politic; o fiinţă bizară ce ţine prin sistemul său nervos de natura poeţilor şi a femeilor; susceptibil de a se entuziasma îndată, exaltat până a nu ţinea seamă de linia ce desparte sublimul de ridicol. Fantastic în ideile sale, neuitând nimic, neînvăţând nimic, înclinător, sfiicios prin tempe-

rament, vorbind cu un talent natural, dar sofist, nestrălucind decât atunci, când e vorba de a-şi vărsa veninul în ranele partidelor politice. Dealmintrelea integru, dar din ambiţiune; virtutea la dânsul este un rol de a-l hotărî să joace, este o amestecătură bizară de bun şi de rău, de leal şi perfid, un lucru neînţeles, neisprăvit, căruia îi lipseşte foarte puţin ca să fie perfect, foarte puţin ca să fie ridicol".

„Astăzi aspiră a fi cap de partid, a reînvia pe priveligiaţi şi privilegiile moarte şi a juca rolul profetului Samuel. Sistemul său nervos, îl înrăureşte până în credinţele sale".

Deasemenea sunt unele pagini cu adevărat frumoase, cum e cea din care se vede începutul dragostei lui Alexandru pentru Elena, momentele acelea nedesluşite încă dintre cugetare şi simţire:

„...„Niciodată nu am simţit atâta... Ceeace simt acum este un lucru straniu! Această femee nu mă iubeşte... Nu poate să mă iubească, fără a deveni criminală... Eu, din contră, primit aci ca un oaspe!.. Nu, niciodată nu voi viola legile ospitalităţii. E crud numai a gândi!.. Mâine voiu pleca, şi niciodată nu voi mai vedea pe Elena. Vor fi crude minutele despărţirii; dar trebue să sufăr... voiu pleca fără s'o văd... Ah, este atât de frumoasă! Ea ucide toate femeile prin calităţile ei. Imi pare că văd o cunoştinţă a viselor mele... Ea doarme!.. Dormi, înger curat şi dulce! Umbrele suferinţii niciodată să nu plutească pe fruntea ta!.. Astă seară cânta la piano... eram lângă dânsa... încetase de a cânta... Imi vorbea de suferinţele acestei naţii...

— „Pentru ce te ocupi de naţie? o întrebai. — îngerii n'au nici o naţionalitate!" — Ea deveni rumenă ca o roză, gânditoare. Reîncepu cântecul. In genele ei, mi se păru că luceşte o lacrimă.

Iubirea născu odată cu o contrarietate în sufletul lui Alexandru, ceeace mărea acest simţimânt. Controrietatea era efectul educaţiei sale... A se introduce într'o familie şi a trăi, era incapabil. Sufletul său rămăsese curat în mijlocul corupţiei societăţii în care trăise. De aci, venea suferinţa sa".

Tot aşa, întâlnim unele idei juste şi interesante, bunăoară ca cea de mai la vale:

„Este un lucru observat, şi femeile de spirit l'au pătruns înainte de toţi. Rezerva ce natura le-a dat mai mult decât bărbaţilor şi pe care o practică prin instinct, le-a dovedit că niciodată un amor nu devine mai pasionat decât atunci când află stavile. Omul, ursit să dorească neîncetat, facultatea necesară existenţei sale fizice şi intelectuale, se înţelege că îndată ce vede că i se realizează o dorinţă, trebue să se întoarne către alta şi prin aceasta chiar să nu mai ţie la cele realizate. Urmează dar, să se înflăcăreze de o dorinţă ce nu se poate realiza. Femeile de spirit, care chiar atunci când împărtăşesc simţimântul adoratorilor lor, rămân în rezervă şi au aerul a se împotrivi, sunt totdeauna sigure că vor face a se naşte un amor profund în inima celor ce le iubesc. Amar acelei femei care s'ar lăsa să fie târâtă de inima sa, să se învingă fără luptă! a doua zi va fi uitată şi poate dispreţuită...

Elena, graţie spiritului său natural de femee, graţie educaţiei sale, graţie încă curăţeniei şi inocenţei sufletului său printr'o rezervă demnă ce inspira stima şi respectul, nu avea să se teamă de a fi învinsă cu atâta înlesnire. Ea înţelesese simţimântul profund ce inspirase lui Alexandru. Femeile nu au trebuinţă de declaraţii, ele nu voesc, căci atrag după ele ca consecuenţă o declaraţie şi din partea lor, şi ele nu voesc niciodată să se declare învinse, nici chiar atunci când sunt în adevăr. Câte odată ea avea milă de acel ce iubia. Atunci, voind să verse un balsam de fericire în inima lui, îi exprima câte o idee de speranţă, dar cu atâta echivocitate şi ingenuitate, încât Alexandru nu ştia ce să crează".

Iată şi declaraţia de dragoste a lui Alexandru, plină de pasiune şi sinceritate:

„Ei şedeau pe o bancă. El îi luase o mână şi i-o strângea, când pe inima lui, când pe buzele lui înflăcărate. Vântul dulce sufla şi răcora fruntea lor arzândă. Natura însuşi părea că este în momente de voluptate...

— Cât eşti de frumoasă!.. Dacă vreodată sufletul lui Dumnezeu ar lua o formă de argil ca să se arate oamenilor, ar lua forma ta Eleno! Sufletul tău este parfum ce ne îmbată de fericire... Cugetările tale sunt suave ca visele fecioarelor... Simţimintele tale sunt calde ca razele soarelui de Mai!.. Oh! Lasă să mă îmbăt de amorul tău!.. Natura însăşi iubeşte. Ea pare că ne priveşte şi ne zice: „Grăbiţi-vă, iubiţi, căci mâine poate nu veţi mai fi... Varsă sufletul tău în sufletul meu!... Cine poate să mă despartă de ceeace iubesc?... Cine poate despărţi buzele înflăcărate ale călătorului de apele reci ale fântânilor ?...

Omul nu trăeşte decât în timpul cât a iubit. Dacă ar trebui a ne deştepta din acest vis dulce vreodată, facă cerul să ne deşteptăm numai spre a coborî în mormânt!.., lasă-mă să sorb parfumul desfătător al suflării tale! Lasă-mă să mă îmbăt de sărutările tale!"...

Cerul şi pământul părea că se cufundă... Buzele celor doui amanţi se întâlniră într'o sărutare voluptoasă, senzaţie cerească...

Şi aiurea:

„Mă iubeşti? — îi zise el. Inger dulce al fericirii mele, lasă inima ta plină de amor să se spargă ca bobocul unei roze ce înfloreşte şi revarsă parfumul ei ceresc! Vino pe sânul meu, ce nu mai bate decât pentru tine!... Inclină fruntea ta ca o flore pe fruntea mea! E dulce a iubi şi a fi iubit, Elena mea!.. E dulce a respira parfumul ceresc al gurii tale, a atinge cu buzele mele buzele tale curate şi înfocate, a confunda sufletul meu în sufletul tău ca două raze ce se unesc!.. Oh! nu mai sunt singur în lume! Acum îmi place lumina soarelui... Viaţa mea a devenit un vis poetic, lumea un paradis, unde totul mă răpeşte, mă îmbată... Nu. nu mai sunt singur! Sufletul meu este sufletul tău, corpul meu corpul tău, inima mea inima ta!.. Timpul trece repede, iluziile se scutur ca florile, corpul se vestejeşte... Oh! Pentru ce nu putem să oprim sborul zilelor!... Lasă-mă să mă îmbăt de parfumul sufletului tău, de graţiile tale... şi apoi într'unul din acele vise de voluptate, să mor!..."

Şi ceva mai departe, răspunsul ei:

— „Lasă-mă să înclin fruntea pe sânul tău, amorul meu!—zice ea. Oh, cum aş dori să nu se mai ridice niciodată! Alexandre, eşti tu oare atât de frumos sau amorul îţi dă farmecul ce mă răpeşte? Crezi tu în farmec? Eu nu am crezut, dar acum cred; inima mea este fermecată negreşit ca să te iubesc cum te iubesc şi să nu pot nici a lupta cu patima ce mă cuprinde! Nu cunoscusem încă amorul. Zilele mele treceau liniştite şi monotone; tu veniai şi mă învăţai a iubi... Numai acum e fericirea pentru mine... Fericirea mea nu mai este a mea, ci a ta, — precum tinereţele, graţiile, cugetările mele sunt ale tale ca să te desmerde şi să le sfărâmi sub picioare. Nu uita că mâine nu voi mai fi nimic pentru tine, că nu voi avea puterea să te privesc ca metresa ta... Vai! Pentru ce nu ai venit când mâna

mea era liberă? Pentru ce ai ai întârziat?... Dumnezeu te va pedepsi cu moartea mea... Frumusețile mele sunt ale tale, admirăl sufletul meu! Ochii mei îți plac să-i privești? Buzele mele îți plac să le săruți? Sânul meu îți place să-l descoperi? Tu ești domnul și împăratul lor, precum ești domnul și împăratul inimii mele. Știu că sunt frumoasă. Sunt ferice că sunt frumoasă, ferice pentrucă pot cu frumusețile mele a-ți creia momente de fericire".

Elena era răpită. Corpul ei se bătea sub acțiunea fiorului rece și focului ce o încingea. Jumătate leșinată, buzele ei șopteau vorbe de patimă și de tinerețe. Părul ei tresărea de voluptate sub răsfățările amantului ei și buzele sale, primind și evitând sărtările înfocate, semănau cu rozele de primăvară ce se deschid la razele soarelui arzător. Ochii ei inundați de voluptate păreau străini acestui pământ.

— Alexandre! — șopti ea transportată, Alexandre, lumea dacă va fi justă, caută să respecte o femee care iubește și cade. O sufletul meu, nici o virtute nu poate să reziste flăcărilor ce mă consumă! Plângi femeea ce iubește, dar nu o blama!... Aș voi ca această lume ce critică, să simtă ceeace simt eu... Dar tu devii gânditor... O lacrimă lucește în genele tale! Este o lacrimă de fericire!... Ziceai că sunt frumoasă... Tezaurii sufletului meu ce nu s'au deschis încă pentru nici un muritor se revarsă și curg pentru tine... Tu ești fericitul învingător al inimii mele!...

Ursita a voit să fie astfel... Cine știe dacă nu este o favoare pentru amantul meu adorat? Cine știe dacă nu este un bine?... Tu privești în mine idolul tău. Paradisul nu are nici o frumusețe mai dulce decât a mea, pentru imaginația ta poetică. Cel puțin astfel cred că crezi tu. Dacă eram soția ta, oare nu aș fi pierdut farmecul ce te răpește acum? Sunt tânără, frumoasă, dar aceste calități sunt expuse la asprimea anilor ca florile la schimbarea timpului. Această frunte se va încreți, acești ochi vor pierde vioiciunea lor, această gură nu va mai avea frăgezimea, roșeața, parfumul ce te îmbată azi. Acest suflet, obosit el însuși de loviturile ursitei, se va exprima într'o zi ca clopotul ce sună de moarte. Acea zi nu va fi departe: o văd alergând, sosind... Iacă viața reală! Viața poetică diferă. Acolo nimic nu se vestejește... Anii și suferințele nu au nici o putere... Eu voi, muri, dar în inima ta voi lăsa o suvenire plăcută, — nu zic pentru toată viața, — dar pentru un timp voi rămâne tânără, frumoasă, poetică va visele tale... Ți-am dat ce ai voit, — misia mea dar este împlinită, cupa deșartă până în fund... Nu-mi fac iluzii ca celelalte femei, căci nu voiu a mă înșela singură! Sunt o femee criminală înaintea oamenilor,

înaintea conştiinţei mele, înaintea ta chiar!... Pentru tine ce sunt azi, dacă nu o femee căzută. Nu voi să te aud protestând, căci nu voi să te aud minţind! Aş muri cu durerea că tu însuţi n'ai fost mai mult decât comunul oamenilor. Ceeace este scris se va împlini!

— Este dar serios, că eşti decisă să te omori?

— Am zis-o înainte, tu ai primit... Acum nici o putere omenească nu mai poate înlătura lovitura..."

Comparat cu *Ciocoii Vechi şi Noi*, al lui Nicolae Filimon, romanul *Elena* arată oarecum un progres, atât în formă cât şi în invenţie, deşi aceste două lucrări sunt deosebite, prin chiar felul lor de a fi, unul finid mai mult un roman realist, scris de un observator, în vreme ce celălalt e un roman imaginativ, scris de un poet şi un om politic.

Romanul Elena însă are calităţile lui deosebite. El reţine cititorul prin simplitatea şi naturalul naraţiei lui, ca şi prin dragostea ideal pasionată din el şi descrierile calde ale momentelor ei culminante, precum şi prin sfârşitul lui moral, adică prin sentinţa de moarte ce şi-o dă conştiinţa eroinei.

Aşa cum se înfăţişează el, crescut poate şi din pricina noutăţii genului, dar mai ales de suflul de simţire adâncă ce-l străbate, marele talisman al lui Bolintineanu, Elena a fost cel mai citit roman al literaturii noastre. Era o furie pe toată lumea ca să-l aibă pe masă în anii apariţiei lui, şi numele de Elena a dăinuit la noi mult timp ca numele unui prototip de eroină romantică.

Deşi amestecat în învălmăşeala politicei militante şi deci în contact cu şefii politici ai epocii, Bolintineanu ducea, cu toate acestea, ca om, aceeaşi viaţă modestă şi simplă de mai înainte, trăind într'o singură cameră din casa Bosel, în faţa Teatrului, neavând aproape pe nimeni pe lângă el, plictisit şi amărât tot mai mult de

ceeace se petrecea în jurul lui. El avea chiar momente în care dorea să se întoarcă la Constantinopol, să-şi cumpere, în insula Chios sau Rodos, o grădină sau o casă şi să trăiască liniştit acolo. Când plictiseala îi devenea nesuferită, fugea la sora lui Caterina, la Bolintin, unde poetul avea o cameră rezervată şi era primit cu cea mai mare dragoste frăţească. Când el îşi mărturisea soră-sei gândul de a părăsi ţara de scârbit ce era, ea plângea.

Intr'o zi însă, la 13 Mai 1861, graţie relaţiilor lui şi consideraţiei ce-i arăta Cuza, Bolintineanu fu numit pe neaşteptate Ministru de Externe în cabinetul alcătuit de Ştefan Golescu. Din cele câteva anecdote ce persistă încă prin tradiţie verbală, se vede că numirea aceasta îl surprinsese. Aşa, se zice că în seara constituirii cabinetului Golescu, la masa dela palat, unde erau toţi colegii de minister, poetul fiind aşezat la stânga Domnitorului, acesta îşi aruncă ochii un moment la fracul lui. Mânecile prea scurte ale fracului lui, atrăseseră fără voe atenţiunea Domnului. Bolintineanu îi destăinui atunci că, pentru ocazie, împrumutase fracul jurnalistului Valentineanu.

Temperamentul lui de om meditativ, de om de cărţi, nu răspundea carierei politice. El primise onoarea de ministru, dar spunea totdeauna că „nu-i făcut pentru astfel de lucruri". Dealtfel, simplitatea şi modestia lui erau exemplare chiar şi în momentele acelea de mărire. Astfel, când văzu, în ziua numirii lui ca ministru, că i se pune de prefectul poliţiei un sergent de oraş la uşa casei în care sta, el îl concedia imediat, zicându-i că n'are de ce fi păzit. La Minister mergea regulat pe jos.

Cabinetul Golescu, săpat de intrigile şi competiţiunile politicianilor din opoziţie, fu nevoit însă să dimisioneze în câteva săptămâni numai.

După doui ani, în 12 Octombrie 1863, Bolintineanu fu numit

din nou ministru de Culte în cabinetul Kogălniceanu. Concepţia Academiei Române se datoreşte lui. Facultăţile de litere şi ştiinţe sunt înfiinţate asemenea de el, şi tot lui se datoreşte răspândirea şcoalelor dela sate şi trecerea a 1000 din aceste şcoale în bugetul statului, precum şi crearea celor dintâi şcoale româneşti din Macedonia. Sub el se organiză cea dintâi expoziţie de tablouri a pictorilor români şi se publică operele lui N. Bălcescu. Tot el prezentă legea pentru secularizarea averilor mânăstireşti, când, după cum se ştie, călugării greci voiră să amâne această secularizare, încercând să-l cumpere. Intâmplarea era povestită până mai deunăzi de colonelul S. o rudă depărtată a lui Bolintineanu, cel ce fusese ales ca instrument al mituirii.

„Mă pomenesc, într'o zi, spunea el, că vine un egumen la mine şi-mi zice : Dumneata eşti lângă inima lui Bolintineanu şi poţi când îi vrea, să ne vii prin el în ajutor. Avem nevoe spre a regula nişte socoteli cu Patriarhia, să căutăm unele hârtii pe care nu le găsim în Bucureşti chiar acum. Dacă s'ar amâna promulgarea legii măcar cu două trei zile, dăm peste ele negreşit. Iţi făgăduim pentru asteneală, dumitale zece mii galbeni, iar ministrului îi facem un dar de două mii galbeni...

„Eu, urmă colonelul, fără să-mi trăsnească prin minte politica porc-de-câinelui de grec şi, zăpăcit de aşa noroc, primii să-mi încerc trecerea şi sburai la minister. Bolintineanu înţelese îndată ce voiau egumenii şi ridicându-se în picioare deodată, parcă înălţându-se până în tavan, se năpusti asupra-mi fierbând în clocot de mânie şi mă luă la goană cu ocări. „Tocmai tu, în casa căruia intru ca în altar, să mă prepui vrednic de o infamie?... Am pierit din ochii lui cu capul gol. Ajuns acasă, am pus slugile să dea afară numai decât pe caiafa de călugăr. Iar Bolintineanu, când l-am în-

tâlnit mai târziu — că pe la noi nu mai călcă — s'a uitat la mine posomorît şi cu ochii lăcrămând" [1]).

După lovitura de stat dela 2 Mai 1864, Bolintineanu care făcuse opinie separată, demisionează din minister şi trece pentru puţin timp la Consiliul de stat care, desfiinţându-se, îl lasă fără nici un mijloc de traiu. Atunci, începu pentru dânsul o viaţă mai grea decât oricând, prin cheltuielile şi datoriile făcute cu numirea lui ca ministru. Aceste datorii, unite cu cele pe care le lăsase la Constantinopol şi pe care n'avea cum le plăti, îi amărî tot restul vieţii.

Strâmtorat şi neştiind ce să facă, el se puse să scrie literatură, în chip febril şi prodigios. „Scriu amarnic, zice el într'o scrisoare, pentru a-mi plăti datoriile". Scrise romanele sale istorice, poemele epice, dramele istorice, scrieri politice, satirele politice: *Eumenidele, Menadele*, etc. Scrisorile lui private de atunci îi rezumă viaţa într'un singur cuvânt: „mizerie, mizerie!"

Amărât şi nemulţumit de toate şi de toţi, lucrările ce scrie sunt tot mai pripite, talentul tot mai degenerat, accentuându-i din ce în ce mai mult slăbiciunile literare: stilul şi mai încărcat de neologisme, mai difuz în cuvinte şi mai prolix în fiorituri; neputinţa tot mai pronunţată de a-şi netezi ideea în chip artistic sau de a şi-o întări cel puţin prin archaisme sau vorbe populare, neajuns mare care îl coboară mai prejos de valoarea lui reală.

In satire, apărute în anul 1864, Bolintineanu se ridică contra desfrânării femeilor, contra lipsei de caractere şi degradării oamenilor politici, contra favoriţilor puterii, etc. Iată, ca exemplu,

---

1) „O propunere de două mii galbeni, făcută de un călugăr spre a nu se secularisa aceste averi, mă făcu ale secularisa chiar în acea zi". Bolintineanu, Viaţa lui Cuza Vodă.

un pasaj de sub titlul *Mesalina* din care se vede pletora-i de cuvinte forțate :

Impura Mesalină, din purpur și-ambrozie,
Se scoală și se duce în noapte la ordie:
Ascunsă, cu-o femee secretă a plecat,
Sub o perucă blondă puind părul 'norat,
Alunecă în umbră, la loc de degradare,
In care ea găsise impura desfătare.
Acolo ea sub nume de Lisisca părea
Cu totul goală celor ce către ea venea.
Cu gâtu 'n salbă de-aur și desvelindu-și sânul,
Ce-al lumei și al Romei a fost purtat Stăpânul
Pe Germani, — plăcută, atrage pe ori și care
I se prezintă, cere impurele salare,
Când nimfele iau ordin, locașul să i-l lase
Ea plină de mâhnire se 'ntoarce către casă.
Și încă întârzie să fie cea din urmă
Ce pleacă, atât ea arde și palpită în turbă;
Căzută, dar nu stinsă, să trage-acasă având,
Al lampii fum și merge 'n noapte surâzând,
Să pue a sa frunte pe pernă imperială,
Ce încă mai respiră suflarea bestială..

Și în alt loc :

Ah ! aurul conrupe azi datinele țării,
Străinu aduce luxul și fala desfrânării...

și altele de felul acesta, mai toate ca niște nedistincte ecouri din Juvenal.

După satire, Bolintineanu publică dramele sale istorice și poemele epice. Ele încep a apare cam prin 1867, în publicațiuni mensuale. In anul întâi, *Conrad*, poemă în patru cânturi după Childe Harold. *Mihai Viteazul*, condamnat la moarte, dramă, *Ștefan*

cel Berbant, dramă, *Lăpuşneanu*, *După Bătălia dela Călugăreni*, drame, *Ştefan Gheorghe sau Voi face Doamnei tale ce-ai făcut tu jupânesei mele*, dramă istorică, aceste toate într'un an. In al doilea an, anunţă *Traianida*, epopee naţională şi alte şase drame din istoria Românilor; *Mărirea şi Moartea lui Mihai*, *Brâncovenii şi Cantacuzinii*, *Mihnea*, *Despot Vodă*, *Matei Basarab*. In toate aceste poeme şi drame, este o risipă de muncă, pierdută în lucrări aproape inexistente, deşi licăririle talentului său nu lipsesc uneori din ele. Dintre drame, amintim aici una singură, luată la întâmplare, drama *Ştefan Vodă cel Berbant*:

Ştefan Vodă e al douilea fiu al lui Petru Rareş. El domni la 1554, ales cu dragoste de ţară, ca un coborîtor al lui Ştefan cel Mare, dar fiind un tânăr afemeiat, pătându-şi domnia cu uciderі fără judecată, cu siluiri de femei, lovind în cinstea, în averea şi în viaţa boerilor şi trecându-şi zilele în plăceri şi scandaluri, el revoltă ţara.

La ridicarea cortinei actului întâi, Ştefan îşi face planul cum să seducă pe Adina, fata boerului Vartic, pe care îl ucisese fratele lui, Iliaş, alt desfrânat ce se dăduse Turcilor. Pentru a o putea avea, el inventează o minciună înscenând nişte creditori fictivi ai mamei fetei, jupâneasa Despina, nevasta lui Vartic, care, chemată la Palat să-şi plătească născocitele datorii şi răspunzând că nu datoreşte nimic nimănui, e închisă. Fata ei, nevoită să vie s'o caute la Palat, Ştefan o vede şi-i spune c'o iubeşte. Adina, a cărei inimă era dată tânărului boer Lăpuşneanu, refuză să-i asculte propunerea. Ştefan însă îşi urmăreşte gândul.

El pune la cale altă cursă, cu un intrigant grec Biţă, ca să închidă pe boerul Moţoc spre a-i putea necinsti femeia, o frumuseţe a boierimei moldoveneşti. Moţoc însă, răscoală poporul împotriva Domnului.

In actul al douilea, Ştefan se întoarce la Adina şi pătrunde în casa fetei care doarme. Deşteptată, el îi declară din nou dragostea lui. In momentul acesta, mama ei, scăpată din închisoare. venind acasă şi găsind pe Adina lângă el, crede că fata i-a căzut victimă şi fără să mai asculte desvinovăţirile ei, o blestemă şi voeşte s'o omoare. Fata înebuneşte, şi, peste puţin, ea reapare în altă scenă, despletită, ca o nouă Ofelie, cu o ghirlandă pe cap şi cântând pierdută :

Pe a ei gură rumeroară,
Sărutările dormeau
Şi pe sânu-i de fecioară
Dulci dorinţi se 'naripau.

Lună albă, stele
Lacrămile mele,
Luminaţi mereu,
Pe mormântul meu....

Actul al treilea, în casa tinerei Vilna, altă viitoare victimă a lui Ştefan, cu care are, în seara aceea, întăia întâlnire. La ea venise mai devreme Elena, o fată căzută mai demult în braţele lui Ştefan, şi care acum, însărcinată şi alungată din casa părinţilor săi, cere adăpost la prietena ei Vilna, pe care, după câteva cuvinte, o înţelege că iubeşte pe Ştefan. Elena, cu experienţa-i tristă, o disuadează de a-l iubi. Dar Vilna, tânără, crede în dragostea lui. Elena vrea s'o convingă că va fi înşelată şi, ca dovadă, îi propune să învelească focul din cămin şi să-i vorbească ea. Elena, dându-se drept Vilna, în întunerecul din cameră. In adevăr, când veni, el vorbi Elenei ce-l mai auzise spunându-i astfel de cuvinte de dragoste. Ea ceru lui Ştefan s'o ia de soţie, dar Ştefan refuză sub fel de fel de cuvinte ; Vilna înţelege atunci scopul lui, dar dragostea

ei fiind mai mare decât mintea-i, în momentul când Elena vrea să se răsbune și scoate cuțitul să înjunghie pe sperjur, Vilna, din umbra unde era ascunsă, se pune în fața lui Ștefan ca să-l apere și cuțitul Elenei pătrunde sânul Vilnei care moare. Cinicul Ștefan Vodă ese din casă râzând în hohot.

Actul al patrulea se petrece într'o cameră la Curte. El începe cu un dialog între vorniceasa Cheasna, favorita Domnului, un fel de doamnă de Maintenon, și Păuna hătmăneasa, căreia îi mărturisește gândul ei ascuns de a avea numai puterea și averea Domnului fără a-l iubi. Dar iată că intră Domnul cu alți convivi, pe care îi poftește la masă și cere să-i toarne în pahare și să-i cânte Cheasna din harpă, căci, zice el:

Viața este o apă repede, ea trece
După cum e valea care o petrece,
Steampă și ntristată, ori cu plante, flori,
Râl ia când triste și când vii vâltori...
Chiasna! masa noastră voiu a fi voioasă,
Mâna ta cea albă toarne tămâioasă...
Tu, Păuno, umple-mi alt pahar cu vin
Și îți scaldă într'însul buza de rubin...

In timpul când orgia continuă, trece cortegiul funebru al Vilnei spre biserica înmormântării. Cineva pomenește în vorbă de frumusețea hătmănesei Dala, care e pe cât de frumoasă pe atât de cinstită. Domnul pune prinsoare că o va seduce. Chiasna și Păuna, ca să câștige și mai mult grațiile Domnului, vor ele s'o aducă la Palat. Merg acasă la Dala, o găsesc singură, îi promit să-i arate bijuteriile lor rari la Palat. Dala, femee, primește propunerea pentru a doua zi, când Domnul începe să-i vorbească și s'o încânte. Intre acestea, sosește hatmanul Mire, bărbatul ei. El o crede căzută și începe să insulte pe Domn, care poruncește la aprozi să-l

închiză. Ştefan, ameţit şi în trufia lui, declară că ea va fi amanta lui. Hatmanul o loveşte atunci cu un cuţit în inimă, apoi se loveşte şi el şi cade alături de ea. Afară, se aude răzvrătirea poporului. Sora Domnului, Rocsandra, intrând în scenă, vine să-l cheme la realitate spunându-i că purtările lui au zdrobit tronul şi dinastia.

Ultimul tablou e în tabăra dela Ţuţora, unde, în altă orgie, Domnul Ştefan e omorît de boeri şi de Adina ce strigă cu arma plină de sânge în mână : — Tronul e al Rocsandrei" — care luă de bărbat pe Lăpuşneanu.

Subiectul dramei e tras din Cronica lui Ureche, unde se zice:

„Cu osârzie s'a apucat către toţi plecat, milostiv, blând şi voitor spre lucruri bune. Bisericilor s'au arătat cu dumnezeire mare ca să poată stinge numele rău al frăţini-său şi ca să nu se arate ceva abătut dela pragoslavie, iar de cele ce se cade pragoslaviei legii creştineşti departat era, că s'a arătat mai apoi cu lăcomie şi asupră-le cu curvie neastâmpărat era întru el, nu se răbda de femei cu bărbaţi, nu rămâneau fete fecioare neruşinate de el, nici jupânesele boerilor nebatjocorite. Petrecând aceste nevoi, boerii şi locuitorii ţării, despre Domn n'au mai putut suferi fără omenia şi răutăţile lui, ce întâi s'au sfătuit în taină ce vor face ca să se poată curăţi de dânsul şi au ales ca să ajungă de sârg la boerii pribegi, care erau în ţara Leşilor, ieşiţi de multe nevoi. Dacă au avut ştire şi răspuns dela dânşii, cum ei vor veni fără zăbavă îndată ei noaptea cu toţii s'au ridicat la pod la Ţuţora şi au tăiat aţele cortului asupra lui Ştefan Vodă şi acolo cu multe arme pătruzându-l l-au omorît în anul 7060 Septemvrie, după ce a domnit doui ani şi patru luni".

Din aceste rânduri, Bolintineanu clădeşte drama sa ce, cu toate lipsurile de acţiune şi de formă, are, ca mai toate piesele lui, şi unele scene dramatice şi frumoase.

Dintre poemele epice, vom răsfoi *Traianida*.

In ea, Bolintineanu poetizează războaiele lui Traian contra Dacilor şi cucerirea Daciei de către Romani. Pentru ca poema să fie ma lesne înţeleasă, el rezumă, într'un fel de comentar al poemei, viaţa lui Traian, nescrisă încă. Traian avea de gând s'o scrie el însuşi, dar n'a avut timp. Tacit a murit înainte de a o face. Caminus Rufus, citat de Pliniu, a scris numai ceva. Singurul document sigur, privitor la războaiele lui Traian în Dacia, este Coloana lui Traian dela Roma. Bolintineanu n'are în vedere, scriind poema lui, decât această Coloană.

Se cunosc cele două expediţii romane în Dacia, în care Romanii învingători, în prima, fac pace cu Dacii, dar Dacii nu se ţin de condiţiile păcii şi silesc pe Romani să vină din nou asupra lor; şi a doua, în care li se smulg Dacilor toate libertăţile. Atunci ei preferă să se omoare decât să rămâe sclavi.

Bolintineanu ne aminteşte cum Coloana lui Traian a fost ridicată la Roma, pe când Traian era în războiul cu Parţii şi cum ea înfăţişează strălucit şi amănunţit: trofeele luate dela inamici, stindardele cu draconii sau balaurii daci, tunicile, trâmbiţele, mantalele, scuturile, coifurile, lăncile, paloşele, pumnalele, măciucele, arcurile, săgeţile, şi, pe deasupra acestor trofee, acvila, geniul fericit al armatelor romane. El găseşte aici ocazia de a-şi arăta cu amărăciune regretul pentru nepăsarea noastră, faţă de această coloană şi ne crede un popor fără recunoştinţa trecutului nostru. Traian ar trebui să aibă pentru noi o mare însemnătate, zice el, şi viaţa lui ar trebui s'o ştim cu toţii pe din afară. Adoptat de Nerva, ca unul ce dăduse semne de capacitate şi energie în toate actele lui de asociat al lui Nerva, Traian îi luă locul pe tron, şi fu atât de bun şi de mare ca împărat că numele ce i-l deteră Romanii fu cel de „optimus", iar când senatul adresa gratulaţii unui

Cesar zicea: „Să fie mai fericit decât August şi mai bun decât Traian". Renumele bunătăţii lui străbătu veacurile. Sf. Scaun, prin gura Papei Grigore VII, se rugă lui D-zeu ca dânsul, deşi păgân, să fie primit în paradis. Dante însuşi îl pune în al şaselea cer. Traian făcu reforme mari, fundă instituţii înalte şi monumente pe întreaga faţă a lumei: „Dacă Jupiter a făcut lumea, Traian a împodobit-o", ziceau Romanii. El încurajă artele, ştiinţele, literile. Din ordinul lui, Apolodor construi Forul Traian la Roma, cel mai strălucit din lume, biblioteca Ulpiană, Bazilica Ulpiană. Iubi dreptatea, iubi pe oamenii distinşi, pe care îi chemă la trebile imperiului. După patru ani de Domnie, el întreprinse expediţia contra Dacilor. Avea atunci 48 de ani. Romanii plăteau tribut Dacilor, după tratatul ce făcuse mai înainte cu ei Domiţian, care totuşi se dase drept învingător al lor, şi tributul era o ruşine şi o injurie pentru poporul roman. Traian căută să se scape de el. Regele Dacilor, Decebal, era la rândul lui, un mare viteaz. In prima expediţie, Traian îl constrânse să ceară pace. In a doua, el schimbă Dacia în provincie Romană. Figuraţiile de pe Coloană ne face să vedem felul de luptă şi al pregătirilor de luptă ale Romanilor. Magaziile lângă castre, întărite cu zăgaz şi cu val, pline de provizii; grămezi de lemne şi fânării pentru vite ; printre ferestrele castrelor se văd făclii. Pretorianii apără stindardul şi tabernacul în care e împăratul ; vigilatorii veghiază şi raportează ce se întâmplă, se preumblă de jur împrejur, înseamnă în condici vigiliile; tibicinii (flautiştii) sunt trimişi înainte cu cornacii. Haina lor militară, clamys, e largă, cusută cu noduri, încălţămintea strânsă cu curelele cilindrice. Veteranii poartă coifuri de aramă; pe armele lor e scris numele cohortei şi centuriei din care fac parte. Proviziile sunt aduse la soldaţi pe Dunăre. Armata romană porneşte din castre urmată de stindarde; soldaţii păşesc unul câte unul sub căsci, cu scuturi, săbii şi

lănci, în vârful cărora au un sac cu merinde: pâine coaptă de două ori, caș, carne, un vas cu apă sau vin. Puntea de lemn pentru trecerea militarilor e făcută pe nave plutitoare. Stegarii au căsci acoperite cu piei de lupi pentru spaima inamicilor; ei poartă felinare cu care luminează calea. Imaginarii duc imaginile zeilor, ale Cezarilor și comandanților însemnați. Semnul victoriei e o vergină ținând în mână o coroană de aur și stând pe un glob rotund. Caii armatei, care erau pentru generalii ce înconjurau pe Traian, sunt înfrânați și ținuți de militari. Șelele împodobite cu mătăsuri, cu aur, cu argint, cu scări. Traian se ridică pe tribuna, îmbrăcată în stofă de purpură, însoțit de Sura amicul său intim și de alți generali, de legionari și preoți, aceștia în mantale de purpură; caii Cezarului, ornați în aur, îi țin sclavii. Stindardul mare e de aur și cu pietre scumpe și merge înaintea Impăratului. Preoții, îmbrăcați în junone, veștmânt alb, asistă la ceremonia sacrificiilor; muzicanții cântă din trâmbițe și fluere de aramă în timpul sacrificiilor. Traian vorbind pe tribună, înconjurat de tribuni și de prefecți, îndeamnă pe ostași să poarte războiul cu bărbăție. El e îmbrăcat în o mantie lungă de călăreț, cu sabia în dreapta și cu cartea de rugăciuni în stânga. Urmează bătălia cruntă ce se dă între Romani și Daci și care țin mai multe ceasuri. Romanii atacă și se apără cu bărbăție. Călărimea vine după ei. Dacii pierd multă lume, au mulți răniți și prinși. O întâmplare vine la sfârșitul bătăliei în favoarea romanilor: apusul soarelui care resfrânge razele sale în ochii dacilor. Ei nu mai pot lupta, orbiți de lumina soarelui, nemai putând vedea în tabăra romanilor. Castrele Daciei sunt dărâmate, dacii fug, se ascund în pădure. Traian primește solii dacilor care cer pacea. Impăratul le făgăduește războiul. Alți trimiși ai Daciei cer din nou pacea. Cezar le-o refuză, iar lupta continuă. Dacii cad; femei și copii sunt luați captivi și duși în Italia. Cavaleria dacă e prinsă.

Ea vrea să fugă trecând râul Tihiseul, mulţi se înnecă. Cavalerii evadează, vin în ajutorul dacilor. Decebal îşi strânge din nou armatele: alte asalturi şi alte apărări. Traian comandă cavaleria, se aruncă cu ea noaptea, în tăcere şi cu iuţeală, cuprinde şi bate pe daci în revărsatul zorilor. El ridică un templu Dianei, adică Aurorei, pe locul bătăliei. In o nouă luptă, dacii şi sarmaţii, comandaţi de Diege, fratele lui Decebal, se bat cu înverşunare. Romanii o câştigă şi pe aceasta. Un general dac cere pace. Drept răspuns, Traian apucă sabia de vârf cu amândouă mâinile, adică războiu şi moarte. Din nou, alte atacuri. Rămăşiţele armatei dace dispar; reşedinţa lui Decebal luată. Decebal primeşte orice condiţii, dă armele, instrumentele de războiu, liberarea romanilor captivi, dărâmarea cetăţilor dace, desfiinţarea garnizoanelor. Cu genunchii plecaţi, el adoră pe Traian, care stă pe tribună. Traian aduce legiunea a treisprezecea din Panomia şi o aşează ca garnizoană în Dacia. Ii adaugă încă şi pe a şeasea, le ordonă să se poarte bine cu Dacii şi se întoarce triumfător la Roma. Trimisul înainte al lui Traian la Senat, din pricina goanei cu care se duse, abea putu pronunţa victoria şi muri. Traian e primit cu aclamaţii dela gura Tibrului, unde toată Roma îi eşi înainte. El intră în Roma în ovaţiile unui triumf strălucit... Cu toate acestea, după puţin timp, vine ştire la Roma că Decebal nu se ţine de condiţiile păcii, nici de astă dată; el fabrică arme, primeşte fugari în armată, restaurează cetăţile, chiamă în ajutor naţiile vecine. Atunci Traian plecă din nou contra dacilor prin Adriatica şi Iliria. Armata trece prin Alpi. Deastădată, armata romană e crudă cu dacii. Aceştia luptă cu disperare. Apolodor ridică podul lui Traian peste Dunăre, — o lucrare colosală. Romanii înaintează învingători. In urma lor, Traian fundează mai multe cetăţi. Decebal cere iar pace. Traian refuză de a trata. El continuă războiul cu greutăţi mari, cu provizii şi

animale. Se dă o bătălie decisivă, unde Dacii sunt iar învinşi. Urmează asalturile cetăţilor, în care apărătorii Daci sunt de o vitejie rară şi Romanii au pierderi mari de oameni. Se aduc maşini de răsboi. Au loc lupte disperate. Dacii sunt bătuţi în fine definitiv, după bătălii nenumărate şi pline de eroism din partea lor. Cetăţi întregi, decât să rămână sclave, se omoară într'o jale enormă, în scene teribile, un spectacol înspăimântător. Decebal însuşi cu familia sa se omoară decât să fie dus ostatic după carul de triumf. Corpul lui e adus la Roma. Traian ia comorile lui Decebal, ascunse în albia râului Largenţia. El fundează alte cetăţi, proclamă Dacia de provincie romană se întoarce la Roma, unde e primit în aclamaţii nesfârşite şi sărbătorit cu magnificenţa cea mai strălucitoare.

Coloana lui Traian făcea parte din Forul lui Traian, care era o piaţă imensă, înconjurată de coloane, având într'o parte Coloana şi în alta Basilica lui Traian. Aspectul Forului era aşa de impunător că Constantin zicea, că oamenii nu vor mai face pe pământ aşa lucrări. Jos la baza Coloanei, o cameră pătrată era destinată cenuşii lui Traian şi nevestii sale Plotina. Coloana este în marmoră de Paros. Bazo-reliefurile-i alcătuesc un film de 2500 persoane, toate în o acţiune vie şi palpitantă, cu Traian înfăţişat aproape în fiecare scenă sau tablou.

Viaţa lui Traian ne introduce la poema sa *Traianida*, după cum spre pildă la *Henriada* lui Voltaire serveşte de introducere lucrarea sa istorică: *Incercare asupra răsboiului civil în Franţa.*

Traianida, poemă în 6 cânturi, alcătuită din peste 4500 versuri, e o lucrare de mari şi frumoase intenţii. Ea răstălmăceşte, în chip ideal, figuraţiile după Coloană, îmbrăţişând şi fabulele şi legendele ce s'au născut în imaginaţia poporului cu prilejul acestor expediţii şi victorii; în ea este încă închipuirea poetului, atât de impresionantă întotdeauna în faţa faptelor istorice; în ea sunt încă şi

reminiscențele marilor epopei clasice universale. Poema începe cu oficiul din templul dacic al Dochiei, când tineretul, potrivit datinei, aduce sacrificii în onoarea acestei zeițe a amorului, cântând imnul frumuseții și dragostei:

Pe lirele de aur un imn melodios
Răsună 'n aer dulce, divin și-armonios,
Permite a mea cântare să se 'ndrepteze ție
Soția lui Zamolxis, al lui spirit și-amor,
Credință, viață, forță, eternă armonie,
Din care toate 'n lume iau existența lor...
Al tău sân alb parfumă ca primăvara dulce...
Al tău spirit scânteie ca raze de lumină...
Cum aurora varsă 'n inimi pe câmpuri a sa rouă
Tu versi în inimi roua speranțelor ce-aduci...
Ori unde mergi se face culoarea primăverii,
Ai crede luna plină ce-apare între nori
Și lasă-a sa zâmbire pe negrul sân al serei...

Decebal vine el însuși în fața Templului, sacrificând viața unui sol, ucizându-l cu sulițele, pentruca sufletul lui sburând la cer, la Zeul Zamolxis, să-l înștiințeze că Cezar sosește cu armata în Dacia și că-i cere protecția :

„Mori, ca să duci la cer
A noastră rugăciune, căci fiii țării pier...."
El zice. Mesagerul lăsat dintr'o 'nălțime
Să cadă, cade 'n suliți, o datine de-asprime!
Iar sufletul lui sboară prin undele-azurate
La cerul cel din urmă, la Zamolxis străbate...
Pe Cocaion în vârfu-i, în unde de lumini,
Eudochia-are templu și fragede grădini.
Aici veni Zamolxis cu zei și cu zeițe,
Cu roze și surâderi pe ale lor guriță;

Ei şăd pe bănci şi care de care mai frumos,
Pe un parchet de aur ca cerul scânteios.
Şed zeile de mână, ţiindu-se împreună,
Formează o suavă şi rumenă cunună...

Solul se arată înaintea lui Zamolxis care şedea în jâlţu-i :

...alături un balaur
Sta l'ale lui picioare cu aripe de aur.
Acolo se arată poetica Dochie
Ce răspândea din păru-i parfum de ambrozie.
Ea este Mitra; pare la dreapta ei Murgil,
Ce ţine sus o faclă, la stânga e Zoril...

După această punere în scenă, ia cuvântul Zamolxis amintind învăţăturile-i adânci şi, anunţând ştirea adusă de solul lui Decebal, cere răsbunarea Daciei contra Romanilor :

— Cesar cu arme şi căpitani vestiţi
Aicea o să vie. El a decis 'nainte
Această bună ţară s'o schimbe în morminte.
Deci să-i zdrobim armata cu orişice mijloc!"

(Aşa zicea Zamolxis, cu vorbele de foc).

Eudochia însă cere iertare lui Zamolxis :

— Să nu mă mustri, mare şi generos părinte"
Ea zice răsucindu-şi al său braţ din vestminte,
Ce strălucea ca ziua, şi păru-i tremurând
Parfumul ambroziei în aer revărsând.
Ce eu vă zic sub forme atâta de fragile,
Ascunde 'nţelepciune ca timpu'n sân de zile!
Amorul este viaţa şi ura e mormânt.
Şi tu, şi zeii, viaţa, toţi din iubire sânt"
Ea zice, şi în ochi-i o lacrimă străluce,
Şi către ceruri 'nalţă privirea sa cea dulce.

Cu toate acestea, Zamolxis trimite pe zeița Cosinzeana, fiica Efdochiei, zeița poeziei și a muzicei, la peștera lui Istru ca să-i spue că Cesar va veni cu oaste spre a supune Dacia și că el trebue să strice podul depe Dunăre, făcut de Cezar, spre a-i împiedeca intrarea în țară.

Istrul promite Cosinzenei că va îndeplini dorința lui Zamolxis.

Intre acestea, Traian pleacă dela Roma spre Dacia.

Sarmații dela Marea Neagră vin în ajutorul Dacilor. Armata romană se arată în hainele și cu armele ei în toată bărbătească splendoare, în frunte cu Traian îmbrăcat în alb. Se fac sacrificii de către preoții îmbrăcați în toată pompa. Stindardele se înclină. Muzicele răsună. După sacrificii, Traian ridicat pe tribună, însoțit de preoți, vorbește armatei :

— Fii ai Romanilor! voi ce învinserăți
Lumea cu armele! — zice Cezar. —
Poporul Italiei, Rege al lumilor,
Regelui Daciei fu tributar!
Astă condiție este-o supunere.
Faceți cu armele să nu mai fie!"

Armata aclamă pe Impărat. Apoi se consultă augurii; se ordonă facerea podurilor și cetăților de apărare, tăierea pădurilor virgine, pentru a se face drumuri. Traian și capii cohortelor împarte armata în două și o trimite în două părți spre a închide pe Decebal ca între două ziduri. La rândul lor, Dacii și Sarmații se pregătesc vitejește de luptă și ei. Burii trimit solii lor Romanilor cerând să nu le turbure liniștea. Toată suflarea pământului acestuia e pe viață și pe moarte. Lupta începe. Armata romană

...dă piept Dacilor. Furia Gheţilor
Creşte, săgeţile fac pe ei ceaţă;
Luptă cu furie, geme uciderea,
Nimeni nu caută la a sa viaţă.
Sufluí mormântului trece pe frunţile
Bravilor. Inima bate, se strânge.
Cerul înegură. Sboară săgeţile,
Cură pe mirişte cel întâi sânge,
Tibiscul undele umflă roşiatice,
Gâlgâe sângele. Pieptul roman,
Sprijină furia Ghetă, teribilă.
In poarta castrului pare Traian,
Vede pericolul că se apropie
Şi legiunile în discordare.
Chiamă pe Lusiu Quintu Maurul
Căru-i dă vorbele cu apăsare:
— Cu cavaleria Maură, fulgeră
Umbrele Daciei, sparge-al lor piept.
Eşti în bătălie fulgerul cerului,
Eşti pretutindenea braţul meu drept".

Cesar încalecă. Garda pretorului
Urmă Cesarelui — mândră ea vine.
Pleacă şi acvile cum şi imagine
Scântee 'n razele zilei senine
Scutură frânele, Şelele Aure;
Bat cu picioarele, strâns ei ţinuţi.
Popii cu spatele nud şi cu palosul
Injunghierilor trec, sunt tăcuţi.
Sboară cohortele, caii se leagănă,
Lăncile scântee, apoi se 'nfurie,
Pintenul pântecul crud îi împung.
Bubue, rapătă faţa tărâmului,
Vuvue aerul, geme pământul;
Urlă deşertele cerului, muntelui,
Coamele cailor leagănă vântul...

Burii ţin mijlocul oştilor Dacilor.
Au măciuci de zdrobesc, suliţi ce 'npung.
Pasă rezervele mari ale Burilor,
Turme sălbatice cu părul lung...

Dar şi Decebal tună armatelor sale :

— Iacă, o Dacilor, ziua când patria
Cată-a fi liberă sau un mormânt!...
Merge-vom, vinge-vom, zeii şi patria
Cer! Sau noi zilele nestătătoare
Da-vom cum arborii dau vijeliilor
Frunzele palide şi fugătoare!"

Zeii însă vin în favoarea romanilor, aducând lumina soarelui în ochii dacilor, care nemai văzând să continue lupta, sunt învinşi de data aceasta.

Astfel, urmează poema înşiruind una după alta celelalte bătălii din Dacia, ilustrându-le cu datine şi rituri din vremurile acelea, cu scene şi tablouri din viaţa romanilor şi a dacilor, cu peisaje înfăţişând locurile, cu digresii şi incidente.

Părerile criticilor asupra Traianidei sunt împărţite, unele chiar opuse cu totul altora. Astfel, d. Lupu Antonescu declară într'un articol din Binele Public, că „Traianida este cea mai reuşită epopee a noastră, singura reuşită". In acelaş timp V. D. Păun, fost mulţi ani profesor şi director de liceu, fost percerptor princiar, într'un mic articol din *Literatură şi Artă Română*, de o asprime nu numai nemeritată de Bolintineanu, dar nepermisă chiar faţă de un poet ca el, clasează Traianida c'o denumire înjurioasă.

Noi credem că ea găseşte loc între aceste două păreri. Traianida poate trece ca o încercare curajoasă de epopee, dar prea

grea pentru starea lui de atunci, în care strălucește totuși, ici colo, câte un vers surprinzător, demn de talentul lui de odinioară. In orice caz, ea e o dovadă de o voință și de o râvnă neobicinuită la poeții noștri.

Activitatea lui literară excesivă, biciuită de nevoi, aducea o tot mai pronunțată enervare și slăbire a puterilor sale intelectuale. Aceasta, contrariu, spre pildă, lui Alecsandri, care a mers ridicându-se, în cursul vieții, ajungând spre bătrânețe la pastelurile și dramele sale istorice.

Infățișarea poetului chiar, începuse să inspire grijă și poate și milă prin schimbarea ei.

Iată un portret al său, făcut de un contimporan ce-l vizită prin 1869, adică tocmai prin anii aceia ai lui de adâncă descurajare: Bolintineanu „trăia atunci, zice el, dintr'o pensioară pe care se băteau creditorii și alte guri. Parcă-l văd. Capul său fără barbă cu părul lăsat pe ceafă și caracteristic de Armân, — așa de nuanțat prin acel oarecare amestec de trăsuri polietnice ale tipului român sud-balcanic, — sta rezemat de spatele unui jeț adânc. Se înțelegea că-i tare obosit după fața lui palidă și ochii stinși. Fruntea lui înaltă se încrețea de îndurerate gânduri ca luciul unui lac albastru, pierdut într'un luminiș de codru și din care zglobiile zâne se evaporase demult... Poetul era mbrăcat cu un gheroc lung, negru și vechiu. M'a poftit să șed dinaintea lui și a început să-mi dea sfaturi părintești pentru viitor. Să învăț carte multă, să citesc cu luare aminte numai scriitori mari, pe cât s'ar putea în original, — și să mă feresc de molima imitației. — La ce să vă tocmiți kizlar în haremurile altora!"... De politică să fug și să-mi păstrez cinstea obrazului: cu toate că — adaugă el cutremurându-se ca de un fior — „cu toate că cinstea, iaca unde te poate aduce...". Și cu mâna

stângă, sucindu-şi mâneca dreaptă, îmi arătă cotul gherocului tocit până la căptuşeală [1]).

In fine, printre cele din urmă lucrări ale sale care mai luptă de a fi trainică, în această perioadă de declin evident, el a scris *Viaţa lui Cuza Vodă*, ajunsă la a cincea ediţie în 1873. Cartea e intitulată „Memoriu istoric", fiindcă, la cele mai multe din faptele relatate sau menţionate în ea, a luat parte însuşi Bolintineanu, fie ca ministru al lui Cuza, fie ca simplu cetăţean. Intr'o pletoră de locuri comune de gazetar politic şi de argumentări constituţionale banale, deşi uneori energice, ni se redă tabloul unei epoci triste, viţiată de miasmele trecutului, în care, de odată, se arată, ca într'un fond întunecat, figura luminoasă, măreaţă, cavalerească şi romantică a lui Cuza, trasă parcă cu penelul din tinereţe al poetului. Coborîtor dintr'o familie veche moldovenească, — strămoşul său murise tăiat de Turci pentru sentimentele sale naţionale, — Cuza fu trimis de tânăr în străinătate să-şi complecteze studiile. Intors în Moldova, se înrolă în oştire. Mai târziu, demisionă trăind, când liber, când ca preşedinte de tribunal, când apoi ca prefect la Galaţi, unde îşi avea casa părintească. Din acest post, el îşi dădu demisia motivată contra politicei caimacanului Vogoride, contrară Unirii ţărilor, demisie ce făcuse sgomot în ţară şi străinătate. Mai departe, Bolintineanu îl descrie ca pe un caracter, către care ochii moldovenilor se îndreptară în preziua Unirii. La 48, Cuza fusese şi el exilat din ţară. Când se întoarse, fu numit în ministerul interimar al lui Panu ca ministru de răsboiu. In 1859, el fu ales Domn al Moldovei. Reales şi la Bucureşti, Cuza fu primit cu un entuziasm de nedescris în capitală ; peste o sută de mii de oameni îi eşiră înainte. El trecu în trăsura de gală, serios şi rece la saluturile entu-

1) V. D. Păun. *Literatură şi Artă Română* an. 1900.

ziasmate ale poporului şi merse la Mitropolie, unde depuse jurământul. Dar entuziasmul politicianilor pentru dânsul fu de scurtă durată. La cei ce se rezemnaseră pentru moment la realizarea ideii unui Domn român, se deşteptară ambiţiile personale de Domnie. Ion Ghica venind la putere disolvă Camerele. Alegerile sale însă, fiind libere, ele aduseră la putere pe aceleaşi persoane de mai înainte, toate pline de gânduri ascunse. Câteva proecte de legi se prezentară în Cameră, proecte ce nu erau decât jumătăţi de reforme ; ele fură respinse de Cuza. Sub ministerul Kreţulescu, avu loc dezordini în Cameră. Pentru a menţine ordinea, Kreţulescu aduse pompierii. O delegaţie voi să meargă la Palat. Ea fu împiedecată de Guvern. Ministrul Ion Ghica, readus de Cuza, în urma sfatului lui Negri şi Alecsandri, avu o opoziţie vijelioasă. Ministerul liberal cu Brătienii, cu Rosetti, Boerescu nu ţinu nici el. Ministerul Epureanu se semnală prin noui dezordini. Când veni momentul învestiturii lui Cuza de Domn la Constantinopol, Costache Negri care era delegatul nostru acolo, interveni la Poartă şi la ambasadorii puterilor străine şi făcu un program demn de primirea Domnitorului român. El fu primit la Palatul splendid al lui Reşid-Paşa. Salve de tunuri îi anunţă sosirea. Un regiment de infanterie prezintă armele. Ministerul de externe îi făcu prima vizită. Ambasadele, legaţiile îl urmară. Domnul se prezentă cu multă demnitate. El văzu pe Sultan în particular, fu invitat la prânzuri de vizir şi de ambasadori. Refuză de a merge la Patriarhia greacă din Fanar, spre a nu fi sacrat de călugării greci, cum făcuseră Domnii noştri de mai înainte. Primi o sabie dela Sultan şi o decoraţie, şi, prin prezenţa sa deschisă şi prin manierele sale distinse, făcu o impresie excelentă atât sultanului cât şi ambasadorilor. Vizita sa fu un eveniment pe Bosfor.

Cu toate acestea, cu timpul, Cuza începu a pierde din umoa-

rea lui și a avea o părere mai sceptică în privința societății românești, societate de suprafață numai, în care tirania și robia trecutului erau o fatalitate atât în sângele claselor suprapuse cât și în sângele poporului. Mai mult, sufletul și filozofia lui se schimbară cu mult, având chiar unele convingeri triste ca pe aceea ce o spunea adesea : „Lumea este ironia lui Dumnezeu". El schimbase partidele, schimbase pe oamenii vechi cu alții noui, și cu toate acestea vedea că nu putea face nimic.

Inteligent, el avea momente de cugetare adâncă, de simțiminte mari. Primea plângerile tuturor, nemulțumea adesea pe miniștri cu mijlocirile sale, le îndrepta rătăcirile. Toți persecutații găseau o protecție la palat, deși totul era în zadar. Reformele mari și salutare găseau piedici insurmontabile în așezările și oamenii vechi. O opoziție continuă care în fond nu dorea decât schimbarea Domnului, și cei care strigau mai tare erau cei ce se înavuțiseră cu palate și moșii din pradă. Calomniile întunecau și mai mult tabloul. Situația aduse împrumuturi oneroase. Atmosfera aceasta asfixiantă născu atunci o camarilă a palatului, o putere ocultă, care înrâuri pe nesimțite prin intrigi, favoruri și calomnii, pe Domn. Din ea răsări mai în urmă o camarilă a femeilor, care avu și ea favoriții și urgisiții săi.

După asasinatul ministrului Barbu Catargiu, șeful conservatorilor, de un necunoscut în poarta mitropoliei, se crezu un moment amenințat și Cuza. Poporul însă iubea pe Cuza și când acesta se întorcea din Moldova ori din alte părți la București, era primit de popor cu aclamații sgomotoase.

Lovituri de stat ca cea dela 2 Mai ; porniri revoluționare cu trageri de arme contra poporului neînarmat ; zgomote de cedarea României la Austria ; credința unora că Kogălniceanu, Florescu și alții voiau să devie Domni și altele de felul lor, precipitară abdi-

carea lui Cuza, declarată de el însuși, la începutul domniei, în favoarea principelui străin. La 3 august, se votă legea rurală de Consiliul de Stat. Seara fu masă mare la Palatul dela Cotroceni. Oștirea și țărănimea bucuroasă, văzându-se restabilită în Stat, dănțui simțind lanțurile vechi sfărâmate. Bucuria se întinse peste toată țara. Ziua aceea fu cea mai frumoasă din viața Domnului Cuza, din viața nației românești chiar. Acesta însă fu unul din puținile momente fericite ale Domniei lui. Din toate celelalte fapte ce-l înconjurau, reeșea nesiguranța lui, greutățile de a domni și de a guverna cum vroia el, dușmăniile din partea celor rămași din familiile aristocrate grecești, cu un cuvânt o stavilă mare și neîntreruptă de a putea face ceva. Se vedea pierind însăși viața și puterea națională. Greutățile prin care trecuse secularizarea mănăstirilor închinate și împroprietărirea țăranilor fură foarte mari. Omul care liberase cinci milioane de țărani, care luase drepturile politice dela o clasă infimă și le dăduse tuturor românilor, era prizonierul acestui popor pe care-l liberase.

Veni astfel noaptea abdicării, când Domnul fu deșteptat din somn și semnă decretul de abdicare pe umerii lui Pilat, asistat de Serurie, Leca și Vlășceanu Domnul fu pus într'o căruță și condus la arest. Biserica Kreţulescu împrumutase clopotnița conspiratorilor spre a veghea asupra ferestrelor Domnului, când se va stinge lumina, ca să se dea semnalul loviturii.

Cuza fu un Ludovic al XI al Românilor. El fu destructorul castelor și privilegiilor, centralizator al puterilor. Nu ucise pe nimeni ca vechii Domni români, Lăpușneanu și Mihnea, dar ucise o clasă a boerilor, în locul căreia apăru din nenorocire o altă clasă de oameni ce aveau viţiile boerilor fără calităţile lor. El desrobi poporul rural de clacă, dete egalitatea drepturilor, făcu Unirea țărilor, secularizarea mănăstirilor închinate, asigură țara în afară

prin o diplomație dibace, adoptă codul Napoleon Ca om, era bun, primea, mai ales la început, pe cine avea să se plângă de ceva. Era amabil când voia, aspru uneori cu cine nu-l putea suferi. Conversația sa era plăcută. In casă uita că e Domn. Era inamic al etichetii de Curte. Pe linguşitori îi disprețuia Rădea de decorații. Avea un simț extraordinar pentru oamenii oneşti. Nu era ranchiunos ,din potrivă, a doua zi uita o insultă. Nu-i plăcea să meargă la biserici în paradă, fugea de astfel de lucruri. Nu-i plăceau profesorii, „niște pedanți", nu-i plăceau călugării „niște ipocriți". Ii plăcea militarii care au „inimă și oase de aruncat pentru patrie". Rădea de aristocrați. Ii plăcea bufonii „care sunt singurii oameni ce mint mai puțin decât miniștrii și singurii care nu fură". Nu citea mai niciodată cărți, cu toate acestea rezona cu înlesnire în toate chestiile politice, sociale sau literare. Iubea femeile, dar n'a despărțit nici un bărbat de femeea sa, n'a făcut să se plângă nici o mamă pentru fiica sa răpită. Când cunoștea pe un om și îi plăcea, îl lua în simpatie și făcea tot pentru el, dar simpatia îi era de scurtă durată, însă nu-l ura. Era om econom, dar nu hrăpăreț, ceea ce tolera la unii. Credea că nimeni nu-i poate fi credincios în România, dacă nu-i cerea nici o favoare ; îi părea bine când i-o cerea cineva. Nu mergea la vânătoare niciodată, nu ieşea din Capitală decât spre a merge la Iași. Ura manifestațiile publice. Intors la Galați din Constantinopol, fu primit de miniștri, de autorități, de un popor numeros cu aclamații. Intorcându-se către câțiva amici, le zise : „Aclamațiile acestea sunt ordonate de prefect, poate chiar plătite din casa publică... Cei care îmi oferă azi flori, îmi vor arunca mâine pietre !"... Avea simpatii mari pentru clasa țăranilor. Erau singurii oameni pe care îi primea întotdeauna. El înțelegea adânc epoca în care trăia. „Aș fi fost răsturnat de mult, dacă aș fi fost aspru cu cei cari fură țara... Țara nu va fi fericită decât când acești oameni

nu vor mai fi ; numai cu pieirea lor va pieri sistemul ce ne ucide". Era nepăsător de inamicii săi politici. Se expunea adesea ieșind prin grădini, pe strade ; nu i s'a întâmplat niciodată să fie atacat. Când un ministru punea câte un impozit ce îi părea nedrept pe funcționari, spre pildă, el oferea suma din caseta sa domnească. Cu toate acestea, el n'a primit niciodată nimic decât lista sa civilă ; avea oroare de ce făcuseră alți domni din trecut cu averea Statului. Nu bea decât apă la masă. Nu avea nici o îngrijire de sănătatea persoanei sale. Respingea căutările medicilor. Nu credea în medicină, nu lua medicamente. Pe rudele sale de aproape nu voia să le întrebuințeze în serviciul public. Nu opri intrarea în țară a foștilor Domni ai Țării, îi invita chiar să vină. N'a exilat pe nimeni peste hotar. De statură, era mijlociu, avea părul blond, ras la față, fruntea largă, pieptul larg, privirea inteligentă, talia dreaptă. Câte odată, avea vorbe crude la adresa celor ce-l necăjeau. Când Ministrul Catargiu își dete faimoasa sa demisie și făcu aluzie în fața Domnului zicând că nu sunt departe timpurile de când boerii știau să-și facă datoria... — Când Domnii băteau la falangă pe miniștri, răspunse Domnul. — Imi pare bine de amintire"... Râdea de amicii lui care voiau să vie la Minister. Râdea de miniștri care vorbeau franțuzește în afaceri. Pe unul ce-i explică în limba franceză cuprinsul unui referat, îl întrebă : „Ce vorbea mai bine, limba română sau franceză ?" Când Beizadea Scarlat veni la palat cu pieptul plin de decorații, Domnul văzându-l prin ușe, întrebă : „A venit cineva cu Crăciunul ?" Un boerănaș Forăscu, mare dănțuitor al timpului, cerându-i audiență, Domnul plictisit îi refuză audiența zicând : Spune-i că nu dansez !

Alături de figura lui Cuza redată cu mână de maistru de Bolintineanu, el face în trăsături mai repezi, deși tot în culori frumoase și cu sentimente de admirație, portretul Elenei Doamna, fe-

mee plină de pietate și virtute, reamintind pe Doamnele române din vechime, model al onoarei vieții de familie. Ea proectă facerea Azilului Elena Doamna și în scopul acesta se adresă la națiune, la Stat, la toți. Toată lumea îi veni în ajutor. Ea se făcu, în cele din urmă, guvernanta fiilor adoptați, devotament sublim, fără exemplu.

Tot așa descrie el figura lui Costache Negri, ca pe un nobil și demn caracter cavaleresc. Incă de tânăr, când își terminase studiile în străinătate, Konachi, tatăl vitreg al lui Negri, îi propuse acestuia de a-l face moștenitor al imensei sale averi cu condiția de a lua numele de Konachi. Negri însă, cu o abnegație sublimă, refuză propunerea, păstrând numele adevăratului său tată care nu-i lăsase ca avere decât unica sa moșie Mânjina. Negri, fiind în Italia, a făcut parte din societăți naționaliste, cum erau Carbonarii ce luptau pentru independența Italiei. Ca președinte al Societății studenților români la Paris, el împărțea sume de bani la cei mai mulți studenți români lipsiți de avere.

Viața lui Cuza Vodă este, ca toate lucrările din urmă ale lui Bolintineanu, neîngrijită ca stil, eșită din prima lui punere pe hârtie, grea de citit. Cu toate acestea, sunt în ea, pe lângă portretul în picioare și profilurile ce văzurăm și multe amănunte interesante, amintiri personale vii și aprecieri juste în privința unor oameni și unor fapte. Dacă Bolintineanu ar fi revenit asupra manuscrisului său, făcându-l mai concis, mai nervos și mai precis, ar fi fost desigur o lucrare de seamă în întregimea ei.

O parte peste care am trecut, fără să ne oprim în studiul de față, este dragostea de femee a poetului. Nu ne-am ocupat de ea și n'am subliniat iubirea lui de nici o femee, cu toate că unele din

versurile sale au fost scrise pentru anume femei iubite de dânsul. Cu inima lui atât de simțitoare, în fața frumuseților femeești întâlnite în viață, el a trebuit să iubească cu dinadinsul pe unele din ele, cu tot doliul profund al primei sale iubiri dela vârsta de 20 ani. In versurile și proza lui, apar în adevăr, din timp în timp, figuri gingașe de femei, din care se vede că ele l'au mișcat până în fundul sufletului și că și ele au fost mișcate și turburate de dragostea lui. Dar ceeace caracterizează pe acest poet nobil, e discreția lui, mai complectă decât la toți poeții noștri, precum ceeace îl caracterizează încă și mai mult e că el a fost stăpânit mai adesea, dacă nu aproape totdeauna, de dragostea ideală: *Fata tânără,* Miss Lia, Frumoasa greacă constantinopolitană și altele sunt mai toate apariții virginale ce i'au înălțat sufletul lui, ideal și idealist ,în sferele poeziei.

In anii de după căderea lui Cuza, el se arătă adversar neîmpăcat al Februariștilor, apoi se uni cu dânșii contra ministerului Kogălniceanu. *(Domnii regulamentari și trei ani de Domnie).* In zilele când publică *Eumenidele* contra Februariștilor și mai cu seamă contra liberalilor, aceștia asmuțiră pe pamfletarul N. T. Orășanu asupră-i, care publică *Bolintiniadele,* unde poetul era acuzat, că, dacă făcea opoziție Februariștilor, era fiindcă nu mai avea slujbe dela Cuza ca favorit al lui :

Pe când erai în slujbe,
Ai strâns și-ai 'nmulțit...
Și n'ai făct ca alții, —
— Pricepi ce voi să zic:
Ce intră în visterie,
Și ies tot firfiric....

In anii 1866 și 67, Bolintineanu, mai publică în Trompeta Carpaților un șir de articole asupra Mănăstirilor din Oltenia și altele sub pseudonimul Cosmad. El fu timp de mai multe luni chiar prim redactor al foaei în timpul absențelor prelungite ale lui Boliac în Moldova.

In 1871, luna Aprilie, Bolintineanu fu izbit de nebunie și internat la Ospiciul Pantelimon, unde registrul de intrare al bolnavilor îl menționă cu cuvintele :

„Dimitrie Bolintineanu, fost ministru de Culte, intrat fără haine".

Ca explicare a boalei sale, Trompeta Carpaților în numărul dela 4 Aprilie acelaș an scriea :

„Tot ce se întinde prea mult, se rupe. Lupta, când trece peste forțe, vine oboseală, și atunci orice silință spre redobândirea forțelor este vană.

Poetul Bolintineanu, ca publicist și ca istoric, și-a epuizat forțele de timpuriu, a produs prea mult, încât și materia a învins spiritul într'ânsul și spiritul a doborît materia.

Poetul Bolintineanu este căzut în așa slăbiciune de corp și de minte, încât amicii lui — nu el — se simt datori a face apel la toți aceia pe care versurile și proza poetului i-a desmerdat odată, la aceia care au admirat talentul și capacitatea, virtutea scrisului și virtuțile exprimate prin scris ale neobositului scriitor român, a cărui viață întreagă a fost un șir de fapte bune, de patriotism, de abnegațiune și de sacrificiu.

Poetul Bolintineanu zace de mai mult timp în casa amicului său Zane, care și el nu se bucură de vre-o favoare a soartei, cu numeroasa sa familie ce dă îngrijirea de tot momentul acestei ilustrațiuni a națiunei române, care se chiamă Dimitrie Bolintineanu, dela care în puține case românești se va întâmpla să nu fie o carte.

Noi facem apel la toți Românii simțitori să se grăbească a veni să concure la o loterie, la care s'a pus mobilierul și biblioteca Bolintineanului.

Frumos suvenir în fiecare casă de român, un scaun, o masă, un obiect oarecare, cu care s'a servit poetul în veghea sa...

Prețul unui bilet cinci lei".

Se ştie că biblioteca a câştigat-o la loterie poetul Alecsandri care a dăruit-o iarăşi lui Bolintineanu.

Suma rezultată însă din loterie fu cu totul neînsemnată, iar boala lui cerea ajutoare serioase şi continui. Societatea română ignora starea lui sau era nepăsătoare ca totdeauna. Ea care crezuse, vorba lui, „că poetul se hrăneşte cu aer şi se adapă cu rouă", credea acum desigur că un sfârşit mai curând al lui va fi o uşurare pentru el însuşi.

Pe când el se pierdea astfel nimicit de suferinţe crude în fundul patului dela spital, cineva se ridică, fără autoritate, în Cameră, cerându-i un ajutor cât de mic. Camera îl refuză. Un deputat din majoritate mărturisi chiar, cu glas tare, nepăsarea aceea a ţării: — Ce să-i facem?"...

In ziua de 20 August, ora 7 jum. dimineaţa 1872, Dimitrie Bolintineanu încetă din viaţă în spitalul Pantelimon. La 21 August, rămăşiţele lui pământeşti fură depuse în biserica Sf. Gheorghe-Nou din Capitală. Suferinţele şi boala de care pătimise aproape doui ani, îi deprimase înfăţişarea senină şi nobilă. Singură fruntea sa sculpturală, spune un martor ocular, mai părea încă preocupată de gândurile-i de odinioară. Cortegiul, foarte modest, alcătuit din câţiva amici intimi şi rude, trecu prin strada Lipscani, Calea Victoriei, Ştirbei Vodă şi înaintă până la bariera Cotroceni, de unde corpul fu dus şi înmormântat în pământul satului natal Bolintinul-din-Vale.

Astfel îşi sfârşi viaţa unul din cei mai mari poeţi ai Ţării Româneşti.

Puţin în urmă, din mormântul acela, osemintele lui au fost scoase spre a fi depuse sub soclul bustului său, aşezat mai la o parte în curtea bisericei, şi, ca şi când n'ar fi fost destule cele suferite de poet în viaţă, osemintele lui au stat câţiva ani, printre alte unelte, în podul bisericei, expuse rozătoarelor, în aşteptarea inaugurării bustului!

„Dacă n'aș fi văzut cu ochii mei aceste lucruri, zice cel ce le-a văzut, dacă n'aș fi urcat eu singur podul bisericei, dacă n'aș fi văzut ochii lăcrămați ai acelui ce-mi povestea și arăta cutia, n'aș fi crezut că suntem atât de nedemni"[1].

Pe marmura de pe soclul bustului său inaugurat în sfârșit în urma alarmei, stă numai următoarea inscripție:

In memoria
Poetului
Dimitrie Bolintineanu
mort la anul 1872, August 20.

Din cercetarea poeziei lui Bolintineanu, se vede că ea este produsul firesc al sufletului său, întocmai cum fructul este produsul pomului ce l'a rodit. La el și pentru el, talentul poetic este un instinct, pe care educația cea mai înaltă nu-l poate da aceluia căruia natura l-a refuzat. Intr'o baladă a sa, intitulată *Doamna lui Radu Negru și Bardul*. Domnul invită pe poet să cânte cu harpa-i, și, prețuitor pătimaș al cântecului lui, spune celor din jurul său:

— Să-i dați lui chiar cupa-mi în aur legată, și chiar calul meu...

La care poetul răspunde:

— La alții dă cupa, la alții dă calul,
O doamne eu cânt,
Cum vâjâe frunza, cum murmură valul,
cum plânge un vânt[2].

Opera lui poetică este astfel, un produs al naturii, cum a definit-o el însuși.

1) N. Lupu, *Viitorul* din 29 Martie, 1909.
2) Această poezie nu s'a needitat la 1877.

In poezia sa a răsunat mai cu stăruință și mai cu putere, uneroi cu o putere neîntrecută, trei cântece de căpetenie: cântecul *Tristețea Vieții*, adică *Elegiile*; cântecul *Strălucirea trecutului*, redat în *Baladele* sau *Legendele istorice*; și cântecul *Farmecul Orientului*, răspândit în *Florile Bosforului*. Cele două din urmă nu sunt decât derivatele celui dintâi, a omului care fuge de tristețea vieții și-și caută refugiu în alte vremuri și alte lumi.

Pentru el, — și observația reese din toate versurile lui, — omul, „aruncat din lacrimi în chinul vieții, nu-i în cursu-i de un minut, decât o umbră trecătoare, trăind din dureri. „Această filozofie a sa ,acest pesimism empiric, i-a fost sădit în suflet încă din tinerețe, de moartea celor iubiți de el, — iubiți cu pasiunea lui copleșitoare, — care i-a trecut oarecum firea sa melancolică în lumea închipuirilor triste și a suferințelor ce-i înourară de-a pururi viața. Elegiile sale, care cristalizează această credință și această durere, sunt și apar contimporanilor săi atât de adevărat simțite, în cât ei îi hărăzesc toată dragostea și toată stima lor, ca unuia ce era întâiul poet român al suferinței, acela care intră în clinul cel mai adânc al sufletului lor. In fața abizului fără fund, singurul ce-i răspunde prin haosul lui la întrebarea: pentru ce trăim? Bolintineanu nu găsește decât o singură mângâere, paliativul „de a iubi". Și el iubește, în adevăr, cu toată inima, natura, trecutul, țara, femeea.

In *Balade*, Bolintineanu dă dovadă de un simț adânc al trecutului strămoșesc, luând pe rând pe marii noștri voevozi și scoțându-le, în o lumină de soare, virtuțile și cuvintele lor înțelepte de sub lespezile mormintelor, sau reconstruind cu o viziune unică, pagini de vitejii din istoria țării, adică din acea continuă scânteere de paloșe ce caracterizează apărarea pe viață și pe moarte a pământului românesc. La apariția lor, în acea epocă însetată de românism, toată suflarea românească se umplu de mândrie și de încredere în ea însăși și în viitor. Ele pregătiră astfel, mai mult decât

oricare altă poezie, sufletele generației ce avea să lupte pentru independența țării la 1877 și mai târziu. Victoriile de atunci și cele mai de pe urmă sunt, în sâmburele lor, victoriile lui Bolintineanu.

In *Florile Bosforului,* dânsul mângâe oarecum pe cei ce simt ca el tristețea vieții, luându-le ochii cu frumusețile orientului, cu soarele cald, cu seraiurile lui tainice și cu priveliștea mării. Femei, cu surâsuri seducătoare și cu trupuri grațioase, se perindă amoroase pe dinaintea noastră sub muzica parfumurilor și strălucirilor, dându-ne iluzia unui cuprins fericit. Florile Bosforului, cu frumusețea și exotismul lor romantic, aduse o melodie necunoscută încă celor din timpul poetului.

Baladele sale, prin puterea lor de evocare, adică de viața aevea cu care sunt însuflețite acele umbre legendare, — în aceasta mai mult chiar decât Eminescu, care vorbește el totdeauna în locul figurilor ce evocă, — ca și *Florile Bosforului,* prin profuzia splendorilor lor, ne impresionează în unele versuri încă și astăzi.

Dacă frumusețea lor e de altă calitate, ce ne atinge mai puțin astăzi, nu trebue să uităm că ele au stăpânit epoca în care s'au arătat timp de 30—40 de ani și că simțul nostru literar actual, care e elaboratul a mai multe generații de maiștri, a fost prefăcut, a fost schimbat, după chipul și asemănarea lor. In deosebi, generația dela 1870, cu Eminescu în frunte, prin gândirea ei nouă la noi, — ideile școalei germane, fundamental opuse ideilor vremei lui Bolintineanu, și prin conștiința ei de o formă poetică îngrijită și aprofundată, au strămutat, ca să zicem așa, punctele cardinale ale gustului nostru.

Dela Eminescu încoace, eevoluția noastră literară a mers și mai departe. Ea a ajuns astăzi într'o altă fază, față de ceeace era acum 60—70 ani. Talentele literare contimporane au pătruns în regiuni noui de cugetare, în sinuozități și nuanțe de expresii necunoscute; ele desfac gândirea, o disească în amănunte, intră în delicateți de simțire și în subtilități de idei, nebănuite până acum. Stilul

lor este mai inobilat şi mai savant, încercând o contopire a culorii cu substanţa frazei, un fel de trecere dela simpla melodie verbală de odinioară la o armonie verbală. Limba lor are cuvinte şi o sintaxă plecate mai din adâncul graiului poporului român, mai din specificul spiritului nostru popular; ea nu se mai mulţumeşte de vorbe uzate şi superficiale, ci şi le caută adecuate subiectului, cu trudă şi originalitate. In acelaş timp, scriitorii noştri tineri au o conştiinţă literară mai deplină şi, prin aceasta, au dat o autoritate literaturei pe care ea n'o avea mai înainte. E adevărat că la aceasta a ajutat şi împrejurările. Prin întregirea ţării noastre, prin aportul intelectual special şi variat, influenţat de diferite literaturi străine a provinciilor româneşti reunite, selecţiunea şi emulaţiunea talentelor au dvenit mai mari şi ele s'au putut impune mai mult, au trezit din nepăsare opinia publică făcând-o să sprijine mai serios desvoltarea noastră literară, îndrumată într'o ascensiune netăgăduită. Nu este acesta drumul pe care au mers popoarele superioare vechi, ca Grecii, de pildă, care au pătruns în transcendenţele cugetării omeneşti, formulând sistemele lor filozofice şi capo-d'operele lor literare? Nu este acesta drumul pe care au mers Francezii cu literatura şi limba lor, ca să ajungă la scrisul şi graiul lor de astăzi, atât de fin şi de spiritual? Şi, dacă în acest curent literar de astăzi, sunt şi unii care se afundă într'un obscurantism voit sau în alambicări de gândire, ce destăinuesc mai curând o pseudo-gândire, alăturând cuvinte pretenţioase sau potrivnice unul altuia şi umblând după originalitate cu orice preţ, aceasta e soarta tuturor curentelor noui. Ele trag după dânsele totdeauna şi umbrele lor. Suntem ca popor întregit abia în convalescenţă, după lunga mutilare a sufletului şi trupului nostru, şi, cu toată tendinţa puternică de a ne scula şi merge singuri în picioare, avem încă firește momente de poticniri, de ameţeli, de graiu şi de idei fără rost.

Aici însă, nu voim să vorbim decât de partea bună a curen-

tului literar contimporan, de acel verb nou, esențial și clar al vieții noastre intelectuale, de acea particularitate a lui care o culminează și-i dă strălucire reală. Ceeace se vede desigur din el, este că astăzi nu se mai pot improviza talente poetice, nici nu se mai poate scrie „fie cum o fi, numai să fie". Generalitățile ce umblă pe toate cărările, ca și formele banale ale prozodiei răsuflate, nu mai pot satisface pe nimeni. Poetul, literatul, criticul de orice fel, e mai pregătit în materia lui, își cunoaște mai bine isvoarele și sfera de gândire. Poezia, romanul, literatura specială, au intrat oarecum în făgașele lor particulare, dela om la om, dela talent la talent. Acestea sunt rezultate pozitive. Că unii din tineri cred că aceste rezultate sunt mai mari și mai însemnate, decât sunt ele în realitate, numai cine n'a fost tânăr îi poate învinovăți; din potrivă, ei trebue să aibă în ei o încredere exagerată ca să poată lucra, într'un domeniu, în care nu sunt răsplătiți decât de iluziile lor. Că alții din ei merg mult mai departe și își închipue că adevărata literatură română a început dela dânșii și poate chiar că au atins perfecția literară și piatra filozofală a secretului poeziei, numai cine n'a ajuns la o vârstă mai înaintată nu poate să nu zâmbească de mirajurile unei astfel de viziuni.

Văzute de aproape, adică de noi cei de astăzi, rezultatele literaturii române actuale apar desigur mai mari și mai însemnate: văzute însă, dei ce vor veni după noi, ele nu vor fi decât ceva și numai ceva, o verigă în lanțul de aur al desfășurărei gândirii românești, — adevăr banal cu toate că nu-i totdeauna înțeles. Și precum poezia lui Bolintineanu și a celor din timpul său nu a fost decât o verigă, în acel lanț, căreia i-a trecut vremea, adică s'a dizuetat, tot așa, cu vremea se va demoda și poezia noastră de astăzi. Ba poate chiar ea va avea o viață și mai scurtă. Dar, dacă astăzi, Bolintineanu este uitat și desconsiderat cu totul, aceasta o atribuim snobismului sau needucației literare, sau ignoranței în care ne

găsim, de a nu prețui lucrările unor oameni cu adevărat mari ca Alecsandri, Bălcescu, Gr. Alexandrescu și alții și de a nu ști nici măcar cum sunt prețuiți atâția poeți similari în literaturile mari.

Bolintineanu, luat în esența lui de poet și descărcat de unele neologisme greoaie și de cele câteva greșeli gramaticale și inversiuni de limbă, ca și de cele câteva diminutive pe care temperatura limbei de atunci le lua într'un înțeles intim, nu micșurător, este și rămâne unul din poeții fruntași al istoriei literaturii noastre, un poet mare al timpului său.

Și chiar în privința neajunsurilor lui, nu trebue să uităm că, acum aproape o sută de ani, când a început el a scrie, limba noastră poetică era în plină formație. Poeții timpului dibuiau etimonologiile și formele gramaticale, fiind nedumeriți până și în genul substantivelor: onor, onoare? amor, amoare?...

Dacă Bolintineanu păcătuește în limbă, este că el încerca, trăgea la sorți cuvintele, divina. Unele din încercările lui au rămas bune, altele însă au rămas greșite și ele ne împiedică astăzi ca niște stavile în citirea versurilor lui.

Dar, dacă ne dăm puțin seama mai bine, înțelegem pe de o parte, dece contimporanii lui nu erau supărați de aceste greșeli, fiind pentru ei inovații, și, pe de altă parte, că el are dreptul, nu numai la toleranța noastră față de greșelile lui, dar mai curând, la recunoștința noastră de ceeace a reușit a face.

Așa fiind, opera lui Bolintineanu, înfrumusețată de viața-i de suferinți și de o arzătoare iubire de țară, nu numai că nu trebue uitată, exclusă și disprețuită ca de niște fii denaturați, dar ea trebue să fie înălțată la locu-i de onoare, alături de Alecsandri și Eminescu, ca o relicvă scumpă, ca un monument vechiu, ruinat înainte de vreme de fatalitățile timpului și care se impune și mai mult veneraței și cultului nostru.

CUPRINSUL VOLUMULUI

		Pagina
1.	Viața lui Bolintineanu	9
2.	Elegiile	13
3.	Baladele	17
4.	Călătoriile lui: Bulgaria. Asia-Mică, Ierusalimul și Egiptul, Macedonia Moldova	22
5.	Florile Bosforului	59
6.	Romanele lui: Elena	107
7.	Satirele.	119
8.	Dramele lui: Ștefan Vodă cel Berbant.	121
9.	Traianida	125
10.	Viața lui Cuza Vodă	136
11.	Incheere	146